

د راشده خلیفه گانو

اسلامی تاریخ

لیکوال
 استاد رضوان الله لودین

Downloaded From:

Telegram: @ArmanPashtoLibrary

WhatsApp: 0093779815770

Facebook: آرمان پښتو کتابتون /

د راشده خليفه گانو

اسلامي تاريخ

ليکوال:

استاد رضوان الله لودين

Downloaded From:

Telegram: @ArmanPashtoLibrary

WhatsApp: 0093779815770

Facebook: آرمان پښتو کتابتون /

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم	:	اسلامي تاريخ
ليکوال	:	استاد رضوان الله لودين
خپرندوی	:	مسلم خپرندويه ټولنه - جلال آباد
کمپوز	:	رحمن الله بهير
چاپ کال	:	۱۳۹۲
چاپ شمېر	:	۱۰۰۰ (يوزر)
چاپ وار	:	څلورم
خپروونو لړ	:	۹۷

د چاپ حقوق له خپرندويې ټولنې سره خوندي دي

د ترلاسه کېدو ځايونه

مسلم کتاب پلورنځی

اسحاقزی مار کېټ، لاندينی پور، جلال آباد ښار، افغانستان

اړیکشمېرې: ۰۷۰۷۷۵۴۰۳۱ - ۰۷۰۶۲۶۲۴۶۳ - ۰۷۷۶۰۰۶۴۱۶

برېښنالیک: muslim-pub@yahoo.com

جواد کتاب پلورنځی، کونړ

صداقت کتاب پلورنځی، ارګ بازار کندهار ۰۷۰۰۳۰۹۲۴۴

مستقبل کتاب پلورنځی، پته: کابل کوټه سنگي، د سيلو د څلورم او پنځم

سرک تر منځ د شاداب ظفر بلاکونو ته مخامخ

امام ابو حنيفه کتب خانه خوست - ۰۷۷۹۵۴۶۴۸۸

دعوت کتب خانه، خوست بازار

۱	سرریزه
۵	لومړی فصل
۵	خلافت
۷	د راشده خلیفه گانو دوره
۸	د راشده خلیفه گانو په هکله د محمد ﷺ وینا
۱۱	د یو واحد خلیفه عدم تعین
۱۳	دویم فصل
۱۳	د ابوبکر صدیق ﷺ د خلافت دوره
۱۴	د ابوبکر صدیق ﷺ زېږیدنه او نسب
۱۵	د ابوبکر صدیق ﷺ اولاده او کورنۍ
۱۵	د ابوبکر صدیق ﷺ خصوصیت او اوصاف
۱۶	له نبی کریم ﷺ سره د ابوبکر صدیق ﷺ مینه
۲۰	د ابوبکر صدیق ﷺ د خلافت انتخاب
۲۲	لومړنۍ خطبه
۲۴	د ابوبکر صدیق ﷺ جهاد او د مرتدینو ماتې
۲۵	د ابوبکر صدیق ﷺ نظامي قوماندانانو ته هدايات
۲۶	د نبوت مدعیان او د هغوی اعمال
۲۶	مسلمة الکذاب
۲۹	طلحه یا طلیحه بن خویلد
۳۰	سجاح بنت الحارث
۳۴	د قران کریم راټولول
۳۶	اسلامي فتوحات

۴۰	له روميانو سره جگړه:
۴۴	د ابوبکر صدیق <small>رضي الله عنه</small> د خلافت په باره کې سياسي نظر:
۴۶	د ابوبکر صدیق <small>رضي الله عنه</small> تهذيب او آداب:
۴۹	د راشده خلفاوو له اسلامي فتوحاتو څخه هدف:
۵۱	د ابوبکر صدیق <small>رضي الله عنه</small> وفات:
۵۴	د ابوبکر صدیق <small>رضي الله عنه</small> عظمت او سترتوب:
۵۶	درېيم فصل:
۵۶	د عمر بن خطاب <small>رضي الله عنه</small> دوره:
۵۷	د عمر <small>رضي الله عنه</small> زېږېدنه او نسب:
۵۸	په اسلام باندې د عمر <small>رضي الله عنه</small> مشرف کېدل:
۶۲	د عمر <small>رضي الله عنه</small> خصوصي اوصاف:
۶۲	د عمر <small>رضي الله عنه</small> ځانگړې صفات په لاندې ډول دي:
۶۶	د عمر <small>رضي الله عنه</small> صحبت د نبي کریم <small>صلي الله عليه وسلم</small> سره او د هغې اثرات:
۶۸	د عمر <small>رضي الله عنه</small> اولاده:
۶۹	د خلافت لپاره د عمر <small>رضي الله عنه</small> انتخابول:
۷۳	د عمر <small>رضي الله عنه</small> تواضع او عدل:
۷۷	اسلامي فتوحات:
۷۹	په فارس باندې د اسلام غلبه:
۸۰	د قادسي جگړه:
۸۹	د مصر فتحه:
۸۹	له اسلام څخه منځکې د مصر حالات:
۹۳	د عمر <small>رضي الله عنه</small> ادارې او نظامي چارې:

۹۶	د عمر فاروق <small>رضي الله عنه</small> په دوره کې اسلامي فرهنگ
۹۷	د عمر <small>رضي الله عنه</small> شهادت
۱۰۱	خلورم فصل
۱۰۱	د درېيم خليفه د عثمان بن عفان <small>رضي الله عنه</small> د خلافت دوره
۱۰۱	د عثمان <small>رضي الله عنه</small> تولد او نسب
۱۰۳	د عثمان <small>رضي الله عنه</small> پرورش او کورنۍ
۱۰۵	د عثمان <small>رضي الله عنه</small> اوصاف
۱۰۸	د عثمان <small>رضي الله عنه</small> اولاد او کورنۍ
۱۰۸	د عثمان <small>رضي الله عنه</small> د خلافت لپاره انتخاب کول
۱۱۰	د عثمان <small>رضي الله عنه</small> لومړۍ خطبه
۱۱۲	د عثمان <small>رضي الله عنه</small> د دورې فتوحات
۱۱۳	په مصر د روميانو يرغل
۱۱۶	د درېيم خليفه په وخت کې افغانستان ته د اسلام راتگ
۱۲۰	د عثمان <small>رضي الله عنه</small> سياست
۱۲۴	عبدالله ابن سباء
۱۲۵	د عثمان <small>رضي الله عنه</small> شهادت
۱۳۲	د درېيم خليفه د شهادت اسباب او عوامل
۱۳۳	د عثمان <small>رضي الله عنه</small> د خلافت په هکله د مؤرخينو نظر
۱۳۷	پنځم فصل
۱۳۷	خلورم خليفه علي بن ابي طالب <small>رضي الله عنه</small>
۱۳۷	د علي <small>رضي الله عنه</small> د تولد محل او نسب
۱۳۸	د علي <small>رضي الله عنه</small> ايمان راوړل

۱۳۹	د علي خصوصي اوصاف:
۱۴۱	د علي <small>عليه السلام</small> ازدواج او اولاده
۱۴۳	له علي <small>عليه السلام</small> د خلافت لپاره د مسلمانانو بيعت
۱۴۵	د علي <small>عليه السلام</small> د حکومت طرز او سياست
۱۴۸	د علي <small>عليه السلام</small> د خلافت حق او مخالفين
۱۴۹	د علي <small>عليه السلام</small> او امير معاويه ترمنځ کړيتوب او د ليکونو تبادله
۱۵۲	د جمل د جنگ خبر
۱۵۲	د جمل واقعه
۱۵۲	د صفين د جنگ خبر
۱۵۸	د صفين جگړه
۱۵۹	حکمت
۱۶۳	د علي <small>عليه السلام</small> شهادت
۱۶۵	د علي <small>عليه السلام</small> اوصاف او نصايح
۱۶۷	د راشده خليفه گانو دورې ته يوه لنډه کتنه
۱۷۱	د اسلامي فتوحاتو علتونه

Downloaded From:

Telegram: @ArmanPashtoLibrary

WhatsApp: 0093779815770

Facebook: آرمان پښتو کتابتون /

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سريزه

الحمد لله رب العلمين الرحمن الرحيم والصلوة والسلام على سيد
المرسلين وخاتم النبيين محمد وآله وصحبه اجمعين ومن تبعهم باحسان
الى يوم الدين
وبعد:

له کوم وخت څخه چې د ځمکې پر مخ بشر خپل ژوند پيل کړی د هغه
وخت څخه انسانانو اجتماعي او ټولنيز ژوند غوره کړی او د خپل مرفه
او گټور ژوند او ژواک په خاطر يې د ځانونو لپاره دينونه غوره او ټاکلي
دي.

د اسماني دينونو پيروان په هر وخت او زمانه کې دې ته اړ شوي دي، چې
د باطلو دينونو په مقابل کې سرښندنه وکړي او د ځمکې پر مخ په
ځانگړې توگه د يو الله جل جلاله اسماني دين حاکم وگرځوي، ترڅو ټوله
بشري نړۍ د جهالت ناپوهۍ بې عقلۍ او بې عدالتۍ څخه خلاص کړي
او هغه د دې لپاره چې د الله جل جلاله پر ځمکه د عدل او انصاف قانون
يوازې د بشریت تگ لاره شي او نور باطل دينونه لغوه او نابود شي او
انساني پرگنه د فرعونيت د ظلم او وحشت څخه په امن او د سعادت او
نيکبختۍ په لور روانه شي.

د تاريخ په هره مرحله کې الله جل جلاله د خپلو سپېڅلو بنده گانو د
امتحان او ابتلاء لپاره يو شمېر بشر دښمنه ستر طاقتونه رامنځ ته کړي
دي، چې د هغه سترو طاقتونو څخه د روميانو او فارسيانو لوی
امپراطورۍ د مثال په توگه ښودلې شو، چې همدا ستر او ظالم طاقتونه
رامنځته کړي دي، چې همدا ستر او ظالم طاقتونه د هغه وخت د
مسلمانانو مجاهدينو او جهادي ځواک پواسطه محوه او تباه شو او
پاتې کسان يې د اسلام د مبین دين پيروان شوي دي.

په نني عصر کې اوس هم د دوی په څېر نور اسلام د بېمنه قوتونه يو ځلې بيا د خپلو اسلافو، کرکجنو او متفرقه عقايدو د راژوندي کولو او يا د هغوی د ياد تازه کولو په منظور په مسلمانانو باندې د شر غوښل جوړولو مظلومو او انساني ضد عملونو د ترسره کولو او هم د دوی د سپېڅلو عقايدو او اسلامي مقدسو کړنلارو پر ضد ستونزې او خنډونه رامنځ ته کړي دي او د لوی الله جل جلاله بنده گان چې اساساً ازاد او خپلواک پيدا شوي د خپلو شومو او ناولو غرضونو په خاطر بنده گي او غلام په څېر استعمال کړي دي؛ لکه: څرنکه چې د اسلام په لومړيو کې زموږ مجاهد پيغمبر محمد صلی الله عليه وسلم او د هغه مبارک رېښتيني او محبوب ياران د راشده خليفه گانو او د نورو ډېرو اسلامي مېټنو اصحابو کرامو د خپل زورور ذات د اوامرو او احکامو په تطبيق کې يې په سر او مال جهاد کړی او په دې لاره کې يې نه ستړي کېدونکي زحمتونه گاللي دي.

د دغې کتاب بله وجه دا ده، چې پښتو ژبه کې او خصوصاً د امام اعظم رحمه الله، نعمان بن ثابت د مذهب مطابق چې د اسلامي تاريخ يو ځلانده او روڼ باب تشکيلوي، له همدې کبله مې ضروري وگڼله چې د پښتو د ژبې په روانو او ساده الفاظو کې د اسلامي تاريخ د دغه مړنيو په کارنامو، شاهکاريو او هم د هغوی په خلافت او سيرت باندې رڼا واچوم، سره له دې چې زما استعداد او علمي سطحه د دې جوگه نه ده اوله بله طرفه د پښتو په ژبه کې د داسې تاريخي اثارو موندل هم اسانه کار نه دی خو ما د خپل هاند او هڅې په مرسته او خاصتاً د ډېرو محترمو علماوو د لارښوونې په برکت ځينې کتابونه ترلاسه کړل او له هغې څخه مې د دې کتاب په ليکلو کې گټه واخيسته.

د خپل لوی الله جل جلاله څخه هيله مند یم، چې زما دغه وړوکی کتاب د

د اسلام تاريخ، د مېټنانو تنده ماته کړي او د لوستلو څخه وروسته ورباندې عمل وکړي او د راشده خليفه گانو تېرو سربسندونکو مجاهدينو په پل باندې قدم کېږدي لکه څرنگه چې ابوبکر صديق رضي الله عنه خپلو قومندانانو ته هدايت ورکوي، چې کله تاسې کومې منطقي ته ورداخلېږي خيانت، غداري او بې وفايي ونه کړئ. هېڅ نامشروع او ناروا عمل ته اراده مه کوئ، غوږونه، پوزې د دېمن مه قطع کوئ، کوچنيان، زاره او ښځې ونه وژنئ له هغو خلکو سره جگړه کوئ، چې د ستاسو په مقابل کې جگړې ته حاضر وي، بې له ضرورت څخه د مېوه دارو ونو شاخونه مه قطع کوئ او حيوانات بې له ضرورته ونه وژنئ په هغو راهبانو چې دنيا يې پريښي وي او په صومعه کې د لوی څښتن تعالی عبادت ته يې ځانونه وقف کړي وي ونه لږېږي هر ډول خواږه چې درته راشي د الله جل جلاله نوم ياد کړئ بيا يې وخورئ او نور هر رواڅپزونه چې د جنگ په جريان کې واقع کېږي درته اجازت دی.

دا دی اوس بيا هم هماغه د اسلام د ابتدايي مرحلې وخت رارسېدلی دی، ځکه چې موږ هجرت کړی دی او اوس جهاد کوو، پخوانيو صحابو و کرامو هم هجرت کړی وو او هم يې جهاد کاوه، کله چې هغه قومندانانو د خپلو اميرانو د هدايت پېروي کوله نو هماغه وو چې هغه لوی طاقتونه «روميان او فارسيان» محوه او نابود کړل او زياتره يې په اسلام باندې مشرف شول. دا کتاب د ځينو ديني علماوو په مرسته او هم د ځينو نورو باتجربه استادانو په همکاري مې وليکه، د تحقيق او تدقيق څخه وروسته چاپ ته وسپارل شو، که بيا هم په کوم ځای کې سهوه يا غلطې رامنځته شوې وي، نو گران لوستونکي که د اعتراض په ځای اصلاح وکړي، نو دا به د اسلامي امت سره همکاري وي.

تحقيق کوونکي: د الهجرة والجهاد د عالي مدرسي مدير الحاج شيخ

القران مولوي صاحب شمس الرحمن كاموي .
 ٢: د الهجرت والجهاد د مدرسې مدير الحاج شيخ الحديث مولوي
 صاحب عبدالشافعي « مذيئي »
 ٣: د امام اعظم نعمان بن ثابت رحمه الله د مدرسې بر حال مدير مولوي
 صاحب عبدالحليم .
 د اسلامي انقلاب د برياليتوب په هيله
 والسلام
 رضوان الله (لودين)
 ١٣٦٦/٨/٢٠

Downloaded From:

Telegram: @ArmanPashtoLibrary

WhatsApp: 0093779815770

Facebook: آرمان پښتو کتابتون /

لومړی فصل

خلافت

خلافت څه ته وايي؟ د خلافت لغوي معنا د لغت په کتابونو کې په مختلفو معناگانو راغلي ده، خو د زیاتو معناگانو په عوض یوازې دا خو لازمي وگڼل شوې، چې عبارت د امامت، نیابت، امارت او د پیغمبر صلی الله علیه وسلم جانشین خو په اصل کې د خلافت او امانت ترمنځ توپیر شته.

ځکه خلیفه د الله جل جلاله د احکامو د تبلیغ ترویج او تطبیق کولو قدرت او صلاحیت لري، خو امام یواځې د احکامو او اصولو تبلیغ او ترویج قدرت او صلاحیت لري او تطبیق کولو څخه یې عاجز دی، ځکه چې د دې په لاس کې کوم نظامي قدرت او صلاحیت نشته.

د خلافت تعریف: هغه اسلامي نظام ته ویل کېږي، چې په هغه کې ټولې چارې او قوانین د اسلام په اصولو او قوانینو متکي وي، دنیاوې شان او شوکت ونه لري او د پیغمبر ﷺ جانشین وي، یا په بل عبارت خلافت د دیني سیاست، عبارت له هغه حکومت څخه دی، چې په هغه کې خلک د اسلامي نظريې او شرعي قوانینو پابند اوسي او مقصد ترې ابوبکر صدیق رضي الله عنه د صداقت، امانت، زکات او د نرم زړه خاوند باله، عمر رضي الله عنه په شکل کې عدل، انصاف، عزم، شدت او د زړه محکم والی مشاهده کاوه. د عثمان رضي الله عنه په شکل کې حلم، تواضع، پرېهزگاري او سخاوت مشاهده کاوه.

د علي رضي الله عنه په شکل کې شجاعت، علم، زهد او د ارادي ثبات لیدل کېده.

کله چې د بدر په غزا کې یو شمېر کسان بندیان شول، نبي کریم صلی

الله عليه وسلم د ابوبکر صديق رضي الله عنه سره مشوره وکړه ابوبکر صديق رضي الله عنه ورته د عفوې مشوره ورکړه بيا عمر رضي الله عنه د هغوی په هکله د قتل او انتقام اخيستلو مشوره ورکړه، وروسته له دې نبي کریم صلی الله علیه و آله وفرمايل: بېشکه الله جل جلاله د ځينو کسانو زړونه د شيدو څخه هم نرم پيدا کړي او د ځينو کسانو زړونه يې د تېرو څخه هم کلک پيدا کړي دي.

بيا يې وفرمايل ای ابوبکره! ته د ابراهيم عليه السلام په مثال يې چې ويل به يې:

﴿فَسَنْ تَبْعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّيْٓ ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ﴾

هر څوک چې زما پېروي کوي، هغه زما د دلې څخه دی او هر څوک چې زما څخه نافرماني کوي بېشکه ای الله جل جلاله ته بښوونکی او مهربان ذات يې.

بيا يې وويل: ای ابوبکره! ته په مثال د عیسی بن مریم عليه السلام د دنيا او اخرت د ژوند گټې او مصالح وي، ځکه چې په اسلام کې د دنيا د ټولو حالاتو قدر او قيمت د اخرت د گټو په اعتبار سزه وي.

د خلافت تعريف: د اسلام سياسي علماوو په مختلفو ډولونو سره تعريف کړی دی، خو دلته هغه تعريفونه ذکر شوي دي، چې اکثره علماوو پرې اتفاق کړی دی.

د راشده خليفه گانو دوره

کومې دورې چې د محمد ﷺ له وفات څخه وروسته دیرش (۳۰) کاله دوام وکړ، یعنې د ۱۱ هـ نه ۴۰ کالو پورې دا دوره په اسلامي تاریخ کې د راشده خليفه گانو د دورې په نوم شهرت لري. دغه دوره له پیل څخه تر پایه پورې د ډېرو تکلیفونو، کړاوونو او حوادثو څخه ډکه ده، ځکه په دغه دوره کې د مرتدینو د بغاوت او غیر اسلامي هېوادو ته د اسلام د دین خپرول او داسې نور زیات مسایل موجود و، چې د دوو لویو مقتدرو دولتونو (فارس او روم) مغلوبول او هغوی د اسلام د دین تابع کولو ته یوه ضروري مسله ده. همدارنګه د مسلمانانو صفونو ته د بېلو بېلو عقایدو او مذاهبو داخلېدل او د مسلمانانو په صفونو کې د اختلاف اچولو دسیسې او د درې خليفه گانو وژل او د باغیانو د ظلم او د عداوت په واسطه د زرهاوو مسلمانانو په شهادت رسول دا پورتنی ټول واقعات دخلافت د زمانې د ډېرو کړاوونو او مشکلاتو ښکارندوی دي. خو سره له دې ټولو مشکلاتو بیا هم رښتیني مسلمانانو د اسلامي حکومت غوره کامله بنسټ کېښود او په دې دوره کې د قران کریم د قرائت اختلاف محوه او د نوموړې سپېڅلي کتاب ترتیب او تدوین هم وشو او د ټولو مسلمانانو سیاسي او اجتماعي ستونزې حل شوې او د وورګلوی ژوند تضمین شو.

لنډه دا چې راشده خليفه گانو په دوره کې د عدل، ازادۍ او د امنیت په اصولو ولاړ حکومت موجود وو، د راشده خليفه گانو دوره په زور، قوت او قهر سره نه بلکې یو قانوني او د شریعت په اصولو ولاړ حکومت و. مسلمانان په دغه اسلامي دوره کې د قدرت، ثروت او توانمندی داسې اخري حد ته رسیدلي وو، چې د بل هېڅ دولت په وخت کې نه پخوا او نه تراوسه پورې رسیدلي دي.

د راشده خليفه گانو په هکله د محمد ﷺ وينا

له محمد ﷺ څخه وروسته د خلافت مقام څلورو سترواصحابو رضي الله عنهم لاس ته ورغلی دی، چې څلور تنه په لاندې ډول تاسو ته درپېژندل کېږي.

۱. ابوبکر صدیق ﷺ لومړی خليفه وو، چې د ده د خلافت موده دوه کاله او درې مياشتې وه، چې په يوولسم هـ کال پيل او په ديارلسم هـ کال پای ته ورسیده (۱۱ هـ نه تر ۱۳ هـ)، کاله پورې.

۲. عمر بن خطاب ﷺ دويم خليفه و، چې د خلافت موده يې لس کاله وه، (۱۳ هـ نه تر ۲۳ هـ)، کاله پورې.

۳. عثمان بن عفان ﷺ درېيم خليفه و، چې د خلافت موده دولس کاله وه (۲۳ هـ نه تر ۳۵ هـ)، کاله پورې.

۴. علي بن ابي طالب ﷺ څلورم خليفه و، چې د خلافت موده پنځه کاله وه (۳۵ هـ نه تر ۴۰ هـ)، کاله پورې.

پورتني د اسلام ستر خليفه گان په مکه مکرمه کې زېږيدلي او په لومړۍ مرحله کې په اسلام مشرف شوي دي او د محمد ﷺ د ژوند دورې ياران دي هغه ظلمونه او تکليفونه چې د کفارو لخوا حضرت محمد ﷺ او مسلمانانو ته رسيدلي دي، دوی هم له دې کړاوونو څخه بې برخې نه وو هغه جهاد چې محمد ﷺ د اسلام او د مسلمانانو د ساتنې په غرض کاوه، دوی په کې خپل ټول توان او قدرت، مال او شتمنۍ سره د اعلاء کلمة الله په خاطر ستره برخه اخيستي وه او د نړۍ په ټولو مسلمانانو باندې د دوی قدر او احترام واجب دی، او د راشده خليفه گانو په سيرت کارنامو، نیکو اعمالو او د جهاد په قدرت بايد وپوهېږي او د دوی د بد گويي څخه ځان وژغوري او بايد په ژبه د دوی ثنا او توصيف وکړي چې

الله ﷻ د داسې کسانو په باره کې فرمايلي دي: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ﴾

ژباړه: اوس په نړۍ کېنې هغه غوره ډله تاسې ياست چې د انسانانو د لارښودنې او اصلاح له پاره مينځ ته راوړل شوېده

﴿وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ﴾

ژباړه: هغه مهاجرين او انصار چې هغوی تر ټولو د منځه د ايمان بلنې ته په لېږک ويلو کېنې وړاندې شول، دغه راز هغه کسان چې وروسته له نيکۍ او ريښتينولۍ سره په هغو پسې راغلل، الله جل جلاله هغو نه خوښ او هغوی له الله جل جلاله نه خوښ شول،

محمد ﷺ د دوی په باره کې فرمايي: زما صحابه د ستورو په څېر دي که تاسې د هر يو پسې اقتداء وکړئ د هدايت لاره به پيدا کړئ، هېڅ يو صحابي د محمد ﷺ د خپلوۍ يا د قرابت په اړه د نورو اصحابو په مقابل کې کوم خاص امتياز نه درلود. هر يو يې د خپل لياقت، پوهې او تقوا په نظر پېژانده هېڅ کوم کار د صحابو د محمد ﷺ څخه پټ نه وو، محمد ﷺ په ټولو امورو او کارونو کې که داخلي وو او که خارجي د دوی سره سلا او مصلحت کاوه، نبي کریم ﷺ ابوبکر ﷺ زکوات او د نرم د زړه خاوند باله.

د عمر ﷺ په شکل کې يې عدل، انصاف، عزم، شدت او د زړه محکموالی مشاهده کاوه.

د عمر ﷺ په شکل کې حلم، تواضع، پرهېزگاري او سخاوت مشاهده کاوه.

د علي ﷺ په بڼه کې شجاعت، علم، زهد او د ارادي ثبات ليدل کېده.

کله چې د بدر په غزا کې يو شمېر کسان بنديان شول، نبي کریم ﷺ د ابوبکر صدیق رضي الله عنه سره مشوره وکړه ابوبکر صدیق ﷺ د بنديانو په هکله ورته د عفوي مشوره ورکړه.

عمر ﷺ د بنديانو په هکله د قتل مشوره ورکړه بيا رسول الله ﷺ وفرمايل: چې پېشکه الله ﷻ د ځينو کسانو زړونه له شيدو څخه هم نرم پيدا کړي او د ځينو خلکو زړونه يې د تېري څخه هم کلک پيدا کړي دي. بيا يې وفرمايل: اې ابوبکره! ته په مثال د ابراهيم عليه السلام يې چې ويل به يې:

﴿فَسَنْ تَبْعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّيَّ ۖ وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ﴾

ژباړه: چې څوک زما په کړنلاره لاړ هغه زما دی او څوک چې زما پر خلاف کړنلاره غوره کړي؛ نو په يقيني ډول ته بښونکی مهربان يې، بيا يې وفرمايل اې ابوبکره! ته په مثال د عيسى بن مريم يې چې ويل به يې:

﴿إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عَبْدُكَ ۚ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ﴾

ژباړه: اوس که ته هغو ته سزا ورکړې نو هغوی ستا بندګان دي او که بښنه ورته وکړې نو ته برلاس او د حکمت خاوند يې،

محمد ﷺ د عمر ﷺ په هکله فرمايل: ته پېشکه په مثال د موسی عليه السلام يې چې ويل به يې: ﴿رَبَّنَا اطِّسْ عَلَى أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ۝﴾

ژباړه: اې ربه، د هغو مالونه تا لا والا کړه او د هغو پر زړونو مهر ووه چې ايمان رانه وړي تر څو پورې يې چې دردناک عذاب نه وي کتلی.

څرنگه چې عمر رضي الله عنه دارنگه نظر درلود، نو الله جل جلاله د دې د دغه رايي د تائيد لپاره دا ايت نازل کړ: **﴿مَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثْخِنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَصَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾**

ژباړه: له هېڅ پيغمبر سره دانه بنيادي چې له هغه سره بنديان وي ترڅو پورې چې هغه په ځمکه کښې د بنمنان په ښه شان ونه ټکوي، تاسې د دنيا ګټه غواړئ، په داسې حال کښې چې د الله تر نظر لاندې اخرت دی، او الله برلاسی او حکمت والا دی.

د پورتنۍ ايت مفهوم دا شو چې ای نبی ﷺ تا ته لازم نه دی چې ته زندانيان عفو کړې مګر ترڅو چې وينې توی کړئ يا هغوی ووژنئ مګر په هغه وخت کې چې د اسلام دعوت استقرار پيدا کړي او د بنمنان نابود شي ځکه چې تر اوسه پورې د اسلام د بنمنان لا قوي دي او ستا دعوت لا تر اوسه پورې د رشد مرحلې ته نه دی رسيدلی.

د يو واحد خليفه عدم تعين

لازمه وه، چې محمد ﷺ بايد په خپل ژوند کې د مسلمانانو د خلافت لپاره خليفه ټاکلی و، ترڅو د محمد ﷺ له وفات څخه وروسته نيابتاً داخلي او خارجي چارې، امنيتي او حربي وظيفې او د لمانځه امامت او د شرعي احکامو تطبيق او داسې نور امور او کارونه يې انجام کړي وای، څرنگه چې دنياوي او اخروي سياست په اسلام کې وضع شوی دی او هغه احکام چې په هغه کې يې د مسلمانانو د دنيا او اخرت مسووليت ذکر شوی دی له هغوی څخه يوهم د خليفه انتخابول وو، څرنگه چې الله جل جلاله آدم عليه السلام په يوه زمانه کې د ځمکې پر مخ باندې خليفه وګرځوه او پر هغه

خه چې الله جل جلاله حکم کړی عمل وکړي او هم دا چې په قران کریم کې نبي کریم ﷺ ته څرگند ډول د یو واحد شخص په باره کې حکم نه وو نازل شوی، بلکې خلافت د مسلمانانو په اختیار کې دی، چې هر څوک د رضایت مورد او هغه متقي او کامل صلاحیت ولري، وټاکي که چېرته محمد ﷺ په خپل ژوند کې خلیفه ټاکلی وای بیا به د نورو قومونو لپاره د وراثت په طرز ثابت وکیل و، همدارنګه محمد ﷺ د ډېر تحقیق په وجه د خلافت په هکله په یوه خطبه کې وفرمایي: چي ای مسلمانانو! زه تاسو ته وصیت کوم، که چېرته ستاسې خلیفه یو حبشي غلام هم وي، نو تاسې د الله جل جلاله د ویرې او د هغه د تقوا په خاطر د امیر اطاعت وکړئ، ځکه کله چې انسان ژوندی وي، ډېر اختلافات کوي، نو تاسې زما د نبي کریم ﷺ، د راشده خلفاوو طریقه او لاره غوره کړئ، د بدعت او ناروا کارونو څخه ځان وژغورئ، ځکه چې هر بدعت گمراهي ده، په همدې خطبه کې ضمنایي هغه حوادثو او واقعاتو ته هم اشاره وکړه، چې وروسته یې له خپل ژوند څخه پېش یې کړې و، اونوموړي واقعات یې په قلبي بصیرت سره درک کړي وو.

دويم فصل

د ابوبکر صدیق رضي الله عنه د خلافت دوره

د یوولسم هـ - دیارلسم هـ کاله پورې

۶۲۳ میلادي نه تر ۶۳۴ میلادي کاله پورې

ابوبکر صدیق رضي الله عنه د هغه اسلامي رغبت، مینې او غیرت له کبله چې د اسلام سره یې درلوده په ټولو اصحابو کرامو غوروالی لري، یعنې ابوبکر صدیق رضي الله عنه لومړی سړی و، چې په اسلام مشرف شوی دی، کله چې محمد صلی الله علیه و آله له مکې څخه مدینې ته هجرت وکړ، نو د لارې لومړنی ملگری او مرستیال یې ابوبکر وو، محمد صلی الله علیه و آله د وفات د ناروغتیا په وخت کې د لمانځه د اداء کولو لپاره هم نائب ابوبکر صدیق رضي الله عنه تعین کړ، کله چې د مسلمانانو کاروان چې د حج د مناسکو د اداء کولو سرپرست یې هم ابوبکر صدیق رضي الله عنه ټاکلی وو، د خلافت په دوره کې ټول مرتدین او دهریان تباہ کړای شول کله چې د مسلمانانو په وحدت کې اختلاف رامنځ ته شویا د ده په واسطه اسلامي وحدت د دویم ځل لپاره ټینګ شو، مسلمانان یې د نورو بهرنیو فتوحاتو لپاره چمتو کړل او په جزیره العرب کې یې جهاد پای ته ورساوه، لومړی سړی وچې قران یې د صحیح صحیفو څخه راجمع کړ، د دې ویرې نه چې هسې نه چې په دغه کتاب کې د دښمنانو پواسطه کوم تحریف او یا اختلاف ایجاد شي.

محمد صلی الله علیه و آله د ابوبکر صدیق رضي الله عنه په باره کې فرمایلي دي: لوکنت متخذ خلیلاً من العباد لا تخذت ابابکر خلیلاً.

که چېرته ما د الله جل جلاله په بنده ګانو کې دوست (خلیل) نیولای نو ابوبکر به مې دوست نیولای وای.

د ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ زېږېدنه او نسب:

ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ په مکه کې د فیل له کال څخه دوه کاله وروسته یعنې له محمد صلی اللہ علیہ وسلم څخه دوه کاله کشر دی، د بت پالۍ په محیط کې ځوان او د رخت د تجارت په شغل مشغول وو، په مکه کې د ټولو کسبونو او وظیفو څخه مهمه وظیفه گڼل کېده او له دې لارې څخه یې ډېرې گټې او فایده لاس ته راوړې او ډېرې پیسې یې ټولې کړي دي، په خپل کسب او کار کې ډېر صادق او امین شخص و، چې د دغه صداقت او امانت دارۍ له کبله د قوم سرپرست او په خپل قوم کې د ډېر اوچت مقام خاوند وو، پلاریې ابوقحافه عثمان بن عامر بن مره له قبیلې څخه وو.

ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ په اتم پښت کې د (مره سره) د محمد صلی اللہ علیہ وسلم د کورنۍ سره نږدې کېږي، د ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ مور سلمی بنت صخر بن عامر او کنیه نوم یې ام الخیر وه، د ابوقحافه د کاکا لور وه، ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ د پلار او مور لخوا د تیم قبیلې ته نسبت کېږي، چې د قریشو له قبیلو څخه یوه قبيله ده، د جهالت په زمانه کې مالیات، نقدي او جنسي محصولات د نوموړې قبیلې پورې اړه درلوده او په قبيله کې امین او د اعتماد وړ شخص ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ و، ترڅو د دغه خزانې څخه د کړاوونو په وخت کې ورڅخه گټه واخلي.

د جهالت په زمانه کې کنیه نوم یې عبد الکعبه و، د اسلام له راوړلو څخه وروسته نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم د عبد الکعبه په ځای د عبدالله نوم غوره کړ د مور لخوا ورته د عتیق لقب ورکړای شوی وو، ځکه چې پخوا د ابوبکر رضی اللہ عنہ د پلار اولاد نه پاتې کېده، نو پلاریې (ابوقحافه) کعبه الله ته ولاړ و د الله جل جلاله په دربار کې یې د ده عمر د ډېروالي دعا وکړه، چې تر یو څه وخته پورې له مرگ څخه خلاصی ومومي، په مکه کې لومړی سړی ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ وو چې د محمد صلی اللہ علیہ وسلم نبوت یې بهي له کوم څنډ څخه

تصديق او تائيد کړ، چې په همدې سبب يې د صديق لقب وگاټه. هر قول او عمل به چې د محمد ﷺ څخه صادرېده نو بې له کوم شک او تردد څخه به يې تصديق کاوه، خصوصاً د معراج موضوع چې قوم يې د دې خبرې تکذيب وکړ او ابوبکر صديق تصديق وکړ او تردې چې ضعیف الايمان مسلمانان مرتد شول او تعجب يې کاوه، چې څرنگه د يوې مياشتې د مزل فاصله په يوه شپه کې طی شي.

د ابوبکر صديق ﷺ اولاده او کورنۍ

ابوبکر صديق ﷺ د اسلام له بلنې څخه مخکې دوه وادونه کړي وو. لومړی ميرمن يې قتيله بنت عزا چې له ده څخه دوه اولاده زېږدلي وو، چې د يو نوم عبدالله او د بل نوم اسماء وه، چې له دې څخه مخکې د زيبو بن عوام ميرمن وه.

دويمه ميرمن يې: ام رومان بنت عامر بن عويمر چې دې هم دوه اولاده درلوده، چې د زوی نوم يې عبدالرحمن او د لور نوم يې عايشه ﷺ وه، چې د ډېر فهم، زکات او جمال خاونده وه او بيا د نبی کریم ﷺ د پاکو ييبیانو څخه وه، د مدينې له هجرت څخه يې وروسته دوه نور ودونه هم کړي دي.

درېيمه ميرمن يې حبيبه بنت خارجه وه چې د ابوبکر صديق ﷺ له وفات څخه يې وروسته ام کلثوم وزېږېده.

څلورم ميرمن يې: اسماء بنت عميس وه چې دا پنخوا د جعفر طيار بن ابی طالب ميرمن وه، چې زوی يې د محمد بن ابوبکر ﷺ په نامه وزېږېده.

د ابوبکر صديق ﷺ خصوصيت او اوصاف:

ام المؤمنين بې بې عايشه ﷺ د خپل پلار ابوبکر صديق ﷺ اوصاف

دارنگه ستايي چې د سپين رنگ خفيف او لطيف جسم خاوند وو په رخسار (تندي) کې يې غوښه کمه او همېشه يې زياته خوله «عرق» کوله ژورې سترگې او جگې وريځې درلودې او مبارکه ږېره به يې همېشه په نکريزو رنگ کوله، په اخبارونو کې متفق روايت دی، چې ابوبکر رضي الله عنه د غوره اخلاقو، نرم طبيعت، تېز فکري او ذکي انسان وو، نفسي خواهشاتو پر ده غلبه نه وه کړې، له خپل قوم سره يې په بدو کارونو بدو عاداتو کې شرکت نه دی کړی، د شرابو څښل يې له اسلام څخه مخکې پرځان باندې حرام کړي وو، د هغې زمانې په علومو کې نسبت نورو ته ډېر شهرت درلوده د معاشري په جوړولو او په نیکو خبرو کې هېڅ مثال نه درلوده.

له نبي کریم صلی الله علیه و آله سره د ابوبکر صدیق رضي الله عنه مینه:

پخوا له بعثت څخه د محمد صلی الله علیه و آله او د ابوبکر صدیق رضي الله عنه په منع کې د وړولۍ فضا قايمه وه، د دغه پېژندگلوی او حسن اعتماد په لاندې ډول دی: د دواړو د کسب او تجارت يووالی د دواړو همزولي، دواړه د نیکو اخلاقو خاوندان، د دواړو د حق طرفداران او په خپل نفس باندې د حاکميت درلودل، د دوی داند يووالی او يووالي ښکارندوی دی.

د ابوبکر صدیق رضي الله عنه دا غوره عادات د دې موجب شول، د محمد صلی الله علیه و آله له دعوت سره په فوري ډول ايمان راوړ او د محمد صلی الله علیه و آله په دعوت د نبوت تصديق وکړ، بلکې د اسلام په قبلېدو يې اکتفا ونه کړه، بلکې په فوري ډول يې د اسلام ترغيث او دعوت سلسله يې جارې وساتله او په خپل قوم کې به يې له کومې ويرې د اسلام په راوړلو اظهار وکړه له ده سره هېڅ دا ويره نه وه، چې مشرک قوم به د ده تجارت او يا دده وجود ته کوم زيان ورسوي، يوه ورځ خپل قوم ده ته داسې ځانې زجر ورساوه، چې دی زخمې او بې هوشه شو او پر ځمکه باندې وغورځېده او بيا د بې هوشۍ

په حالت کې کور ته راوستل شو، د دې ټولو مشکلاتو او تکليفونو سره سره بيا هم د اسلام له دعوت څخه لاس وا نه خيست او خپل د تجارت ملګري يې اسلام ته دعوت کړل چې بيا د ابوبکر صديق رضي الله عنه په واسطه عثمان بن عفان رضي الله عنه، عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه، طلحه بن عبدالله رضي الله عنه، سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه او زبير بن عوام رضي الله عنه په اسلام مشرف شول د دغه پورته کسانو د اسلام په راوړلو سره د ابوبکر صديق رضي الله عنه مقام نور هم اصحابو کې لوړ شو، ابوبکر صديق رضي الله عنه له اسلام راوړلو څخه وروسته خپله مشوره او مصلحت د محمد صلی الله علیه و آله په سفر او حضر کې د همېش لپاره جاري ساتلي وو او هېڅ وخت لپاره ورڅخه نه دی جلا شوی، حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه د محمد صلی الله علیه و آله سره په ټولو غزاګانو کې ګډون کړی دی. او د هېڅ مشورې او مصلحت مخالفت يې نه دی کړی، څه وخت چې ابوبکر صديق رضي الله عنه په اسلام مشرف شو څلوېښت زره (۴۰۰۰۰) درهمه يې درلودل او ټولې روپۍ يې د الله جبارک الله او رسول صلی الله علیه و آله په خدمت او د اسلام د خپرېدو لپاره مصرف کړي دي، چې د دې پيسو په جمله کې اوه (۷) غلامان چې د کفارو د ظلم او ستم څخه په تنګ راغلي وو په بيه اخیستي دي، چې عبارت له بلال رضي الله عنه، عامر بن فهيره، نهیده بنت نهیده، زبیره ام عبيس يوه وېنزه، د بني مومل رضي الله عنه و امانتا علی جهم.

د عمر رضي الله عنه وينا ده، چې وايي يوه ورځ محمد صلی الله علیه و آله د يو ضرورت په خاطر ځينو مالونو په باره کې دستور صادر کړ په دغه ورځو کې له ما سره ډېر زيات مال موجود و، ما هغه مال دوه برخې کړ، يوه برخه مال مې کور کې پرېښود او بله برخه مال مې د محمد صلی الله علیه و آله په حضور کې حاضر کړ.

محمد صلی الله علیه و آله له ما څخه غوښتنه وکړه، چې په کور کې دې د اهل و عيال لپاره څه پرېښودل ما عرض وکړو چې ای رسول الله! نيمايي مال مې په کور کې د اهل و عيال لپاره پرېښوده او نيمايي مال مې ستاسې په

حضور کې حاضر کړ، په دغه وخت کې ابوبکر صدیق رضي الله عنه مال يو څه اندازه کم وو. بيا محمد صلى الله عليه وسلم د ابوبکر صدیق رضي الله عنه څخه سوال وکړ ابوبکر صدیق رضي الله عنه وفرمايل په کور کې مې الله جل جلاله او د هغه رسول الله صلى الله عليه وسلم نوم پرېښود، يانې مطلب دا چې ټول مال مې دلته راوړی د کور لپاره مې څه نه دي پرېښې عمر رضي الله عنه وايي چې ما يقين وکړ چې زه هېڅکله له ابوبکر صدیق رضي الله عنه څخه امتحان نشم گنلې، محمد صلى الله عليه وسلم د ابوبکر صدیق رضي الله عنه د فضيلت او برکت په اړه فرمايلي دي:

ما دعوت احدا الى الاسلام الا و كانت فيه كبة غير ابوبکر رضي الله عنه.

ژباړه: هر څوک مې چې د اسلام خواته دعوت کړي دي هغه د اسلام د منلو په وخت کې تامل کړی دی، مگر غير د ابوبکر رضي الله عنه څخه ابوبکر صدیق رضي الله عنه د محمد صلى الله عليه وسلم ډېر گران دوست وو، ابوبکر صدیق رضي الله عنه د محمد صلى الله عليه وسلم يو لوی مشاور، د محمد صلى الله عليه وسلم محافظ او ساتونکی او د اسرارو مخفي وو.

همدارنگه محمد صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي: زه هېڅ يو په خپل مجلس کې له ابوبکر صدیق رضي الله عنه غوره نه پېژنم، که چېرته ما په بنده گانو کې دوست (خليل) نيولای البته ابوبکر صدیق رضي الله عنه به مې انتخاب کړای وای، څه وخت چې محمد صلى الله عليه وسلم له مکې څخه مدينې (يثر) ته هجرت کاوه، د ابوبکر صدیق رضي الله عنه د محمد صلى الله عليه وسلم د لارې ملگری او کورنۍ يې د محمد صلى الله عليه وسلم په حفاظت او ساتلو کې پوره قرباني ورکړې ده، څه وخت چې کفارو د محمد صلى الله عليه وسلم د شهادت په منظور هلې ځلې کولې، ابوبکر صدیق رضي الله عنه د محمد صلى الله عليه وسلم د ژوند او سلامتۍ په باره کې تر داسې اندازې پورې حريص وو، چې د ټول مال او عيال په توان سره يې د هغه ساتنه او حفاظت کاوه.

الله جل جلاله د هجرت واقع داسې بيانوي: ﴿إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ

أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا ﴿١٠﴾

ژباړه : که تاسې د پېغمبر (ص) مرسته ونکړه نو هېڅ پروا نشته ، الله د هغه مرسته په هغه وخت کښې کړېده چې کله کافرانو هغه ويستلی ؤ چې کله هغه صرف د دوه ؤ دوهم ؤ ، کله چې هغوی دواړه په سمڅه کښې وو کله چې هغه خپل ملګري ته وویل چې ' مه خفه کېږه ، الله له مونږ سره دی

ابوبکر صدیق رضی الله عنه د اسلام له منلو څخه د خپل کور په خوا کې لومړی جومات ۱ جوړ کړی وو ، چې دغه جومات د اسلام په تاریخ کې لومړی جومات دی ، چې په دغه جومات کې به دسهار لخوا بوبکر صدیق رضی الله عنه کېناسته او د قران مجید تلاوت به یې کاوه ، اوریدونکي کافر به د قران شریف د تلاوت په اورېدو د پریزیا متاثره کېدل او کفارو به هره ورځ د ده مزاحمت کاوه ، په پای کې ابوبکر صدیق رضی الله عنه د محمد صلی الله علیه و آله په اجازت حبشې ته د هجرت کولو عزم وکړ ، کله یې چې حرکت وکړ په لاره کې د ابن الدغنه کافر سره چې یو قریشي تاجر وو مخامخ او د هغه د زیات اسرار په وجه بېرته مکې مکرمې ته راوګرځېده او د قریشو مشرانو ته یې وویل : چې ایا تاسې غواړئ چې داسې یو شخصیت چې نه یې څه لیدلي او نه کوم کسب کوي او زموږ د قبیلې یو ستر شخصیت هم دی له تاسې څخه جلا او مسافر شي ، ما ورته امان ورکړ ، هېڅوک ده ته مزاحمت او تکلیف نشي رسولای ، په دغه وخت کې پر الله جبرئیل علیه السلام مېن شخص ابوبکر صدیق رضی الله عنه پورته شو او ویې ویل : چې زه نه غواړم چې د کافر په امن کې سکونت وکړم . زما لپاره د الله جبرئیل علیه السلام او د رسول صلی الله علیه و آله امن

کافي دی، وروسته له دې واقعي څخه د محمد ﷺ حضور ته حاضر شو او ټول جریان يې ورته بيان کړ، محمد ﷺ ورته وفرمايل: ای ابوبکره! تاسې چېرته مه ځئ، د هجرت اجازه ماته هم رارسېدلې ده، زما د لارې ملگری نشته چې له ما سره لاړ شي، ابوبکر صدیق ﷺ د دويم ځل لپاره بيا د محمد ﷺ په ملگرتوب په مکه معظمه کې ژوند غوره کړ او د تېر عمر په شان بيا د قران شريف په تلاوت او د اسلام په تبليغ مشغول شو.

د ابوبکر صدیق ﷺ د خلافت انتخاب:

څه وخت چې محمد ﷺ د فاني نړۍ څخه داخرت لور ته رحلت وکړ ټول صحابه رضي الله عنهم او اهل بيت د محمد ﷺ په دفن کولو او د نوموړي ﷺ مبارک ځنبولو کې مصروف وو، په دې وخت کې يوه ډله انصار په سقيفه بني ساعده کې سره راټول شوې و او غوښتل يې چې د محمد ﷺ په ځای جانشين وټاکي، دوی په دې باور چې د خلافت لومړنی حق د مدينې د خلکو دی، ځکه دوی لومړی اسلام راوړی او جهاد يې کړی دی. په دې وخت کې سعد بن عبادة ﷺ چې د ناروغۍ په حالت کې و د خزانج د قبيلې يو مشهور او مخکښ سړی و، نوموړی په خپلو اوږو او په شاد بيعت کولو لپاره د بني ساعده محلې ته راوست په دغه وخت کې سعد د دغه خلکو رايه تائيد کړه او ويي ويل: ای د انصارو ډلې! په تحقيق سره تاسې ديني او اسلامي فضليت لرئ، چې د عربو نورې قبيلې نه لري. محمد ﷺ د ديارلسو کالو په شاوخوا کې له خپل قوم سره تېر کړل، چې هغوی اسلام ته دعوت او له بتانو له عبادت څخه يې منع کړي ولې ايمان يې رانه وړو، خو لږو کسانو ونشو کولای چې محمد ﷺ ته پناه ورکړي او اسلام ته عزت او غلبه ورکړي او د کفارو له ضررونو څخه ځانونه وساتي څه وخت چې الله ﷻ د فضليت اراده په تاسې وکړه دغه بزرگي يې د ستاسې په طرف سوق کړه او په دې نعمت کې يې تاسې ته

ځانگړتيا درکړه او تاسې ته يې دا توفيق درکړ، چې محمد ﷺ او د هغه اصحابو رضي الله تعالى عنهم ته مو پناه ورکړه او هغوی مو وساتل پس دا حق ستاسې دی څه وخت چې انصارو د سعد بن عبادۍ خبرې واورېدي ويي ويل: موږ له منع څخه تا د دې کار لپاره ټاکو مخکې له دې څخه چې څوک سعد ته بيعت ورکړي، په دې وخت کې يوتن د انصارو له ډلې څخه پاڅېده او يي ويل که چېرته مهاجرين (قریش) د ستاسې د دې نظر مخالفت وکړي په ځواب کې څه دليل لرئ په دې وخت کې دې ډلې د يو څه وخت لپاره سکوت اختيار کړ او سوچ يې وکړو بيا له دوی څخه يو پورته شو او ويي ويل: موږ د مهاجرينو ځواب داسې وايو:

چې يو امير له تاسې او يو امير دې له موږ څخه وټاکل شي غير له دې خبرې څخه پرته نور په هېڅ رضایت نه کوو په دې وخت کې عمر ﷺ له دې موضوع څخه خبر شو او په ډېره چالاکی د ابوبکر صدیق ﷺ او عمر ﷺ د بني ساعده سقيفي ته حاضر شول، کله چې دوی د انصارو سوال او ځواب واورېده او ابو عبیده بن جراح رضي الله عنه همدلته راوړسېده، نو عبیده پورته شو او له انصارو پاملرنه يې د ځان خوا ته جلب کړه او ويي فرمايل: ای انصارو! تاسې لومړني خلک یاستئ، چې د مسلمانانو سره مو مرسته کړي دې او هغوی ته مو قوت ورکړی دی، ای انصارو نه باید لومړی تغیر او تبدیل کوونکي وگرځئ وروسته ابو عبیده ﷺ چې په ډېر حکمت سره يې خبرې وکړې بشير بن سعد ابن نعمان چې د خزرج د قبيلې يو تکړه، زړه وړ او غښتلی شخص وو دا رنگه وفرمايل: زما دې په الله جل جلاله قسم څرنگه چې په جهاد او نصرت د دين کې مخکې وم او د اسلام د قوت په خاطر د مشرکينو په مقابل کې په لومړني صف کې ولاړ وم او زموږ مقصد د الله جل جلاله رضا او د نبی کریم ﷺ اطاعت و، زه د دې خدمت په مقابل کې له خلکو څخه هېڅ دنيوي اسباب او سامان نه

غواړم زما هدف يوازې د الله ﷻ رضا ده خبردار اوسئ. اى خلکو! چې محمد ﷺ د قريشو له قوم څخه و لومړنى حق د همدوى دى قسم په الله ﷻ زه هېڅکله د خلافت په باره کې اختلاف نه لرم او نه يې کوم په دې وخت کې ابوبکر صدیق ﷺ د عمر ﷺ او ابو عبیده رضي الله عنه په منع کې ناست و څه وخت چې د بشير بن سعد خبرې واورېدې، ودرید او د عمر ﷺ او ابو عبیده ﷺ لاسونه يې ونيول او انصارو ته يې وويل: له دغه دواړو څخه چې هر يو لازم بولئ بيعت ورته ورکړئ په دې وخت کې عمر ﷺ ابوبکر صدیق ﷺ ته فرصت ور نه کړ او د ابوبکر صدیق ﷺ لاس يې ونيو او په لوړ اواز سره يې وويل: اى ابوبکره! خپل لاس دې پورته کړه، ابوبکر صدیق ﷺ لاس پورته کړ او عمر ﷺ سمدستي خپل بيعت ورکړ او ويي ويل ايا رسول الله صلى الله عليه وسلم تا ته د مسلمانانو د امامت لپاره امر نه ووکړی؟

بس اى ابوبکره! ته د رسول الله خليفه ﷺ يې، بيا ابو عبیده ﷺ او وروسته بشير بن سعد بيعت ورکړ، په دې وخت کې د محمد ﷺ جنازه په کور کې وه او عباس ﷺ، علي ﷺ او داسې نور اهل بيت د محمد ﷺ ته په غسل ورکولو کې مصروف وو.

لومړنى خطبه:

وروسته له حمد او ثنا يې داسې وفرمايل: اى خلکو زه ستاسې د ورځينۍ چارو د سرته رسولو لپاره مشر وټاکل شوم، په داسې حال کې چې زه له تاسې څخه بهتر نه يم که چېرته ما ښه کار وکړ تاسې به زما اطاعت کوئ او که چېرې زه په غلطه لاره لاړم تاسې به ما په سمه لاره برابروئ. صداقت، امانت دى او دروغ خيانت دى د ستاسې ضعيف زما په نزد قوي دى اوستاسي قوي زما په نزد ضعيف دى، هغه قوم چې د الله ﷻ په لاره کې جهاد ترک کړي بېشکه الله ﷻ هغه قوم ذليله کوي

او د هر قوم په منځ کې چې فحشا خپره شي په تحقيق سره الله ﷻ په هغوی عذاب نازلوي، تر هغه وخته پورې چې زه د الله ﷻ او د رسول ﷺ اطاعت کوم زما اطاعت پر تاسې لازم دی او که الله ﷻ مه کړه ما د الله ﷻ له امر څخه نافرمانی وکړه زما اطاعت پر تاسې واجب نه دی. هغه وخت چې نبي کریم ﷺ رحلت وکړ ټول عرب لا پوره مسلمانان شوې نه و، له همدې کبله کله چې محمد ﷺ د رحلت خبر یې واورېده نو ځینو کسانو بغاوت وکړ، ځینو زکات له ورکولو څخه انکار وکړ او ځینو د پیغمبرۍ دعوي وکړي لکه مسلمه کذاب اسود بن کعب، طليحه بن خويلد، سباع بنت حارث او داسې نور کسان و، چې پوره بحث به یې وروسته په مفصل ډول راشي. محمد ﷺ مخکې له رحلت څخه یو لښکر د اسامه بن زيد رضي الله عنه په مشرۍ د شام خوا ته د تللو هدايت ورکړی و، خو د محمد ﷺ د وفات کېدو په علت سره دا لښکر وځنډېده کله چې ابو بکر صدیق رضی الله عنه خليفه شو سره د ټولو مخالفينو چې صحابه کرام وښوده چې په دې حساسو شرايطو کې بايد دا لښکر د شام خواته ونه لېږل شي، خو ابو بکر صدیق رضی الله عنه د محمد ﷺ د هغه حکم د عملي کولو په خاطر یې اسامه بن زيد د شام خوا ته ولېږه او وروسته له څلوېښت ورځو اسامه بن زيد رضی الله عنه له برياليتوب سره له شام څخه مدينې منورې ته راستون شو ابو بکر صدیق رضی الله عنه په خپله هغه قبيلې چې مرتد شوې وي، سرکوبې کړي او بېرته یې اسلام قبول کړ ابو بکر صدیق رضی الله عنه داخلي شورشونو د سرکوبولو لپاره یې یولس ډلې سپاهيان برابر کړلو بېلو بېلو ځايونو ته یې واستول طلحه د بني اسد د قبيلې مشر د نبوت دعوه کړې وه سريېره له خپلې قبيلې څخه د بني غطفان او ځينې نورو قبيلو ته هم د ده گمراهۍ سرايت کړی وه، خالد بن وليد رضی الله عنه د ده د سرکوبولو لپاره مؤظف شو.

د ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ جهاد او د مرتدینو ماتي

ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ عزم او اراده وکړه، چې په جزیره العرب کې د اسلام دښمنان او مرتدین محوه او نابود کړي نو د اسلام د اصولو مطابق یې یولس ډلې سپاهیان برابر کړل او د هرې ډلې لپاره یې یو یو امیر وټاکه او د جنگ میدان ته یې ولېږل او هغوی ته یې دستور صادر کړ، چې له دښمنانو سره له انسانیت څخه کار واخلي یولس ډلې سپاهیان په لاندې ډول دي.

۱. د لومړني لښکر مشر خالد بن ولید رضی اللہ عنہ و چې طلحه بن خویلد مقابلي ته چې د بني اسد د قبيلې مشر ولېږه.
۲. د دویم لښکر مشر عکرمه بن ابی جهل رضی اللہ عنہ چې د مسلمة الکذاب چې د دروغو د پیغمبرۍ دعوې یې کړي وه، یمامي ته ولېږه.
۳. د درېیم لښکر مشر مهاجرین بن ابی امیه چې د فلول جنگ چې په یمن کې و د اسود غنسي مقابلي ته ولېږه.
۴. د څلورم لښکر مشر خالد بن سعید العاص د شام اطرافو او نږدې منطقو کې مرتدینو ته ولېږل شو.
۵. د پنځم لښکر مشر عمرو بن عاص و چې د اهل قضاغه د مرتدینو مقابلي ته تیار شو.
۶. د شپږم لښکر مشر حذیفه بن محضن د عمان د مرتدینو لپاره انتخاب شو.
۷. د اووم لښکر مشر عرفجه بن هرشمه د مېره د قبیلو د مرتدینو لپاره تیار شو.
۸. د اتم لښکر مشر شرجیل بن حسنه د عکرمه بن ابو جهل د مرستې لپاره وټاکل شو.
۹. د نهم لښکر مشر معن بن حاجر سلیمي د بني سلیم او بني هوازن

د مرتدينو لپاره انتخاب شو.

۱۰. د لسم لښکر مشر سويد بن مقرن د تهامه د مرتدينو لپاره وټاکل شو.

۱۱. د يوولسم لښکر مشر علای حضر می د بحرین د مرتدينو لپاره وټاکل شو.

د ابوبکر صدیق رضی الله عنه نظامي قوماندانانو ته هدايات:

ابوبکر صدیق رضی الله عنه د اسلام د لښکرو قوماندانانو مخکې له دې څخه چې په جنگ شروع وکړي توصیه وکړه هغه دعوت نامې چې د ابوبکر صدیق رضی الله عنه لخوا درکړې شوي دي د حملې کولو څخه مخکې د قوم مشرانو ته وسپاري په هغه دعوت نامو کې لیکل شوي و.

بسم الله الرحمن الرحيم

د رسول الله صلی الله علیه و آله خليفه ابوبکر صدیق رضی الله عنه اسلام په هغه چا د هدايت پېروي کوي او وروسته له هدايت څخه گمراهي او ضلالت نه قبلوي، بېشکه زه تاسې ته الله جبارک تعريف کوم چې الله جبارک هغه ذات دی، نشته پرته له دې څخه، بېشکه الله جبارک یو دی او هېڅ شریک نه لري، بېشکه محمد صلی الله علیه و آله د الله جبارک بنده او د الله جبارک رسول دی. موږ ایمان راوړی او اقرار کوو، په هغه څه چې هغه راوړی دی څوک چې له هغه څخه انکار وکړي موږ هغه نه منو او د هغه په مقابل کې جهاد کوو، ماته خبر رارسېدلی دی د هغه کسانو چې له اسلام څخه بېرته گرځېدلي او مرتد شوي دي وروسته له هغه څخه چې اسلام راوړي.

او د اسلام په منلو یې اقرار او عمل کړی وي اوس یې دوکه خوړلي او یا د الله جبارک د احکامو او امرونو څخه جاهل دي او د شیطان دعوت یې قبول کړی دی ما د اسلام له لښکر سره د ستاسې د لارښوونو لپاره

قاصد درلېږلی دی د مهاجرینو، انصارو او تابعینو لښکر ته مې قومنده ورکړې ده، چې مخکې د اسلام له دعوت څخه چې جنگ پیل نه کړی، پس هر چا چې د اسلام دعوت ومانه اقرار یې وکړ او نیک عمل یې سرته ورساوه هغه نجات ومونده او هر چا چې له تاسې څخه انکار وکړ د هغه په باره کې مې دستور ورکړی دی چې له هغه سره وجنگېږي ما خپل قاصد ته امر کړی دی، چې زما دعوتنامه د ستاسې په مخکې ولولي دغې دعوت نامې د ابوبکر صدیق رضی الله عنه ډېر خلک د گمراهۍ او ضلالت څخه خلاص کړل او ډېرو مرتدینو عناد او قصد وکړ چې د هغوی په مقابل کې جنگ پیل شو.

د نبوت مدعیان او د هغوی اعمال

د محمد صلی الله علیه و آله د ژوند په وروستیو کې اسود غسني چې عېله ذی الخمار باندې مشهور و په یمن کې د نبوت دعوه وکړه محمد صلی الله علیه و آله د هماغه ځای مسلمانانو ته دستور ورکړ، چې ورسره وجنگېږي او او پېروان یې قتل کړي وروسته له هغه څخه د ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خلافت په وخت کې څلورو تنو نورو د نبوت دعوه وکړه، چې د هغه په شاوخوا کې ډېر پېروان جمعه شوي و هغه څلور تنه مسلمة الکذاب په یمامه کې او طلحه بن خویلد د بني اسد په قبيله کې لقیط بن مالک په عمان کې او یوې ښځې سجاع بنت حارث تیمیه چې د عراق په جنوب کې وه د نبوت مدعي وه.

مسلمة الکذاب:

مسلمة الکذاب یو ډېر ستر او ناوړه دعوه کوونکی و له ټولو څخه یې ډېر پېروان درلودل د جنگ له نظره هم ډېر کلک خلک و شکل او قیافه یې د احترام لایقه نه وه، ځکه چې ډېرې کوچنۍ سترګې، کپه پزه، ژړر رنگ او

داسې نور غير انساني خصلتونه يې درلودل، د ژوند په مرحله کې د يوې
ډلې سره چې د وفد بني حنيفه په نامه ياديدل د وفود په کال د اسلام د
قبول په خاطر مدينې ته ولاړ څه وخت چې مدينې ته داخل شول مسلمة
الکذاب يې د مال د ساتلو لپاره محافظه کار مقرر کړ او نور د محمد ﷺ
حضور ته حاضر او د اسلام قبول يې اعلان کړل پيغمبر ﷺ ځينې
هدايات دوى ته ورکړل نوموړې ډلې د مسلمة نوم هم هلته د پيغمبر ﷺ
په حضور کې ياد کړ، چې هغې ته يو څه اندازه د دغه هدايت څخه عطا
کړئ د دې لپاره چې هغه له دوى څخه بدتر نوي څه وخت چې دغه وفد
خپل ځاى ته ورسيد د مسلمة الکذاب خبيث په زړه کې د نبوت وسوسه
پيدا شوه او د نبوت دعوه يې وکړه او گومان يې وکړ چې په ده باندې
وحې نازلېږي.

په گډو وډو (مسجع) او په مانا خبرو يې شروع وکړه قوم به يې دې خبرې
تصديق کولې، ډېرو د قومي تعصب له مخې د هغه پېروي او متابعت
کاوه د هغه لويو مسلمانانو له جملې څخه چې د ده سره يې مرسته کوله
هيو د نهار الرجال بن عفوه څخه چې د مهاجرينو له جملې څخه و دا د
هغه کسانو له جملې څخه دى، چې د نبى کریم ﷺ سره يې ډېره مقابله
وکړه او بيا په اسلام مشرف شو، نوموړي قران ولوسته او په فقه کې
پوره عالم شو وروسته بيا نبى کریم ﷺ د اسلام د قران د زده کړې لپاره د
بني حنيفه قبيلې ته چې په يمامه کې اوسېده ولېږه، زيات وخت لا نه
وتېر شوى چې مسلمة د ډېر مال په تمه خلکو ته فریب ورکړ او ځانته يې
دعوت کړ په دې جمله کې نهار الرجال هم شامل و، چې د پيغمبر ﷺ د
هغه مهم امر څخه چې ده ته سپارل شوى و منحرف شو او د دنيا د عيش
او عشرت په خاطر يې د مسلمة سره اقرار وکړ د نوموړي سړي يوځاى
کېدل له مسلمة سره د مسلمة د ادعا ياد ډېر قوي دليل وگرځېد او د

هغه په گمراهۍ کې پوره مرسته وکړه او حتی مسلمة ته يې جرئت ورکړ چې د محمد ﷺ دربار ته يې يو ليک وليکلو او ويي ويل:

من مسلمة رسول الله الى محمد رسول الله . اما بعد (۱) فان لنا نصف الارض ولقریش نصفها ولكن قریش لا ينصفون والاسلام عليكم.

ژباړه: طرفه د مسلمة رسول د الله ﷻ محمد ﷺ د الله ﷻ ته اما بعد:

ژباړه: بېشکه نيمايي ځمکه زما ده او نيمايي د قریشو ده، مگر قریش انصاف نه کوي او هغه نه نيمايي کوي.

سلام په تا محمد ﷺ د مسلمة الکذاب د ليک په ځواب کې وليکل:

بسم الله الرحمن الرحيم

من محمد رسول الله الى مسلمة الکذاب اما بعد: فان الارض الله يورثها من يشاء من عباده والعاقبة للمتقين والسلام على من اتبع الهدى.

د محمد رسول الله ﷺ له طرفه مسلمة الکذاب ته اما بعد: بېشکه ځمکه د الله ﷻ ده، چې په خپلو بنده گانو کې هر چاته وغواړي ورکوي يې اوښه عاقبت د پرهېزگارانو دی او سلام په هغه چا چې د هدايت پېروي کوي.

مسلمه د ابوبکر صديق ﷺ له اطاعت څخه سرغړونه وکړه په خپل شاوخوا کې خلوېښت زړه (۴۰۰۰۰) سواره د بني حنيفة له قبيلې څخه د ځان د دفاع لپاره راڅمعه کړي و، د ابوبکر صديق ﷺ لښکر پرې يرغل وکړ او باطل لښکر ته يې ماتې ورکړه او نهار الرجال مردود او خائن ووژل شو او اسلامي لښکرو د کفارو په لښکرو باندې په ډېر شدت سره حمله وکړه، تردې چې د کفارو لښکرې تېښتې ته مجبورې شوې مسلمه

او لښکريانو يې يو لوی باغ ته چې ډېر جگ دېوالونه يې درلودل پناه يوره او خپلو ملگرو ته يې اواز وکړ شايد په دغه ځای کې د اسلام د لښکرو څخه په امن کې پاتې شو، په دې وخت کې چې د خالد بن وليد رضي الله عنه لښکر د عکرمه بن ابې جهل د مرستې لپاره راغلی وو، د باغ په دېوالونو باندې د زمريانو په شان ورواوختل او باغ ته داخل شو او په باغ کې د دواړو لښکرو ترمنځ ډېر سخت جنگ شروع شو په زرهاوو^(۱) تنه له دواړو طرفو څخه ووژل شول، حتی چې دې باغ مړت په نامه ونومول شو. مسلمة الکذاب د مسلمانانو د لښکر چې په دې ډله کې وحشي رضي الله عنه چې د أحد په غزا کې د محمد ﷺ تره «کاکا» حمزه رضي الله عنه شهيد کړی و، وجود درلوده مسلمة الکذاب يې هم وواژه له دې ورځې څخه وروسته د مسلمه فساد او فتنه ختمه شوه او بني حنیفه قوم دويم ځل لپاره په اسلام مشرف شو.

طلحه يا طلحه بن خويلد:

طلحه بن خويلد د دروغجنو مدعيانو له نبوت يوتن څخه دی، د بني اسد د قبيلې فالبين او کاهن انسان و، قوم د ده متابعت او پېروي کوله، همدارنگه د طی او غطفان قبيلو هم د دې پېروي کوله. دا مدعي و، چې په دې باندې له اسمان څخه ځنې وحې راځي، په قیافه هم برابر او په مسجع ډول يې خبرې کولې او د الله جل و علا وحې ته به يې نسبت کاوه، يوه مسجع خبرو څخه يې دا ده الحمام^(۲)، واليما^(۳) والمصدر^(۴) الصيام قد

۱ - له مسلمانانو څخه ۱۲۰۰ تنه چې ۳۷ تنه د قران حافظان و شهيدان شول او له کفارو څخه ۲۱۰۰۰ تنه ووژل شول.

۲ - کبوتر يا کوتري

۳ - د کوترو يوه نوعه

۴ - يو الوتونکی دی، چې غټ سر لري او د ښکار لپاره پکارېږي.

عشن قبلکم با عوام لیلفن ملکن العراق والشام.
ژباړه: قسم دی په دې درې نوحه کوټرو باندې چې یمام او صرد تیز
رفتاري چې دې ټولو څوکاله منځکې له تاسې څخه د دنیا په مخ ژوند
کاوه شاید ورسېږي زما سلطنت عراق او شام ته

دې برنامې د محمد ﷺ له وفات څخه وروسته پراخوالی او غښتلتیا پیدا
کړه، خالد بن ولید ﷺ له خپل لښکر سره په دوی باندې یرغل وکړد
دبمن لښکر ته یې ماتې ورکړه، د بني طی قبيله ورڅخه جلا شوه او د
بني اسد قبيله ورسره مرستیاله وه، چې په پای کې په دې قبيله باندې هم
حمله وروړه او دا گمراه شام ته فرار شو او ځان یې پټ کړ، کله چې یې
واورېدل چې قوم یې په اسلام مشرف شوی، نو دی هم مسلمان او د حج
عمره یې اداء کړه او ابوبکر صدیق ﷺ هم دده له گناهونو څخه صرف
نظر وکړ او هغه یې فی سبیل الله جهاد ته سوق کړ، د نبوت له مدعیانو
څخه یو صاحب د تاج لقیط بن مالک ازدي د عمان اوسېدونکی و، چې د
محمد ﷺ د ژوند په زمانه کې اسلام راوړی و، لکه څه موده وروسته
نوموړی شخص گمراه شو او د نبوت مدعی شو او د دې له قوم څخه یو
شمېر خلکو دده پېروي کوله، د خپلو ملگرو او پېروانو سره یې د دبا په
ښار کې راټول شول او د اسلام لښکر د کفارو په لښکرو حمله وکړه او
دبمن ته یې سخته ماتې ورکړه او دا فتنه او فساد هم ختم شو.

سجاح بنت الحارث:

سجاح بنت الحارث د تیمیه یوه ښځه چې د پلار لخوا د بني یرسوع او د
مور له طرفه د بني تغلب د قبیلې ته نسبت کېده چې د عراق په جنوب
کې استوگنه درلوده. کهانت په دوی کې زیات رسم او رواج درلوده،
سجاح هم د بني تغلب په قبيله کې واده کړې وه، د اسلام او نصرانیت په
مقابل کې ډېر په شدت سره بغض او عداوت ښکاره کاوه په دې نسبت

هم مشهوره او قوی شوه، څه وخت چې د نبي کریم ﷺ له وفات څخه خبره شوه گومان یې وکړ، چې اوس ښه فرصت دی، چې خپل باطل اغراض په خلکو عملي کړي، نو د نبوت دعوه یې وکړه، د دې له قوم څخه ډېرو خلکو د دې پېروي کوله. یو لوی لښکر د ابوبکر صدیق رضی الله عنه د مقابلي لپاره او د مدینې د تسلط په غرض راټول کړ او د سجاح تحریکونکي او جرئت ورکونکي عاملین د فارس حکمرانان وو، چې د عربو طاقت او قوت دوی ته تهدید متوجه کړی و په همدې نسبت یې سجاح د عربو په مقابل کې تحریک کړه او مخالفت ته یې مجبوره کړه، سجاح له خپل لښکر سره د مدینې منورې په طرف حرکت وکړ او غوښتل یې چې په مدینه منوره باندې حمله وکړي. په لاره کې د مالک بن نویره سره مخامخه شوه، نوموړی شخص د یمانې له قبیلې څخه و چې د اسلام او کفر ترمنځ متحیر و څه وخت چې پوه شو چې سجاح په مدینه منوره باندې د حملې کولو اراده لري، نو هغه ته یې مشوره ورکړه، چې د مدینې منورې له حملې کولو څخه بېرته وگرځي.

د دې لپاره چې د مسلمانانو په مقابل کې د جنگ قدرت او توان نه لري، کېدای شي چې د جسماني تکلیفونو او مشکلاتو سره مخامخ شي، همدارنگه سجاح د یمانې خبرو ته غوږ کېښود.

او د یمانې مشوره یې قبوله کړه او بېرته وگرځېده او د یمامه په طرف د مسلمة الکذاب مقابلي ته روانه شوه، چې دا هم د نبوت مدعي وه، کله چې یمامه ته ورسیده د مسلمة سره خبرې شروع شوې، څرنگه چې مسلمة الکذاب په مکر او هیله کې له سجاح څخه ډېر ماهر و، نو سجاح یې خبرو کولو ته راضي کړه، چې له دې سره مناقشې او مناظرې ته حاضره شي، په موږ دواړو کې که د هر یو د نبوت ادعا ثبوت شوه حق د هغه دی پس دواړه مباحثې ته سره کېناستل په مسجع او بې مانا او ناوړه

خبرو باندې سجاح مسلمة الكذاب ته تسليمه شوه او بيا مسلمة له سجاح څخه يې د ازدواج کولو غوښتنه وکړه او سجاح دا غوښتنه وکړه، دا دواړه سجاح او مسلمة يمامه ته ولاړل او هلته مقيم شول، ترڅو چې مسلمة ووژل شو، سجاح په حالت د مغلوبيت کې د خپل په طرف لاره او د معاويه رضي الله عنه تر وخته پورې ژوندۍ پاتې شوه او بالاخره مسلمانانه شوه، د بني تميم په قبيله کې يو څه مفسدينو د زکوة د ورکوله څخه انکار وکړ چې دا خلک د پيغمبر صلى الله عليه وسلم په زمانه کې په اسلام مشرف شوې و، پيغمبر صلى الله عليه وسلم له دې خلکو څخه ځينې د ديني امورو اميران ټاکلي و، چې د هغوی له ډلې څخه يومالک بن نوېره و، دا د بين يربوع د قبيلې سرپرست و څه وخت چې د پيغمبر صلى الله عليه وسلم له وفات څخه خبر شو مالک او قوم يې د زکات له ورکولو څخه انکار وکړ. کوم وخت چې خالد بن وليد رضي الله عنه د مرتدينو په مقابل کې کاميابې حاصله کړه او د مالک له دغه حال څخه خبر شو حيران شو، چې ايا بېرته د پخوا په شان په اسلام مشرف شي او يا د ارتداد په حالت کې مصر ته تېښته وکړي، ځينې روايات په دې دلالت کوي، چې مالک د دهریت په حالت کې بېرته مصر ته ولاړ او خپل قوم ته يې نصيحت وکړ، چې د خالد بن وليد رضي الله عنه د حملې له ويرې څخه ريگستانونو ته فرار وکړئ او متفرق شئ. خالد بن وليد رضي الله عنه خپل لښکر ته امر وکړ، چې له هغوی سره خبرې وکړي، چې هرڅوک له اسلام څخه انکار وکړي، هغه په قتل سره ورسوئ او نور لښکر د مالک بن وېره د نيولو په غرض په هماغه ځای کې مستقر کړو ترڅو چې خالد بن وليد رضي الله عنه د هغه په وژلو باندې بريالی شو او خالد رضي الله عنه د هغه د ښځې سره ازدواج وکړ، هغه ازدواج د مدينې د خلکو په نظر بد ښکاره شو او د خپلگان موجب وگرځېده، خصوصاً عمر رضي الله عنه د ابوبکر صدیق رضي الله عنه څخه وغوښتل چې خالد د لښکر د قيادت او سرپرستۍ څخه معزول

کړي خو ابوبکر صدیق رضي الله عنه د عمر رضي الله عنه د رایې سره موافقه ونه کړه او ویې ویل:

هغه توره چې الله جل جلاله له خپل ټيکي څخه د کفارو په مقابل کې رالېږلي ده، زه یې هېڅ کله په ټيکې کې نشم بندولی، وروسته له دې څخه د خالد رضي الله عنه د براءت اسباب روښانه شو، ابوبکر صدیق رضي الله عنه د ده د برطرف کولو څخه صرف نظر وکړ.

په دې مسلسل جهاد کې مسلمانان قادر شو، چې د نبوت د مدعیانو فتنې او د تعصب رېښې وباسي، دېرو عربو خیال کاوه چې البته اسلام له دې لپاره راغلی دی، چې د قریشو قومونه دې په نورو قومونو باندې حاکمیت او سلطه ولري او نور قومونه دې په غریت او فقر کې وساتي؛ نو د همدې فکر او خیال په خاطر یو شمېر خلک دې ته تیار شول چې نبوت منحل او نور قومونه له دوی سره مرستې ته حاضر شي او د قبایلي تعصب څخه کار واخلي ترڅو د ټولو قبایلو ریاست لاس ته راوړي د دې موضوع د تائید په خاطر کولی شم چې د مسلمة الکذاب له پېروانو څخه د یوه تن د وینا دلیل دلته رانقل کړم:

اشهدانک کاذب او ان محمد صادق ولكن کذاب بني حنیفه احب الينا من صادق قریش.

ژباړه: زه شاهدي ورکوم، چې مسلمة الکذاب د دروغجن دی او محمد صلی الله علیه وسلم صادق او رښتینی دی، ولې زه د بني حنیفه درواغ ویلې دېر خوښوم د قریشو له رښتیا ویلو څخه.

یو له هغه څخه چې د ابوبکر صدیق رضي الله عنه له خیر څخه حسابېږي هغه د کفارو له بندیانو سره نیک او ښه سلوک دي او ویل به یې چې کېدای شي دوی اصلاح او د اسلام هدایت قبول کړي د بدر د بندیانو په باره کې هم د ابوبکر صدیق رضي الله عنه همدارنگه کړنلاره وه.

د قران کریم د اتلول

له ټولو جنگونو څخه د یمامه ۱ جنگ ډېر شدید او سخت و، همدارنگه په نوموړي جنگ کې تکالیف وژنې او قربانې د دواړو خواوو ډېره زیاته وه، د دې غزواتو په سنگرونو کې ډېر شمېر مهاجرین او انصار شهیدان شو، چې له دوی څخه ډېر زیات د قران حافظان وو او دوی همېشه د کفارو په مقابل کې غالب او ډېر سرتېرې ځوانان و او اکثره یې د لښکرو بیرغ وړونکې و، چې د دوی شعار همېشه فتحه یا شهادت وو، کله چې یمامه جگړه پای ته ورسېده او اکثره حافظان شهیدان شول، نو عمر رضی الله عنه د دوی په باره کې ډېر خپګان ښکاره کړ او ویي ویل: که چېرې همدارنگه د مرتدینو په مقابل کې جنگ ادامه پیدا کړي، لکه څرنګه چې د دوی سینې او زړونه چې د قران د ټولولو او تدوین په خاطر اشاره وکړه او ابوبکر رضی الله عنه دې موضوع ته په پوره اندازه متوجه نه و او نوموړې موضوع ته یې هم آماده کې نه لرله، په لومړۍ مرحله کې یې د عمر رضی الله عنه قول رد کړ، دویمه مرتبه عمر رضی الله عنه دغه موضوع قابل د بحث وګرځوله ابوبکر صدیق رضی الله عنه ځواب ورکړ هغه کار چې نبی کریم صلی الله علیه و آله نوي کړی زه یې څرنګه هغه کار پای ته ورسوم، په دغه باره کې د عمر رضی الله عنه ۱ او ابوبکر رضی الله عنه په منع کې خبرې تقریباً یوه حده پورې مباحثې ته ووتلې بالاخره ابوبکر صدیق یې رضی الله عنه قانع کړ او د نوموړي کار لپاره یې عمر رضی الله عنه وټاکه او په کاريې شروع وکړه.

دې کار لپاره یې زید بن ثابت رضي الله عنه راوغوښت چې دا د محمد صلی الله علیه و آله په وخت کې د وحې لیکونکی هم وو، له ټولو حافظانو څخه یو

۱- د یمامه په جگړه کې ۳۷۰ تنه قربان د قران کریم شهیدان شوې و، د محمد اسماعیل

بهرتر حافظ هم وو، ابوبکر صدیق رضی الله عنه وفرمايل: چې ته يو پوه انسان يې او په کومه اندازه وحې چې په نبی کریم صلی الله علیه و آله باندې نازل شوې دي، هغه تاسو ليکلې دي د قران په ترتيبولو کې کونښن وکړه او هغه اصولو کې راتول کړه په کوم ډول چې تاسو ليکلې وو، دا کار چې له مسووليت څخه ډک او مشکل کار و، په دوی باندې د ابوبکر صدیق رضی الله عنه له خوا ډېر تاکيد وشو، چې په دې هکله ډېره توجه ولري هغه ايتونه چې د پوستکو په ټوټو او دپسونو په اوږو (چارهی) او د خورما په پانو او نېزو ليکل شوي و، هغه يې په ډېر احتياط له بل سره تطبيق کړ او حتی د قران لويو حافظانو ټول قران راتول او ويې ليکه. دا کار په ډېر امانت داری ديانت او په پوره صحت سره ترتيب او ختم کړ او په اصولو ترتيب سره تدوين شو او ابوبکر صدیق رضی الله عنه ته يې وسپاره بيا د ابوبکر صدیق رضی الله عنه له وفات څخه وروسته عمر رضی الله عنه کورته نقل کړ کله چې عمر رضی الله عنه وفات شو بيا دغه امانت په ښه ډول سره د عمر رضی الله عنه لور بې بې حفصه رضي الله تعالى عنها په حفاظت کې تقديم شو او د قران اياتونه د حافظانو په وسيله تلاوت او لوستل کېده، څرنگه چې د محمد صلی الله علیه و آله په زمانه کې همدا حال و او خلکو له يو بل څخه تلقين کاوه څه وخت چې عثمان رضی الله عنه خليفه شو دغه امانت يې د بې بې حفصې څخه وغوښت او له هغې څخه يې يو شمېر نورې صحيفې وليکلې چې په هريو باندې د مصحف عثمانی نوم کېښوده او هغه يې په ښارونو کې توزيع کړ د دې لپاره چې د اعتماد مرجع يوازې همدا صحيفې دي، نو دستور يې ورکړ، چې نورې نسخې له مينځه يوسي او کوم اختلافات چې د قران د تلاوت او قرائت په هکله و هغه ټول په يو وخت له منځه ولاړ او د قران د نصوص په هکله وحدت منع ته راغی، څرنگه چې الله جل جلاله فرمايلي دي: **إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ**

اسلامي فتوحات

د عريستان په لويه ټاپووزمه کې د اسلام له ظهور څخه مخکې ټولو خلکو ژوند په بيابانونو او دښتو کې تېراوه او د دښتو او بيدياوو د ساده ژوند سره يې عادت موندلی و، دا خلک به په اوبو او څرخايونو باندې همېشه قتل او قتال کاوه، په هغه وخت کې خلک په دغه ځايونو کې په مالدارۍ، کښت او تجارت بوخت و په جزيره العرب کې داسې يو حکومت چې دامنيت نظام برقرار کړي او خلک د هغې متابعت او اطاعت وکړي، وجود نه درلوده غير د اهالي قبائيلي قوانينو څخه نورڅه موجود نه و، داسې يو اسماني دين چې په هغه باندې خلک ټول شي، موجود نه و بلکې خلکو د بتانو، ستورو او داسې نورو شيانو عبادت کاوه.

په دې وخت کې د عربو همسايه يوازې يهود او نصارا وو، چې د خپل عيش او عشرت په خاطر به يې همېشه په جزيره العرب کې حملې کولې او زيات نقصان به يې رساوه او په دې وخت کې دا هريو په خپله زمانه کې د ستر قدرت او طاقت خاوند و، چې دغه دوه دولتونه عبارت له فارس او روم اويا د اوسنۍ ايټاليا څخه وله دوی څخه هريو د دې اميد وار و چې جزيره العرب تجزيه او د خپل نفوذ لاندې يې راوړي، د دې دواړو هېوادونو په منع کې يو عظيم جنگ شروع شو په لومړۍ مرحله کې فارس په روم باندې غالب شو، د څه مودې څخه وروسته روم په فارس باندې غلبه حاصله کړه، قران هم دغې موضوع ته اشاره کړېده او د روم په سورت کې يې فرمايلي دي:

﴿غُلِبَتِ الرُّومُ ۝ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَلَيْهِمْ سَيَغْلِبُونَ ۝ فِي بَضْعِ سِنِينَ ۝ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ بَعْدُ ۝ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ۝ بَنَصْرٍ ۝ اللَّهُ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ ۝ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ۝﴾

ژباړه : روميان د فارسيانو په واسطه مغلوب شول، په هغه جنگ کې چې د عريو په نژدې^۱ ساحه کې واقع شوې وه، يانې روميان وروسته له مغلوبېدو څه ډېر ژر بېرته په فارسيانو باندې غالب شو، روميانو دغه کال د اميدواري کال وياړه او په شول، چې د نړۍ ټولې چارې او کارونه قبلې او که بعدي کېدونکې دي ټول د يو الله ﷻ د امر پورې تعلق لري، په هغه ورځ چې روميان فاتح شو، څرنگه چې الله ﷻ له اسلام سره وعده کړې وه، دغه کاميابي او پېروزي د مؤمنانو لپاره د خوشحالي باعث وگرځېده، يانې الله ﷻ فتحه ورکوي هغه چاته چې خوښه او رضايي وشي الله ﷻ غالب او مهربانه دی، په پورتنۍ ايت شريف کې د روميانو^۲ (مسيحي) غلبې ته اشاره ده، په فارسيانو کې اتش پرستو باندې دغه اوږده جنگونه د دواړو دولتونو د ضعيف او کمزورۍ سبب وگرځېده، کله چې پورتنۍ دولتونه له ضعيف سره مخامخ شول، نو د اسلامي دولت د قوت او طاقت څخه وېرېدل کله چې عرب د اسلام د پېرغ لاندې متحد شول، په همدې علت باندې د روم او فارس هېوادونه چې يو له بل سره مشترک سرحد درلود عهد او پيمان وکړ چې دواړه هېوادونه (روم او فارس) او هم د غسانيه په شمول چې دا هم له دوی سره د مشترک سرحد لرونکي و د اسلامي دولت په مقابل کې متحد او متفق شو، د فارس بادشاه کسري (خسرو پروېز) او د روم پاچا قيصر نومېده عراق د ايران تراغېزي او شام د روم ترکترول لاندې وو، په روميانو باندې د ابوبکر صديق رضي الله عنه د خلافت په وخت کې د اسلام لښکر د اسامه بن زيد په مشرۍ په روميانو حمله وروړه چې نوموړی لښکر د محمد ﷺ

۱- دا نژدې ساحه د شام د اطرافو او يا جزيرې څخه عبارت دی

۲- له روميانو څخه مراد مسيحيان يا اهل کتاب دي

د اسلام د بلنې قاصدان ورلېږولي وو او د دغه هېواد لخوا دغه نماينده گان د تهديد سره مخامخ کړي و، د ابوبکر صدیق رضي الله عنه فيصله او مشوره دا وه چې د لومړي ځل لپاره بايد په شام حمله وکړي مگر ټولو صحابه وو د دې کار د مخالفت کاوه، ځکه دوی غوښتل چې لومړی بايد د مرتدينو په مقابل کې لښکر کشي وکړي او د مرتدينو مقاومت په داخل کې ختم کړي مگر ابوبکر صدیق رضي الله عنه پخپله رايه پافشاري کوله او ويل کوم لښکر چې محمد صلی الله علیه و آله د اسلام د دښمنانو په مقابل کې مجهز کړي دي زه هغه هېڅکله نشم فسخه کولی ابوبکر صدیق رضي الله عنه د اسامه بن زيد په اس باندې سپور و، مگر اسامه په دغه عمل باندې را ضي نه و، ابوبکر صدیق رضي الله عنه ويل زه غواړم يو څو قدمونه د الله جبار د رضا لپاره واخلم او خپل لښکر ته يو څو د نصيحت خبرې وکړم.

خيانت، غدر او بې وفايي ونه کړئ، هېڅ نامشروع او ناروا عمل ته اراده مه کوئ، غوږونه، پوزې، د دښمن مه قطعۀ کوئ، کوچنيان، زاړه خلک او ښځې ونه وژنئ له خلکو سره جگړه کوئ، چې د تاسو په مقابل کې جگړې ته حاضر وي بې له ضرورت څخه ميوه لرونکې ونې پرې نه کړئ او حيوانات بې له ضرورته ونه وژنئ په هغو راهبانو چې د نيا يې پرېښي او په صومعه کې يې د لوی څښتن عبادت ته ځانونه وقف کړي وي، ونه لږېږئ هر ډول خواړه چې درته راشي د الله جبار نوم ياد کړئ بيا يې وخورئ او نور هر ډول روا وپېښې چې د جنگ په جريان کې واقع کېدلی د هغې درته اجازه درکړل شوه، اوس نو ځي الله مو مل شه په نوموړي جنگ کې مسلمانان بريالي او د ډېر غنيمت سره يوځای د مدينې په لور راوگرځېدل هغه څه چې په دې پېښه کې د يادولو وړ دي هغه د اسامه بن زيد رضي الله عنه عمر چې له شلو (۲۰) کالو څخه يې تجاوز نه کاوه، د هغه تجربه او جرئت دی چې نبي کریم صلی الله علیه و آله اسامه بن زيد په دې غرض د

دغه لښکر سرپرست مقرر کړی و، ترڅو د خپل پلار انتقام چې د موته په غزا کې یانې (د رومیانو په مقابل) کې په شهادت رسېدلی و واخلي د اسامه لښکر کولی شول چې په شلو ورځو کې د بلقا محل ته ځان ورسوي او اسامه بن زید په هغه اس باندې چې پلار یې پرې سپور او وژل شوی و دا هم سپور و اسامه د دښمن په لښکر باندې حمله وروړه ډېر یې ورڅخه ووژل او ځینې اسیران کړل او د ډېر غنیمت سره بېرته راوگرځېدل داسامه دغې فتحې د شام ښارونو او د عراق خواته لاره خلاصه کړه مگر د فاصلې د لرې والي په وجه او د مرتدانو د ارتداد له کبله ابوبکر صدیق رضی الله عنه په دغه مرحله کې د عراق د نیولو فکر نه درلوده، مگر څه وخت چې د اسلام لښکر په مرتدینو باندې موفق شو او د هغې کامیابې روښانه شوه، نو یو شمېر د اسلام شجاعو ځوانانو ځانونه د اسلام د دفاع او د اعلاء کلمة الله لپاره وقف کړل، چې د هغوی له جملې څخه یو مثنی بن حارثه شیباني دی چې د خپلو مجاهدینو ورونو سره یوځای د بحرین په شمالي برخه حمله وکړه او د اسلام په دښمنانو باندې یې بریالیتوب ترلاسه کړ ترڅو شطاالعرب (دجلی او فرات) ته ورسېدل څه وخت چې ابوبکر صدیق رضی الله عنه ته څرگنده شوه، چې نوموړې (مثنی بن حارثه) د بحرین اوسېدونکې او د بکر بن وائل له قبیلې څخه دی او د مرتدینو سره (با علان بن حضرمی) په جنگ لکيا دی، نو په فکر کې شو چې ایا له هغه لښکر څخه چې د عراق په جنوب کې په جگره بوخت و مرسته وغواړي او یا د عربو هغه قبائل چې د دولت تابع و او پخوايي د روم د ولت په واسطه شکست لیدلی و او په دغه وخت کې ضعیف او په بد حال مبتلا وو، په دوی باندې حمله وکړي ځکه چې په دوی باندې په دې وخت کې فتحه او غلبه اسانه وه او د فارس ښارونو ته لاره هم اواره وه مگر بیا د ځینو عذرونو په وجه له دې تصمیم

څخه تېر شو ترڅو چې دا ښارونه او د فارس دولت د عمر بن خطاب رضي الله عنه په وخت کې فتحه او د اسلام د کنټرول لاندې راغلل.
له روميانو سره جگړه:

خالد بن وليد رضي الله عنه لا د عراق له جگړو څخه نه و فارغ شوی چې د خليفه لخوا په داسې حال کې چې نيم لښکر ورسره وو، د شام لور ته وليږل شو ځکه چې په دې وخت کې سختې جگړې له روميانو سره شوې وې، خالد رضي الله عنه سمدلاسه د شام په لور وخوځېد او په عراق کې يې مثنی بن حارث رضي الله عنه په خپل ځای پرېښود.

موږ پخوا وويل چې د ساسانيانو او بزنطيانو (ختيځ روميان) دې سترې امپراطورۍ د مسلمانانو دې گړندي پرمختگونه ته گوته په غاښ نيولي او حيران پاتې شول ځکه د سر په سترگو يې وليدل چې هغه بېرته پاتې او پاشلې قبيلې چې له ډېرو پخوانيو پيړيو يې يو له بل سره مخالفتونه درلودل او تل د يو بل پر ضد ولاړې وې، څرنگه يې اوس د اسلام په کلکه رسۍ منگولې کلکې کړې او يو لاس او يو وجود گرځېدلی او يو مقتدر حکومت يې جوړ کړی روميانو د موتې جگړه او د تبوک يرغلونه نه و هير کړي او د عربيانو د مېړانې او سربښندنې څخه هم ښه خبر وه، غوښتل يې په داسې وخت کې چې د اسلام د لښکرو ډېره برخه له ايرانيانو سره په جگړه کې بوختې وې د مسلمانانو په ضد په جگړه لاس پورې کړ او يو مخ يې سره ورک او له منځه وباسي (پو پناه يې کړي) نو يې په همدې غرض ډېر زيات سپاهيان راټول او په علمياتو يې لاس پورې کړ، همدا سبب و چې د اسلام يو کوچنی دولت په يو وخت کې له دوو قوي دولتونو سره مخامخ شو لومړنی لښکر چې خليفه د روميانو مقابلې ته راولېږه مشر يې خالد بن سعد و، څرنگه چې دی د شام سرحدونو ته راوړسېد او د دښمن له قوت څخه خبر شو قضيه يې د

هدايت په غرض خليفه ته ولېږله دا چې د خالد بنو فتوحاتو چې په ختيځ کې کړې وي د خليفه زړه قوي او خوشحاله کړی وو او هغه ولجې چې مسلمانو مجاهدينو لاس ته ورغلي وي لومړی يې د ښار تشويق کړل چې په خپله خوښه جگړې ته حاضر شي له همدې سببه خليفه د (۱۲) هـ کال په پای کې وکولای شول چې څلور ډلې لښکر چمتو کړي چې يوه يې د يزيد بن ابوسفیان په مشرۍ دمشق ته ولېږله او بله يې د عمرو بن عاص په سردارۍ فلسطين ته او درېيمه د شرجيل بن حسنه تر مشرۍ لاندې د اردن په فتحه مامور کړه او ابو عبيده بن جراح د خليفه د فرمان په اثر د حمص لور ته وخوځېد دغو سپاهيانو شمېر مورخين (۳۶) زره تنه پکې ښايي په دوی کې د خالد بن وليد لښکر چې له عراق څخه راغلی وو هم شامل و هرقل (هراکيلوس) د روم امپراطور د دغو ټولو لښکرو په مقابل کې ډېرې زياتې لښکرې راوړلې ځکه د جگړې له نتيجې څخه يې پوره ډاډ درلود سربېره پر دغو لښکرو يې وکولای شو چې د شام، فلسطين او اردن له هر ډول قوي څخه د مسلمانانو په ضد کار واخلي څرنگه چې خليفه د دښمن د دې ډول نقشي څخه خبر شو خالد بن وليد ته يې امر ورکړ چې له يو شمېر لښکر سره د شام په لور وخوځېږي او په يرموک کې د نورو اسلامي لښکرو سره يوځای شي.

خالد بن وليد رضي الله عنه کلک قصد وکړ چې د يو گوښه لارې که څه هم زيات تکليف ولري په لږ وخت کې ځان شام ته ورسوي ترڅو چې کار له لاسه ونه وځي هماغه و چې په پنځو ورځو کې داسې بريالې شو چې خپله نقشه عملي کړي څرنگه چې د جگړې ډگر ته ورسېد په حربي سمون او سمبالولو بوخت شو، پنخوا تر دې چې جگړه وښلي د اسلامي لښکر مشرانو دا ډول تړون وکړ چې د دوی اعلى قومانداني دې د پېچي اچولو پواسطه وړ په وار يو بل ته ورکول کېږي په لومړي ورځ د دغه کار

لپاره خالد وټاکل شو او سم له لاسه خبر ورته راغی چې دښمن سبا د یرغل کولو خیال لري ده هم لاس په کار پورې کړ او د جگړې نقشه یې دا ډول ترتیب کړه ترڅو یو کوچنی او لږ لښکر د یوې سترې قوې په مقابل کې مقابله وکولای شي. یرموک د شام په لاره کې واقع دی، مورخین وايي چې په دې جگړه کې د اسلام لښکر دېرش یا شپږ دېرش زرو تنو ته رسیده او د دښمن د سپاهیانو شمېر دوه سوه او څلوېښت زره بولېو دا جگړه چې د مسلمانانو او رومیانو ترمنځ پېښه شوې ترټولو هغو جگړو لویه ده، چې د دې ترمنځ پېښې شوې دي.

خالد رضي الله عنه خپلې لښکرې په ۳۸ برخو وویشلې او مسلمانان یې په څلورو خواوې داسې ډول مؤظف او وږي ویشل چې هېڅکله په عربو کې پخوا تر دې دا ډول نه وشوې.

دا جگړه د هجرت په ۱۳ کال د درېیمې خور د جمادي الاول په ۲۸ نېټه پېښه شوه لومړی ځل د اسلام لښکر په چپه خوا (چې عمرو بن عاص او سرجیل بن حسنه تر ادارې لاندې وه، د دښمن یرغل راغی چې دوی یې په شاه وتمدبول خو د مسلمانانو د بني طرف لښکر د یزید بن ابوسفیان په مشرۍ د رومیانو د یرغلونو په مقابل کې خورا ټینګار وکړ، د مسلمانانو د لښکرو زړونه په هغه ځای کې چې خالد رضي الله عنه او ابو عبیده بن جراح ځای نیولي وو، د دښمن د پرله پسې یرغلونو په مقابل کې ټینګار وکړ، کین طرف مسلمانانو د عربو د ښځو پېغورونو او تشویقونو په اثر د جگړې ډګر ته راغلل او هغه ځای چې پخوا دښمن ترې لاندې کړی وو، بېرته ترې ونیوه په دغه جگړه کې مسلمانانو خپله مېړانه په خورا شجاعت سره وښودله او د مرګ په نامه به د دښمن په قطارونو ورننوتل او تر هغه وخته پورې به یې جگړه کوله چې ترڅو به یې د شهادت جام وڅښه دلته چې دښمن د مسلمانانو دا فوق العاده مېړانه

ولیده حیران شول خپل معنویات یې بایلل، ځینې وتښتېدل او ډېر یې ووژل شول مورخین د دښمن د مرو شمېر یو سل دیرش (۱۳۰) زرو پورې لیکي او د اسلام د لښکرو تلفات یې په دې جگړه کې درې (۳) تنه ښودلي دي، په دې جگړه کې مهم ټکي چې د خلکو کتنې راجلبوي دا دي چې په مسلمانانو کې یووالی وه، نفاق او ددوه رنگي پکې نه لېدل کېده، هېچا ځانګړی شهرت او نامتو والی نه غوښت د منصب او شخصي لوړوالي لپاره یې کار نه کاوه، بلکې د دوی هدف د اسلام خدمت و چې ټولو د یوه لوړ مقدس او پاک مقصد لپاره لاسونه سره ورکړي او د یو فرد تر قومندانۍ لاندې یې په ډېر پاک زړه خدمت کاوه، د مسلمانانو د بري بل سبب د هغوی ټینګار او سربښندنه وه چې په هېڅ ډول له مرګ څخه نه ویرېدل او دا هیله یې درلوده چې د الله جل و علا په لاره کې شهیدان شي، همدا علت و چې لږو کسانو د ډېرو کسانو مقابله کولای شوه.

وايي پخوا تر جګړې چا خالد رضي الله عنه ته وویل چې روميان ډېر زیات اوستاسې سپاهیان ډېر لږ دي خالد رضي الله عنه وفرمایل نه داسې نه ده روميان ډېر کم دي او موږ ډېر زیات یو، د اسلام د قائد له دې خبرو څخه ښکارېده چې ده په خپله پوره ډاډ درلوده او د دښمن د سپاهیانو ډېروالی یې تر نظر هېڅ و، سربېره پر دې د دغې جګړې په فتحه کې د مسلمانانو د ښځو برخه خورا ډېره وه، ځکه کله به چې مسلمانانو کوم وخت ماتې وکړه هغه ښځې به چې د سپاهیانو تر شاه په لوړو لوړو ځایو ناستې وې او د دوی د حال څارنه به یې کوله بیا به راغلې او خپل مېړونه به یې په ننگ راوستل او بېرته به یې د جګړې په ډګر ورګډ کړل سربېره پر دې د مسلمانانو ښځو د مجاهدینو لپاره خواړه برابرول او د مریضانو او زخمیانو پالنه به یې کوله او زخمو ته به یې ورتړل او دارو به یې کول

د دې جگړې د دښمن د تعرض په مقابلې قوه له منځه يوپړه او د عربستان د نيولو فکر د روميانو له مغزو څخه ووت يوازې دومره به يې کول چې له خپلې خاورې څخه دفاع وکړي.

وايي په دې وخت کې هر قل په شام کې وکله چې د خپلو سپاهيانو له ماتې څخه خبر شو په بهرې کې کېناست او وتښتېده، د خوځېدو په وخت کې شام ته خطاب وکړ او ويې ويل: اى شامه په الله ﷻ مې سپارلې يې، ښه پوهېږم چې بيا دې نه شم ليدلای اوس دې کره وړه د داسې خلکو سره شول چې له مړينې څخه نه ويرېږي.

وايي د يرموک د جگړې په وخت کې له مدينې څخه قاصد راغی او خالد رضي الله عنه ته يې د خليفه د مړينې خبر راوړ خو خالد ﷺ د يو مصلحت لپاره يې دا خبره پټه کړه چې مسلمانان خپل معنويات له لاسه ورنه کړي.

د ابوبکر صدیق ﷺ د خلافت په باره کې سياسي نظر

څرنګه چې پخوا يې يادونه وشوه چې ابوبکر صدیق ﷺ د عامو خلکو په واسطه د ديموکراسۍ په فضا کې منتخب شو پر يو تعداد لږو خلکو څخه چې هغوی علی ﷺ د خلافت مستحق ګانه نورو هېچا په دې باره کې مخالفت ونه کړ، خو وروسته بيا هم دغو خلکو په ډېر افتخار سره بيعت وکړ، د هغه ذاتي صفاتو له کبله چې ابوبکر ﷺ درلوده همېشه د رسول الله ﷺ سره ملګری او د الله جل جلاله په رضا قانع و اګر چې ابوبکر صدیق ﷺ، عمر بن خطاب ﷺ او ابو عبیده بن جراح د خلافت لپاره کانديد او نامزد کړي وه، مګر عمر پرته له تامل څخه ابوبکر ﷺ ته يې ته بيعت ورکړ او هم يې نورو خلکو ته امر ورکړ چې بيعت وکړئ بېشکه

نبي کریم ﷺ د ديني امورو په هکله د ابوبکر صدیق رضی الله عنه څخه راضي وه، ولې موږ د ابوبکر صدیق رضی الله عنه د دنيوي امورو په هکله راضي نشو؟ د ابوبکر صدیق رضی الله عنه سياست همېش لپاره د خلافت په کارونو او امورو کې د عامو مسلمانانو په مشوره باندې قايم وه، هېڅ يوې طايفې او يو قوم ته د قضاوت په وخت کې په امتياز او تبعيض قانع نه وه ځکه چې د هغه په نظر ټول مسلمانان مساوي او هېڅ فرق يې نه درلوده، ابوبکر صدیق رضی الله عنه يو متواضع او زاهد سړی و، د مملکت وسعت او د هغه جاه او جلال د هغه په عباداتو او تقوی باندې کومه اغېزه ونه کړه او نه يې کوله، څرنگه چې شاوخوا يعنې گاونډي هېوادونه يې په جبر او تکبر کې غرق و د دنيا نعمتونه او د دنيا زيب او زينت ده ته کوم ارزښت نه درلوده، بلکې د ده رفتار له خلکو سره ساده عريب و، ابوبکر صدیق رضی الله عنه تل لپاره د خلکو مشکل حل کوونکی او نيکې رسوونکی و، همېشه عفوه کوونکی و او د خپل حکم څخه تېرېدونکی شخصيت و د مجرمينو په مقابل کې په دې اميد چې اصلاح شي د دنيا د مال او متاع څخه يې پر هېز کاوه ځکه دې معتقد و، هغه څه چې د الله جل و علا په نزد باقي او دايم دي هغه ايمان دی، هر څوک چې د يو ملت (قوم) ولې وټاکل شي هغه ته نه بڼايي چې د خلکو له منافعو څخه بده استفاده وکړي ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خلافت په ابتداء کې خپل سياست په دې ډول واضح او بيان کړ:

زه د ستاسو ولې (مشر) وټاکلی شوم، له تاسو څخه بهتر نه يم که چېرې ما بڼه کار وکړ تاسې له ماسره کومک وکړئ او که چېرته ما بد کار وکړ ما د هغه کار څخه منعه کړئ دا يو پوره دليل دی، چې مسلمانانو ته يې د خپل اعمالو په باره کې د انتقاد او اعتراض اجازه ورکړه او هم يې خلکو ته په خپلو تصرفاتو کې چې اجازه ورکړه ترڅو د ده سره محاسبه وکړي.

په دې شرط چې دا محاسبه او انتقاد د اسلامي شرايطو مطابق او برابر وي، د ابوبکر صدیق رضي الله عنه پورتنی سياست خلک دې ته اړ کړل چې د ديموکراسۍ په فضا کې او د عدالت په اجتماع کې خپل ژوند تېر کړي، مگر د الله جل جلاله د کتاب د احکامو او د رسول الله صلی الله علیه و آله د طريقو په تطبيق کې له هرڅه څخه زيات حريص وو.

د ابوبکر صدیق رضي الله عنه د مالي چارو په هکله هم د هغه سياست معلوم او ښکاره دی، ابوبکر صدیق رضي الله عنه دا سياست د ټولو نواقصو څخه منزله او بې الایشه روش درلوده ابوبکر صدیق رضي الله عنه د بيت المال څخه زيات خرچ او د خپل کور د نفقي لپاره يې د يوې معلومې اندازې څخه زيات مصرف نه کاوه، که څه هم ابوبکر صدیق رضي الله عنه د خلافت په دوره کې هم د نفقي د پيدا کولو په غرض تر شپږو مياشتو پورې د شام او مدينې تجارت کاوه او په دغه تجارت کې به کله پياده او کله به په اوبښ سپور تلو يعنې د تجارت او خلافت دواړه وظيفې يې انجام کولې، بيا يې د عمر رضي الله عنه د زيات اسرار په وجه د تجارت له کارونو څخه تېر شو وکړ او د اهل او عيال لپاره يې له بيت المال څخه معاش مقرر کړ د غنیمت د مال د توزيع لپاره په مستحقينو باندې حريص و د فقيرانو او محتاجو خلکو سره يې همېشه کومک کاوه د رسول الله صلی الله علیه و آله له اعمالو څخه يې هېڅکله سترگې نه پټولې او نه يې د هغه اعمال له ياده ويستل.

د ابوبکر صدیق رضي الله عنه تهذيب او اداب

ابوبکر صدیق رضي الله عنه له اسلام څخه مخکې څلوېښت کاله په مکه مکرمه کې تېر کړي و په دې منطقه کې ابوبکر صدیق رضي الله عنه د نظم نسق او د جاهليت د عقايدو سرپرست هم وو او دی يو لایقه او مقبول تجار و او د

خپل ژوند په موده کې هغه فرهنگ چې په هغه اجتماع کې مروج و لکه لیکل او لوستل، تعلیم او تربیه حکمت او اشعار په دې پورته صفاتو موصوف و، ابوبکر صدیق رضي الله عنه نه یوازې په پورته علومو کې ماهر و بلکې د نسبونو په پېژندګلوی او ستورو پېژندنو کې هم د پوره مهارت خاوند و، څه وخت چې ابوبکر صدیق رضی الله عنه په اسلام مشرف شو په پورتنیو معلوماتو کې نور هم وسعت پیدا کړه د قران کریم په مفهوم او د سنتو په طریقه، عبادت، احکام، تهذیب، برابر او بلکې د ټولو صحابه کرامو څخه د محمد صلی الله علیه و آله د رسالت په باره کې ډېر پوره او دقیق تر شخصیت و د ابوبکر صدیق رضی الله عنه لپاره همدا کافي او بس دی، چې «معلم او استاد یې نبی کریم صلی الله علیه و آله» و چې ابوبکر صدیق رضی الله عنه د تقوی او هدایت خواته برابر کړ، ابوبکر صدیق رضی الله عنه په فصاحت او بلاغت سره همېشه داسې خطبه وړاندې کوله فرمایلي: چې ای مسلمانانو! له الله جَلَّ جَلالُه سره قربت ترغیب او رغبت د ثواب د کارونو په امید او د الله جَلَّ جَلالُه له عذاب څخه ویرېدل او د محمد صلی الله علیه و آله سنت خاص امتیا زلري.

ابوبکر صدیق رضی الله عنه د انصارو په باره کې داسې خطبه ایراد کړه: ای خلکو موږ مهاجرین د اسلام له پلوه لومړی دنسب له لحاظه ستر او د قربت له اړخه رسول اکرم صلی الله علیه و آله ته نږدې یو، الله جَلَّ جَلالُه فرمایلي دي:

«وَالشَّاقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ

بِإِحْسَانٍ»

ژباړه ابوبکر صدیق رضی الله عنه و فرمایلي موږ مهاجرین او تاسې زموږ انصار وروڼه له موږ سره په دین کې یو او له موږ سره په بیت المال کې شریک او د دښمن په مقابل کې زموږ همکاران یئ تاسې موږ ته پناه راکړي او له موږ سره یووالی او وروګلوی وکړئ پس الله جَلَّ جَلالُه ستاسې ته جزاء د خیر

درکوي. زه امير یم او تاسې وزیر مگر عرب یې نه قبلوي یوازیڼی ستاسې قبيله قریش ده چې قبلوي، پس تاسې حسدونه کړئ په هغه څه چې د الله ﷻ له طرفه په مهاجرینو ورونو عنایت شوی دی. نوموړي خطبه د ابوبکر صدیق رضی الله عنه په فصاحت او بلاغت باندې دلالت کوي، ځکه چې د انصارو د خلافت مدعیان یې به د کوم بغض او حسد څخه قانع کړل.

د ابوبکر صدیق رضی الله عنه له نفس څخه هېڅکله داسې ځواب نه صادرېده چې هغه به دایمان په رڼا روښانه نه و، ابوبکر صدیق رضی الله عنه به همېشه د هغو کسانو په باره کې مدحه او ثنا به یې د ابوبکر ویله فرمایل به یې. ای الله ﷻ! ته له خلکو څخه ما ښه پېژنې ای الله! د هغه څه په باره چې چې خلک یې زما په حق کې گمان کوي ما له هغه څخه لا بهتر کړې ای الله ﷻ! موږ وبخښه په هغه څه چې موږ نه پوهېږو او خلک یې زموږ په حق کې وایي، الله جل جلاله! په هغه موږ ونه نیسي.

ابوبکر صدیق رضی الله عنه همېشه په نرمه لهجه وعظ او نصیحت کاوه او له خپل نفس سره به یې عملي مثال ورکاوه، خپل سیاست او پالیسي د خلافت د ټولو چارو په هکله ښکاره کوله، ترڅو خلک د دې له عمل څخه عملي پېروي وکړي یو د دغه مثالونو څخه هغه مثال دی چې عمر ته یې وصیت کاوه او ویل ای عمره! زه تا د خپل ځان څخه وروسته ^(۱) جانشین انتخابوم او تا ته د الله ﷻ دوري وصیت کوم چې بېشکه الله ﷻ د شپې اعمال په ورځ کې او د ورځې اعمال په شپه کې نه قبلوي الله ﷻ عبادت تر هغه وخته نه قبلوي ترڅو چې فرض انجام نه کړي د قیامت پر ورځ تله د هغه چا درنده وي چې له حق څخه مشبوع وي او څوک چې د باطل

پېروي کوي د هغه تله به سپکه وي، په هغه ترازو کې چې حق وي بايد دروندوالی ولري او په هغه تله کې چې باطل وي بايد سپک وي ويي وفرمايل: څه وخت چې الله ﷻ د جنت له خاوندانو سره د نیکو اعمالو په هکله پوښتنه کوي زه ویرېږم امکان لري چې زه به د دوی په جمله کې نه یم او کله الله ﷻ د دوزخ د خاوندانو بد اعمال رایاډوي او د نیکو اعمالو څخه هېڅ نه یادوي، زه وایم زه شاید د دوی له جمله څخه یم او سم الله ﷻ د همېش لپاره رحمت د ایت سره د عذاب ایت ذکر کوي، ترڅو بنده د دواړو دارو رغبت په زړه کې ولري، ترڅو د حق امید وار او له هلاکت څخه ځان وژغوري. څه وخت چې تا زما نصیحت یاد کړپه دنیا کې هېڅ شی ستا لپاره له مرګ څخه دوست نشته او که چېرته زما وصیت دې هیر کړ هېڅ شی ستا لپاره بې له مرګ څخه ترېخ نشته، د ابوبکر صدیق ؓ لخوا عمر ؓ د خلافت لپاره تعین شو کله چې عمر ؓ د ابوبکر صدیق ؓ له کورڅخه ووت، ابوبکر صدیق ؓ خپل دواړه لاسونه د اسمان خواته پورته کړل او ويي فرمايل:

ای الله ﷻ! ما عمر ؓ ته وصیت وکړ، هېڅ اراده مې پرته له اصلاح څخه نوره نه درلوده او زه د فتنو څخه ویرېږم او په هغه څه مې عمل وکړ چې په هغې ته ښه پوهېږي او ما اجتهاد وکړ د مؤمنانو ډېر ښه او پیاوړی مې په خلافت تعین کړ، ای الله! دا ستا بنده ګان دي او د دوی واک او اختیار ستا په لاس کې دی.

ای الله! خلیفه او حاکم ته اصلاح کړه او دوی د خلفایو وراشدینو ځینې حساب کړي. امین

د راشده خلفاوو له اسلامي فتوحاتو څخه هدف:

د اسلام د راتګ سره په جزیره العرب کې دوه ستر طاقتونه (فارس او روم)، واقع و او د اسلام حقيقي دفاع کوونکو په لږه موده کې وکولای شول،

چې دغه مظلوم ملتونه د ظلم، وحشت او بربريت څخه خلاص کړي او د اسلام په حقيقت يې وپوهوي. دغه دفاع کوونکو هېڅ نوعه تمه د مال او غنيمت او حاکميت په نورو ملتونو او يا نور ملتونه د استعمار او غلامۍ په حلقو کې راگير کړي نه درلوده، بلکې يوازې د دغه مظلومو ملتونو نه د خلاصون په غرض او ددوی د طبعي حقوقو د دفاع په خاطر ځانونه قرباني کول که چېرته اوس هم مسلمانان د اسلام په واقعي حقيقت وپوهېږي او نور ملتونه هم په حقيقت پوه کړي په دې کې هېڅ شک نشته چې نن ورځ به هم د فرعونيت دور ختم او د عدالت، انصاف، برابري او د وروري اصول به نافذ او يو به د بل غلامۍ څخه نجات ومومي، لکه څرنګه چې تېرو وختونو کې د دولتونو سياست او پاليسي د نورو دولتونو توهين، ظلم او نابودي وه او بالمقابل په مسلمانانو کې داسې يوه غېښتلي انگيزه چې هغه عبارت د اسلام د نشر او اشاعت او د الله ﷻ له غوره او حق دين، چې يو کلک د عدالت او امنيت او ازادۍ نظام جوړ کړي چې د علم او هدايت رهبري کوونکي دي، چې د اسلام دښمنان د هغه بد تصويرونه کړي، چې دا قرباني د مال غنيمت او سرمايي سبب ونه ګرځي.

بلکې د اسلام د نشر او اشاعت سبب شي، يعنې هغه ممالک چې فتحه شوي دي اسلام پکې حاکم وګرځي، لکه څرنګه چې فارس نږدې همسايه او په ډېر ظلم او بدبختۍ مبتلا وو، چې هغه هم له ظلم څخه خلاص او د اسلام د دين او په مذهبي اساساتو مستحکم او ازاد شو څرنګه هم دا حال د شام او مصر هم و.

که چېرته اوس هم مسلمانان د الله ﷻ د دين د حاکميت او په نړۍ کې يوازې د بشريت د ازادۍ په منظور په جهاد پيل وکړي پرته د کوم شک څخه به ټول ستر طاقتونه لکه امريکايان، روسيان او داسې نور د

بشریت د ښکېل کولو دوستان محوه او نابود شي او ملتونه به یو ځل بیا د خپل طبعي او ذاتي قوانینو پېروي وکړي او انسان به د انسان له غلامۍ څخه نجات ومومي څرنگه چې تېرو دورو کې دا امتحان راښودله خلكو او جهان ته ورکړی دی او په تاریخونو کې واضحه او ښکاره مثالونه شته.

د ابوبکر صدیق رضی الله عنه وفات:

د ام المومنین بې بې عاېشې رضی الله عنها څخه روایت دی، چې د ابوبکر صدیق رضی الله عنه لومړنۍ ناروغي دارنگه تشریح کوي، وايي یوه ورځ ابوبکر صدیق رضی الله عنه په زیاته یخنې کې ولېدل چې له لمبلو څخه وروسته تېې ونيو، چې د دې تېې د زیات شدت په واسطه ونشو کولای چې پنځلس ورځې د لمانځه د اداء کولو لپاره مسجد ته تشریف یوسي. نو بیا یې عمر رضی الله عنه ته امر وکړ چې د امامت چارې پرمخ بوځي، ابوبکر صدیق رضی الله عنه په دې ناروغۍ کې دا احساس کړه چې مرګ ته رانږدې شوی یم، مګر هغه څه چې د ابوبکر صدیق رضی الله عنه د ناروغۍ په حالت کې درک کړل هغه د مسلمانانو د ارتداد په هکله وو، لکه چې د رسول اکرم صلی الله علیه و آله له رحلت څخه وروسته واقع شوې وه.

دویم د هغو اختلافاتو په یاد راوړل چې د محمد صلی الله علیه و آله له وفات څخه وروسته راپیدا شوې و، نو په همدې سبب ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خلافت لپاره عمر رضی الله عنه په خپل ژوند خلیفه تعین کړ یا دا چې د انصارو او مهاجرینو ترمنځ اختلاف پیدا نشي، یوه ورځ ابوبکر صدیق رضی الله عنه د بام په سر وخوت او میرمن بې بې اسماء بنت عمیس یې شاته ولاړه وه او ابوبکر صدیق رضی الله عنه ورته تکیه کړې وه او د مسجد حاضرینو ته یې خطاب وکړ او ویي وفرمایل:

ایا تاسې له ماسره موافق او راضي یاستی، چې زه څوک د خلافت لپاره

تعين کړم؟ قسم پر الله ﷺ چې زه هېڅ د اظهار نظر بهتر والی پر تاسو نه لرم او هم به هېڅوک د خپلو نږدې خپلوانو او اقاربو څخه تعين نه کړم ما د زيات دقت او تحقيق وروسته عمر رضي الله عنه د ټولو صحابو له مشورې څخه وروسته خپل نظر په پوره اطمینان سره څرګند کړ او ابوبکر صدیق رضي الله عنه پوه شو، چې ټول خلک په دې راضي دي، ابوبکر صدیق رضي الله عنه د هجرت په ۱۳ کال چې د شپږ سوه څلوېښتم (۶۴۰) ميلادي کال د اګست د مياشتې د ۲۲ سره برابريږي، بې بې اسماء بنت عميس او زوی عبدالرحمن ورته غسل ورکړ او هغه تخته باندې چې د محمد ﷺ جنازه نقل شوې وه دا هم نقل شو او د محمد ﷺ د قبر په خوا کې چې قبر کېندل شوی وو، د ماينام لخوا دفن شو د ابوبکر صدیق رضي الله عنه په دې وخت سپين بېړۍ^۱ پلار يې ژوندی وه، کله چې ابوبکر صدیق رضي الله عنه وفات شو د مدينې په خلکو يو ځل بيا د محمد ﷺ د وفات په شان يو لوی غم راغی او د زيات خپګان سره مخامخ شول د محمد ﷺ د وفات د ورځې په شان علي بن ابی طالب په ډېره چالاکی د ژړا په حالت کې راغی او د ابوبکر رضي الله عنه په قبر ودرید او داسې يې وويل:

الله ﷻ دې په تا باندې رحم وکړي ای ابوبکره! تاسو په ټولو کې د اسلام او ايمان له حیثه لومړنی او له ټولو څخه مخلص يې د ستا يقين او عقیده له ټولو څخه ډېره پورته وه، ستا تقوا او پرهېزګاري له ټولو څخه زياته وه، د محمد ﷺ په دوستۍ ساتلو کې له ټولو څخه زيات حريص وي، د اسلام او د اسلام له خاوندانو څخه تا همېشه حمايت کاوه، د اخلاقو، قضاوت او رهنمايي له حیثه تا له محمد ﷺ سره ډېر نژدې شباغت درلوده الله ﷻ دې تا ته د اسلام، رسول الله او مؤمنانو په خاطر

د خير جزاء درکړي تا د محمد ﷺ پيغمبري تصديق کړي وه، په هغه وخت کې چې مشرکانو د پيغمبر د خبرو تکذيب کاوه، تا يې تصديق او پلوي کوله په هغه زمانه کې خلکو د اسلام د راوړلو په وجه بخل کاوه خو تا قيام وکړ، په هغه زمانه کې خلکو لنډ نظري درلوده تا ته الله ﷻ صديق نوم درکړ ته د اسلام لپاره يوه محکمه کلا وي، ته د کفارو محوه کېدو لپاره يو ستر عامل وي د ستا دليل د کفارو په مقابل کې هېڅ کوډ او بې لارې نه وو، ته هېڅ وخت د حق لپاره بې زړه او بې جرئته نه وي، ته د غر په شان وي، چې هېڅ ناوړه حرکت ستا په اراده او عزم کې خنډ نشو راوستلای ته په هغه ډول وي، لکه څرنګه چې رسول الله ﷺ فرمايلي دي: ای ابوبکره! ته په وجود کې ضعیف یې خو په خپل دین کې ډېر قوي یې ته په خپل نفس بڼه حاکم او عاجز یې خو د الله ﷻ په نزد ډېر لوی او د اسماني مزاج خاوند وي، د ځمکې پرمخ د خلکو په منځ کې د ستر مقام خاوند وي، هېچاته تا تمه او توقع نه درلوده ضعیف ستا په نزد قوي و، او قوي ستا په نزد ضعیف و حتی د ضعیف حق تا همېشه له قوي څخه اخیسته او په خاوند دې سپارلو.

الله ﷻ دې موږ د ستا د اجر څخه محروم نه کړي او وروسته له تا دې الله ﷻ موږ گمراه نه کړي، همدارنګه د عمرین خطاب رضی الله عنه ژبه د ډېر غم په سبب تړل شوې وه، یواځې په مختصر ډول یې وویل: ای د رسول الله صلی الله علیه وسلم خلیفه پېشکه تا وروسته د خپل ځان څخه د اسلام خواته مکلف کړل امکان نه لري، چې څوک ستا د پښو گرد او غبار ته ورسېږي څرنګه خلک کولی شي چې له تاسره ملحق شي. د ابوبکر صدیق رضی الله عنه وفات د محمد ﷺ له وفات څخه وروسته په مدینه او

د هغې په اطرافو کې ډېره غمجنه فضا رامنځ ته کړه د ابوبکر پلار ابو قحافه د ابوبکر صدیق رضي الله عنه له مړینې څخه شپږ میاشتې وروسته وفات شو د عمر رضي الله عنه له وینا څخه وروسته ېې ېې عايشه رضي الله عنها د پلار په مرگ ډېر غمجنه او زیات ینې ژړل، خپل پلار ته ېې د جدایي په حال کې وویل:

الله جبار دې ستا شکل خوشحاله کړي تا دنیا ذلیله پېژندله چې تا ورته سپک کتل او په کوم اهمیت ورته قانع نه وي او آخرت دې محترم پېژندله، چې آخرت ته دې مخ اړولی و، پېشکه د محمد صلی الله علیه و آله له وفات څخه وروسته ستا مرگ یو لوی مصیبت او غم دی، پېشکه الله جبار د صبر په مقابل کې د نیکی جزا وعده کړې ده زه د الله جبار څخه امید لرم چې ما ته د صبر په مقابل کې د خیر جزاء راکړي زه د الله جبار څخه د ډېرې بخښنې مرسته غواړم، سلام پر تا ای ابوبکره! ته وداع کوونکی یې موږ باید ستا کار نامې هیرې نه کړو، له ابوهریره رضي الله عنه څخه روایت دی، چې د ابوبکر صدیق رضي الله عنه سره د محمد صلی الله علیه و آله د مینې او محبت په واسطه ښکاره مثال دی، وایي چې محمد صلی الله علیه و آله فرمایلي دي:

وایي چې د هرچا قرض پر ما باندې و هغه مې اداء کړ مگر د ابوبکر د صدیق قرض به الله جبار د قیات په ورځ اداء کوي، د ابوبکر صدیق رضي الله عنه د مال نفعه او گټه چې ماته رارسېدلې ده د هېچا د مال فایده ماته نه ده رارسېدلې که چېرته ما څوک دوست خوا کې نیولی هغه به البته ابوبکر صدیق رضي الله عنه وي، پېشکه ستاسې ملگری او دوست الله جبار دی.

د ابوبکر صدیق رضي الله عنه عظمت او سترتوب.

تاریخ څرگند دی، چې ابوبکر صدیق رضي الله عنه د قوي نفس او قوي روحیي خاوند و، چې په ایمان کې عزم او شدت پوخ و د مفسدینو او مرتدینو په دښمنۍ کې ډېر تېز او همېشه کلک ولاړ و او همېشه به یې د هغوی په

محوه کولو او نابودۍ ټينگار کاوه.
همدارنگه ابوبکر صدیق رضي الله عنه ذکي او د عقل غوره نمونه وه، چې په هغه کې عزم او محکم والی موجود و، ابوبکر صدیق رضي الله عنه زيات متقي او نهايت پرهېزگار و، عجيبه نه ده، چې د ابوبکر صدیق رضي الله عنه مينه او محبت د خپل الله جل جلاله او د نبي کریم صلی الله علیه و آله او د اسلامي امت سره يو ستر دليل وي.

درېم فصل

د عمر بن خطاب رضي الله عنه دوره

خلافت ۱۳هـ - ۲۳هـ کال پورې

عمر فاروق رضي الله عنه يو جليل القدر صحابي دی، چې په صداقت ايمان او د حق او عدالت په تطبيق کې مشهور و، د جاهليت او هم د اسلام په دورو کې د خلکو ترمنځ يې د رعب او هيبت اچوونکي په نوم مشهور و الله جل جلاله د ايمان په راوړلو عمر رضي الله عنه ته قدر او عزت ورکړ، د اسلام د قبلولو څخه وروسته يې د محمد صلی الله علیه و آله سره خپله ملګرتيا لازمي وګڼله په ټول قدرت سره يې په ټولو جنگونو کې د محمد صلی الله علیه و آله ملګرتيا کوله محمد صلی الله علیه و آله د لور بې بې حفصې سره نکاح وکړه بيا د دغه کار په اساس د عمر رضي الله عنه سره نور هم نږدې شو.

عمر رضي الله عنه له خپل رعيت سره د زهد نيکي او د عدالت شهرت درلوده، نبي کریم صلی الله علیه و آله د عمر رضي الله عنه د تعريف په باره کې فرمايلي دي: عمر يو قهرمان انسان دی، چې هېڅوک د ده په شان ډېر ستر کارونه نه شي سرته رسولای محمد صلی الله علیه و آله په يو حديث^(۱) شريف کې عمر رضي الله عنه او ابوبکر صدیق رضي الله عنه ته اشاره کوي، داسې روايت دی، چې محمد صلی الله علیه و آله فرمايلي دي:

ما په خوب کې وليدل چې له کوهي څخه اوبه راوباسم بيا ابوبکر رضي الله عنه راغی او په (کوچنۍ) بوقعه باندې دوه بوقعې کمې اوبه راويستې الله جل جلاله دې د هغې مغفرت نصيب کړي، وروسته عمر رضي الله عنه راغی يوه لويه بوقعه يې په لاس کې ونيوله د اوبو په ايستلو يې پيل وکړه مګر ما هېڅ داسې قهرمان نه وليدلی چې د عمر رضي الله عنه په شان داسې ستر کار يې سرته

رسولی وي، ترڅو چې ټول خلک ماره (سراب) شول، مفسرين داسې استنباط کوي، چې د ابوبکر صدیق رضي الله عنه د لېو او بو د ايستلو څخه مراد د ابوبکر صدیق رضي الله عنه د مودې کموالی دی او د عمر رضي الله عنه د ډېرو او بو څخه مطلب او مراد د خلافت د عمر او پېدوالی او هم د زياتو منطقو او هيوادونو فتحه کول او هغوی د اسلام په مبارک دين مشرف کول وو. عمر رضي الله عنه د ټولو صحابه و د عاداتو او اخلاقو څخه خبر و د هغوی هېڅ عقلې او نفسي خواهشات يې د محمد صلی الله علیه و آله څخه پټ نه و، په ابوبکر صدیق رضي الله عنه کې نرمي، زهد، امانت، صداقت اخلاص و پېژندلو او په عمر رضي الله عنه کې عدالت، کلکوالی (شدت) او تېزوالی پېژانده. محمد صلی الله علیه و آله د عمر رضي الله عنه په باره کې فرمايل: ای عمره! ته په څېر د نوح عليه السلام يې چې ويل به يې:

﴿وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دِيَّارًا﴾

ژباړه: او نوح وويل «زما ربه! له دغو کافرانو څخه هېڅ يود ځمکې پرمخ استوگن مه پرېږده. د عمر رضي الله عنه زېږېدنه او نسب:

عمر بن خطاب بن نفيل بن عبدالعزيز بن رباح چې وروستی نسب يې کعب بن لوی قريشي ته رسېږي، مخکې د اسلام له قبلولو څخه هم د عرت او شرف خاوند وو.

د پلار له طرفه يې د نسب سلسله د محمد صلی الله علیه و آله په اووم پښت کې لوی ته او د مور له طرفه د محمد صلی الله علیه و آله شپږم نيکه کعب ته رسېږي.

د عمر رضي الله عنه اسم کنیه ابو حفص وو، چې قوم دغه لقب عمر رضي الله عنه ته د زيات جرئت او شجاعت په خاطر ورکړی وو.

محمد صلی الله علیه و آله عمر رضي الله عنه ته د فاروق لقب ورکړی و، ځکه چې عمر رضي الله عنه د زيات

جرئت په اساس د کوم وېرې او ډار حق د باطل څخه جلا کاوه. عمر رضي الله عنه په ۵۸۴ ميلادي کال مخکې د جنگ ^(۱) فجار څخه په مکه مکرمه کې زېږيدلی دی، يعنې د محمد صلي الله عليه وسلم څخه ديارلس کاله کشر دی. د عمر رضي الله عنه د پلار نوم خطاب او د مور نوم يې ختمه بنت هشام بن مغیره ده او په مکه کې روزل شوی دی په کوچنيتوب کې د خپلو مېړو او پسونو شپون و يعنې مېړې خړولې څه وخت چې زلمی شو د تجارت په کار مشغول او له تجارانو سره ملگری شو خو زياته سرمايه يې د ابوبکر صديق رضي الله عنه په شان نه درلوده د جاهليت په زمانه کې هم د لوړ مقام، شرف، زکات او د شان او شوکت خاوند و قوم پر عمر رضي الله عنه زيات اعتماد درلوده، د زيات قوت او صداقت په وجه يې قوم د خپل ځان د دفاع په خاطر د قبيلو جنگونو ته وړلو.

په اسلام باندې د عمر رضي الله عنه مشرف کېدل:

عمر رضي الله عنه پنځه کاله د محمد صلي الله عليه وسلم له بعثت څخه وروسته د خپل قوم په دين مشرف او مبتلا و او د رسول اکرم صلي الله عليه وسلم ته په ضرر رسولو ظلم کولو کې له خپل قوم سره ملگری و او په مسلمانانو يې هر ډول ظلم جايز گانه. تر دې اندازې چې يوه ورځ د يو عرب ^۲ سره برخورد وکړ او عرب ورته د ډېره قهره وويل زه گورم ته له هغه چا سره چې د محمد صلي الله عليه وسلم په نبوت يې ايمان راوړی دی سخت کېږي کوي او هغوی ته سخته سزا ورکوي. هغه څوک چې ستا له کورنۍ څخه دی او د محمد صلي الله عليه وسلم په نبوت يې ايمان راوړی دی، سترگې پټوي، ايا ته پوهېږي چې خور (فاطمه) سره د

۱ - د فجار جنگ د قریشو هوازن د قبيلو ترمنځ جنگ و چې په دغه جنگ کې محمد صلي الله عليه وسلم هم شرکت درلوده، د سيرة النبي لومړی جلد د مولانا شبلي ليکنه

۲ - نعيم بن عبدالله

خاونده (سعید بن زید) ایمان راوړی دی او یو شمېر مسلمانانو د هغه په کور کې تعلیم گاه جوړه کړې ده، څه وخت چې عمر رضی الله عنه دا خبره واورېده دېر غضبناک شو او په دېره چالاکی سره د خپلې خور د کور په لورې روان شو، ترڅو حقیقت ځان ته معلوم کړي کله چې هغه ځای ته ورسید د زیات قهر او غضب په حالت کې د کور دروازه یې ووهله د کور له طرفه اواز ورکړی شو چې څوک یې؟ ده وویل: زه ابن خطاب یم، په دې حالت کې مسلمانان د قران کریم په تعلیم بوخت و څه وخت چې یې د عمر رضی الله عنه اواز واورېده مسلمانان متفرق شول او ځانونه یې په یوه گوښه ځای کې پټ کړل، د عمر رضی الله عنه خور دروازه خلاصه کړه، عمر رضی الله عنه وویل: ما واورېدل چې د خپل پلار او نیکه دین ته دې تغیر ورکړی دی، د زیات قهر په حالت کې د خپلې خور په وهلو یې اقدام وکړ ترڅو چې له مخ څخه یې وینې جاري شوې خور یې په ژړا او فریاد شروع وکړه او ویي وویل: هوزه مسلماننه شوې یم. هرڅه چې دې زړه غواړي انجام یې کړه، څه وخت چې عمر رضی الله عنه ولیدل چې وینې ورڅخه جارې شوې دېر خفه او زړه یې د وینود بهېدلو په واسطه نرم شو.

کومې صحیفې چې د عمر رضی الله عنه د وېرې پټې کړې وې، عمر رضی الله عنه ولیدلې او ویي وویل: دا څه شی دی، ماته یې راکړه، خور یې ځواب ورکړ، چې زه دا تاته نه شم درکولی ځکه چې ته د دې وړ او لایق نه یې، دا نوشتې پاکې او مقدسې دي بې له پاکوالي څخه څوک نه شي کولی چې دا په لاس کې واخلي او یا یې مسحه کړي، عمر رضی الله عنه پاڅېده او غسل یې وکړ او یو د نوشتو د قران ځینې په لاس کې واخیسته او سورة طه یې ولوست او ویي وویل دا څرنگه شی او عظیمي خبرې دي له هماغه ځای څخه یې سینه د جهل د تاریکو څخه پاکه شوه او ایمان یې راوړلنا یې په چالاکی سره په زړه کې وگرځېده او د اسلام له قبلولو سره یې مینه او

محبت پيدا شو په دې وخت کې د خور مېړه «سعید» او نور مسلمانان د عمر رضي الله عنه د هيبت له کبله پټ شوي و ښکاره شو او ويي فرمايل:

الحمد لله او تکبير يې ولوست يو د هغوی له منع څخه «جناب بن الارت» وويل: چې ای عمره! په تا باندې زيری وي چې ما د محمد صلي الله عليه وسلم څخه اورېدلي دي، چې ويل به يې:

ای الله! اسلام قوي کړي په واسطه يو د دوو عمرو يا عمر^۱ ابن هشام (ابوجهل)، يا عمر بن خطاب زه اميد لرم چې ته به د نبي کریم صلي الله عليه وسلم د هغو دعاگانو نتيجه يې وروسته عمر رضي الله عنه وويل: ما ته راهنمايي وکړي، چې رسول اکرم صلي الله عليه وسلم په کوم ځای کې تشریف لري، دوی ورته وويل: رسول اکرم صلي الله عليه وسلم د صفا له غره څخه ښکته او د ارقم بن ارقم په کور کې چې اکثره وخت په هماغه ځای کې د خپلو پيروانو سره د اسلام د دين د تعليم لپاره جمعه کېږي، هلته دې، په دغه وخت کې د مسلمانانو تعداد تقريباً شل ۲۰ يا ديرش ۳۰ تنه و عمر رضي الله عنه په چالاکی سره د خپل کور په طرف راغی او توره يې راواخيسته او د ارقم د کور په طرف راهي شو، د ارقم کور ته ورسیده او دروازه يې ووهله، يو د اصحابو له جملې څخه راپاڅېده او په يو سوري د دېوال کې وليدل او بېرته په چالاکی سره د محمد صلي الله عليه وسلم په طرف وگرځېده او په وارخطايي سره يې وويل: ای رسول الله! دا عمر بن خطاب دی چې توره په لاس او منزل ته راداخلېږي. حمزه^۲ د محمد صلي الله عليه وسلم حقيقي کاکا هم په همدغه مجلس کې ناست و، ويي ويل: پرېږده چې عمر راشي که چېرته د خير په اراده راغلی وي، خو دېره ښه ده او که چېرته په بده اراده راغلی وي په خپله توره يې وژنم، څه

۱- ابوجهل درې نومونه ذکر شوي دي، ابوجهل، عمر ابن هشام او ابوالحکم.

۲- د محمد اسماعيل ابراهيم ليکنه ۵۱

وخت چې عمر رضي الله عنه داخل شو، محمد صلي الله عليه وسلم خپل ځای څخه راپاڅېد^(۱) او يې يې له څادر څخه ونيوه په سختۍ سره يې د خپل ځان په طرف کش کړ او ويې ويل: ای عمره! څنگه دلته راغلی يې؟

عمر رضي الله عنه ځواب ورکړ او ويې ويل: چې راغلی يم ايمان راوړم، په الله جل جلاله او په رسول صلي الله عليه وسلم او په هغه څه چې تا د الله جل جلاله له حضوره راوړي دي څرنگه چې دا خبره محمد صلي الله عليه وسلم واورېده له لوړ اواز سره يې تکبير وويلو چې ترڅو خلک پوه شي چې عمر رضي الله عنه ايمان راوړو په دې وخت کې عمر رضي الله عنه شپږ ويشت (۲۶) کلن و وروسته د ايمان له راوړلو څخه د ابوجهل مخې ته ورغی چې د مسلمانانو و سرسخت دښمن او ورته يې وويل: چې ای ابوجهله! ما ايمان راوړی دی، ابوجهل ډېر په قهر شو او له عمر رضي الله عنه څخه يې مخ واړوه مگر په عمر رضي الله عنه باندې هېڅ واهمه رانه غله او نه يې غوښتل چې د نورو مسلمانانو په شان ايمان راوړل پټ وساتي او نبي کریم صلي الله عليه وسلم ته يې وويل: چې ولې ايمان راوړل پټ وساتم سره د دې چې موږ په حقه يو او دوی په باطل دين دي.

محمد صلي الله عليه وسلم ورته وويل: چې زموږ شمېر اوس ډېر کم دی او تا د مشرکينو ظلم پخپله په مسلمانانو باندې ليدلی دی، عمر رضي الله عنه وويل: قسم په هغه ذات چې ته يې په حقه مبعوث کړی يې، چې ما کوم وخت د جاهليت په زمانه کې د کفارو په مجلس کې شرکت کاوه، چې د اسلام په وخت کې هم گډون پکې وکړم، بيا وروسته محمد صلي الله عليه وسلم د دوو صفونو په شان د مسجد حرام خواته د نورو مسلمانانو سره يوځای روان شول، يو خواته په يو صف کې حمزه رضي الله عنه او په بل صف کې عمر رضي الله عنه و، څه وخت چې

۱- په بل روايت کې حضرت محمد صلي الله عليه وسلم څخه ونيو خلفاء راشدين.

مسجد ته داخل شو او كفارو دوه صفونه د حمزه رضي الله عنه او عمر رضي الله عنه وليدل زړونه يې ولويدل او د زيات تاثير لاندې راغلل محمد صلى الله عليه وسلم د هماغې ورځې څخه د عمر رضي الله عنه نوم يې فاروق كېښود، د دې لپاره چې اسلام ظاهره كړ او باطل سره جلا كړ.

د عمر رضي الله عنه خصوصي اوصاف:

عمر رضي الله عنه د لوړې ونې خاوند و، چې په لاره به پياده تلو داسې معلومېده چې په څه شي سپور وي، قوي وجود څښتن او له چا سره په مقابلې كې غالب و، د نيمايي سروېښتن رږېدلي و، رخسار يې نرم او غنم رنگه په دواړو لاسونو يې كار كاوه، د كفارو په مقابل كې يېم ناك او باجرئته و د حق په ښكاره كولو كې د ملامتيا څخه نه ويريده.

بلال بن رباح د عمر رضي الله عنه له خدمتگار څخه پوښتنه وكړه چې تر عمر رضي الله عنه په كومو صفاتو پېژنې، ويي ويل: له خلكو څخه د نيك نيت لرونكې دى، مگر هر وخت چې په قهر شي د الله جبار څخه زيات ويرېږي، كله چې راتلونكي په باب متوجه شي نو ژر ژاري.

د عمر رضي الله عنه ځانگړې صفات په لاندې ډول دي:

فكر او عقل يې ډېر تيز صادق او صحيح و د كارونو په درك كولو او د شيانو په اندازه كولو كې هېڅكله نه خطا كېده.

د عمر رضي الله عنه د نيكو صفتونو په هكله يوه وينځه دارنگه تعريف كوي، كله به يې چې له چاسره خبرې كولې په ډېر فصاحت سره به يې كولې، د خلكو خبرې به يې هم په دقت سره اورېدلې په لاره به يې په سرعت رفتار كاوه، كله به چې يو مجلس ته حاضر شو، مجلس به يې د تاثير لاندې راوست، همدارنگه ((بې بې ام ايمن)) د محمد صلى الله عليه وسلم رضاعي مور بې اميني خدمتكاره او د محمد صلى الله عليه وسلم پالونكې او روزونكې وه، ويې ويل: كله

چې عمر رضي الله عنه شهيد شو اسلام ضعیف شو، عمر رضي الله عنه د ادارې امورو اجراء او د شرعي احکامو په تطبیق ډېر وېره وونکی وو، عمر رضي الله عنه د هرڅه په باب ښه تشخیص کاوه. محمد صلی الله علیه و آله د عمر رضي الله عنه د ډار او هیبت په هکله فرمایلي دي.

په کومه لاره به چې عمر رضي الله عنه قدم اخیستي وه، شیطان په هغه لاره نه راتلو، د عمر رضي الله عنه ظاهري مشهور صفات په لاندې ډول ذکر شوي دي:

اخلاق او رویه یې د ازادو خلکو په شان وو، په مثال د صحرا گرځېدونکو یعنی ازاد او بې تکلیفه شخص وو، همپشه مسکي، خدا کوونکی او خوشحاله و په محبت او عدالت کې د عادل په نامه مشهور و عجیبه نه ده، چې د عدالت روح د ده په نفس کې داخل شوی وي، ولې عمر رضي الله عنه د سلاله د بني عدي له قبیلې څخه و ترېخوايي ظلم د خپلو اقاربو او له قوم څخه ورته په میراث پاتې و د اسلام په دور کې ییایي له ظلم څخه کرکه او نفرت کاوه.

د محبت او عدل سره چې سروکار درلوده او ییایي په کلونو د ده په ژوند کې، د ده په زړه کې ځای نیولی و، وروسته بیا د د عدل او انصاف سره عادت پیدا کړو او بیا وروسته د د اولاد ته په میراث پاتې شو عمر رضي الله عنه په خپل ژوند کې د عمل او قول یوه غوره نمونه وه هغه څه چې د عمر فاروق رضي الله عنه قناعت و، هغه د دنیا د خواهشاتو او اسبابو د زینت او زینت څخه پورته وو، (یعنې د دنیا شیان د د په نزد هېڅ وو) په زهد او تقوا کې ضرب المثل و. په پوره اندازه د جاه او جلال مخالف وو د فتوحاتو وسعت د بیت المال او ثروت کنترول او دا ډول یې د خلافت

۱- د عمر د احد په غزا کې ۲۱ زخمونه د نېزې په واسطه خورلي و، سيرة النبي د ذبیح الله منصوري ژباړه صفحه ۲۸۶

نور امور تر خپل نظارت لاندې ساتل ژوند يې ډېر ساده او فاميل مصرف يې له بيت المال څخه په دومره اندازه تعين کړی و، چې د کور لپاره يې هم کفايت نه کاوه.

په ډېر تواضع سره يې ژوند کاوه، لباس او شرعي حجاب ته ډېر زيات قانع و، د غذا په نشتوالي او همېشه په کمه غذا قناعت درلوده، ځينې مؤرخين د زيات اقتصاد د کنترول په هکله وايي: تر داسې اندازې پورې چې د به په کوم ځای کې د ازدواج^(۱) کولو غوښتنه وکړه نو خلکو به له د سره د واده کولو څخه پرهيز کاوه، مؤرخين د عمر رضي الله عنه د عدل، انصاف د ميليت ديموکراسۍ او رعيت باندې د شفقت، امنيت^(۲) او د صلحي په هکله ډېر روايتونه رانقل کړي دي، چې د تعجب وړ دي، د عمر رضي الله عنه لوړ شخصيت او حکيمانه سياست او په خپل نفس باندې د حاکميت د درلودلو په هکله خلک داسې پوهېدل چې وايي: د روم پاچا د عمر رضي الله عنه شان او شوکت او د هغه د هيبت په هکله چې اورېدلي و، يوه ورځ يې يو قاصد چې د روم پاچا ډېر اعتمادي و، د عمر رضي الله عنه د احوال لپاره د مدينې په لور ولېږه چې ترڅو د عمر رضي الله عنه د اعمالو او د شان او شوکت څخه په پوره ډول خبر شي او له هغه څخه چې عمر رضي الله عنه استفاده کوي د ته بشپړه اطلاع ورکړې او بيا پرې حمله وکړي او د هغه دېدبه، شان او شوکت، صفتونه او نعمتونه له نږدې څخه وگوري څه وخت چې د روم قاصد مدينې ته ورسيد د مدينې له خلکو څخه يې پوښتنه وکړه، چې دستاسو پادشاه چېرې دربار لري، د مدينې خلکو ځواب ورکړ، چې موږ پاچا نه لرو، بلي! موږ اميرارو چې زموږ د کارونو او امورو مشر دی، بيا

۱ - محمد اسماعيل ابراهيم تاريخ خلفای الراشدین (۵۳)،

۲ - عمر رضي الله عنه ټوله شپه د رعيت د امنيت په خاطر بيدار و.

قاصد پوښتنه وکړه، چې چېرته به يې زه وگورم د مدينې خلکو ورته وويل چې هغه د مدينې څخه وتلی دی، ترڅو چې هغه ځای ته نږدې ورسيد ويې ليدل چې عمر پرځمکه او په تودو شگو کې خادر يې خپل سرته تکیه کړي او خوله يې پر مخ بهېږي او ویده دی او هېڅ پهره دار هم وجود نه لري څه وخت چې قاصد عمر رضي الله عنه په داسې حال کې وليد، نو زيات په تعجب کې شوو قاصد هغه ځای ته تعجب ونه کړ بلکې هغه څه چې د قاصد د تعجب وړ وگرځېده هغه د عمر رضي الله عنه تواضع وه، قاصد په خپل زړه کې وويل: دا شخص دی چې پادشاهان د ده د خوف او هېبت له وجهې په خپل دربار کې قرار او آرام نه شي کېناستلی دغه حالت دی چې زه يې له نږدې څخه مشاهده کوم.

امکان لري چې پخوا له دې څخه ما دغه واقعۀ تصديق کړې نه وای خو ای عمره! تا عدل کړی دی، چې په امن او آرامۍ سره خوب کوې. زموږ بادشاهانو تکبر او ظلم کړی دی چې سره د زياتو پهره دارانو بيا هم د بښمن څخه په ويره او ډار کې ژوند کوي او جرئت نه لري، چې بې د پهره دارانو څخه بهر ووځي. عمر رضي الله عنه د يوې پاکې اوشفاقي روحې خاوند و، دغه لاندې واقعۀ^(۱) د دې امر صحيح دليل دی، يوه ورځ عمر رضي الله عنه د مدينې په مسجد کې د جمعې خطبه لوستله د دې خطبې په منځ کې يې يوه لږه اندازه توقف وکړ او بيا يې وروسته په لوړ اواز سره وويل يا سارۃ الجبل يعني يا ساريه^(۲) د غره په طرف پناه يوسئ لمونځ کوونکي په دې اواز چندان پوه نه شول، بيا د لمانځه څخه وروسته علي رضي الله عنه له عمر رضي الله عنه څخه د دغه ماجرا پوښتنه وکړه عمر رضي الله عنه وويل د

۱- د مولوي محمد ذاکر حسيني ترجمه.

۲- د مسلمانانو د لښکر قومندان و.

خطبې په منځ کې ما احساس کړه چې نږدې وه چې د مسلمانانو لښکر د کفارو د لښکر په واسطه محاصره شي، چې ساريه بن حصين و ما اواز وکړو چې د دښمن له رسيدو څخه مخکې ځانونه د غره پلوه ته ورسوي، څه وخت چې ساريه بېرته مدينې ته راورسيد ويې ويل چې د عمر اواز موږ واورېد، چې د عمر رضي الله عنه د اواز پر واسطه د دښمن له حملې او چل څخه موږ کامياب شو.

دا واقعه هېڅ د تعجب وړ نه ده، ځکه چې عمر رضي الله عنه ډېر صداقت او اخلاص د الله جل جلاله او د هغه د رسول صلی الله علیه و آله سره درلود، نو په همدې سبب د الهي الهام او پاک نفس او بزرگۍ خاوند و، د اسلام د قبلولو څخه وروسته بيا هېڅ وخت له کفارو څخه نه ويريده بلکې همېشه به کعبې ته د عبادت کولو لپاره په علني توگه تلو او هلته به يې عبادت کاوه، په داسې حال کې چې نور مسلمانان به د مکې غرونو او درو ته تلل او هلته به يې عبادت کاوه او د کفارو له ازيت څخه به يې ځان ژغوره، کله چې عمر رضي الله عنه له مکې څخه مدينې منورې ته هجرت کاوه، د نورو مسلمانانو په ډول يې مخفي هجرت ونه کړ، بلکې خپل سپر او توره يې په اوږه کېښوده او د بيت الحرام په طرف لاړ او طواف يې وکړ او د ابراهيم عليه السلام په مقام کې يې بې تشويشه لمونځ ادا کړ او بيا يې د مشرکينو او کفارو په مقابل کې په جگ اواز سره وويل زه له مکې څخه مدينې (يشرې) ته هجرت کوم، هر هغه څوک چې غواړي موري يې پرې ژړا وکړي او ښځه يې کونډه او اولاد يې يتيمان پاتې شي، د دغه وادې شاته دې زما سره مقابله وکړي. هېچا دا جرئت ونه کړ او بيا د مدينې په لور رهي شو.

د عمر رضي الله عنه صحبت د نبي کریم صلی الله علیه و آله سره او د هغې اثرات

عمر رضي الله عنه د محمد صلی الله علیه و آله يو جليل القدر، تکړه او برجسته صحابي و، چې د

دوستۍ او ملگرتوب په هکله همېش وفادار او ټينگ و، د عمر رضي الله عنه سره په ټولو مصالحو او هم په غزواتو کې ملگری و، د محمد صلي الله عليه وسلم په اکثرو کارونو کې د عمر رضي الله عنه سره مشوره کوله او د ده رايې ته به يې زياته ترجيح ورکوله، محمد صلي الله عليه وسلم پوهېده چې عمر رضي الله عنه د کامل عقل او د ښه زکات او روښانه فکر خاوند دی، ډېر شواهد په دې دلالت کوي، چې عمر رضي الله عنه ته په ځينو کارونو کې الهام ^(۱) کېده، د عمر رضي الله عنه د رايې د تائيد په هکله په قران کریم کې ايتونه نازل شوې دي، لکه د شرابو د حرامېدو او د شرعي حجاب او کورته د اجازې په هکله او همدارنگه د نورو موضوعاتو په باره کې ذکر شوي دي، محمد صلي الله عليه وسلم عمر رضي الله عنه د الهام په باره کې فرمايلي دي:

چې الله جبار د عمر رضي الله عنه د قلبي بصيرت او ژبې په واسطه حق اظهار وي، همدارنگه محمد صلي الله عليه وسلم فرمايلي دي:

چې پخوا له تاسو څخه د بني اسرائيلو په قوم کې داسې اشخاص موجود و، چې په هغوی هم الهام کېده سره له دې چې هغوی پيغمبران هم نه و، که چېرته زما په امت کې داسې څوک وي هغه به عمر وي.

صعصعه رضي الله عنه د عمر رضي الله عنه په باره کې فرمايلي دي: وايي کله چې امير معاويه رضي الله عنه د صعصعه رضي الله عنه څخه پوښتنه وکړه، صعصعه رضي الله عنه وويل: عمر رضي الله عنه تل له خپل رعايت څخه اگاه او با خبره وو، په قضاوت کې عادل او له تکبر څخه پاک وو، عذر يې قبلولو او له خلکو څخه يې ځان نه پټاوه، د اجنبي خلکو په مقابل کې له خپلو اقاربو څخه دفاع نه کوله او همېشه د غريبو ملگری و او د کور دروازه يې همېشه د خلکو پر مخ خلاصه وه.

۱- د محمد اسماعيل ليکنه، تاريخ خلفاء راشدين (۵۶)،

د عمر رضي الله عنه اولاده:

د عربو له عادت سره سم لکه څرنګه چې عربو د ډېرو ودونو سره علاقه درلوده، عمر رضي الله عنه هم همدا پاليسي تعقيب کړې ده، چې اعيال يې په لاندې ډول دي.

۱- زينب بنت مضعون چې د بني جمعه له قبيلې څخه وه، له دې څخه د عمر رضي الله عنه دوه زامن (يو عبدالله او بل عبدالرحمن او يوه لور يې بې حفصه) چې بيا يې د محمد صلي الله عليه و آله و سلم سره نکاح وکړه، تولد شوي دي.

۲- مليک بنت جړول چې د خزاعه له قبيلې څخه وه، چې له دې څخه عبدالله اصغر تولد شوی دی.

۳- قريه بنت ابي اميه چې د بني مخذوم له قبيلې څخه وه.

۴- ام حکيم بنت حارث بن هشام او د بني مخذوم د قبيلې څخه وه، چې له دې څخه فاطمه تولد شوې ده.

۵- جميله بنت قيس چې له انصارو څخه وه او له دې څخه عاصم تولد شوی دی.

۶- لهيه چې د يمن اوسېدونکې وه او بيا ورڅخه عبدالرحمن اصغر تولد شو.

۷- عاتکه بنت زيد بن عمر چې له ده څخه په تاريخونو کې د اولادونو په هکله کوم معلومات نشته.

۸- ام کلثوم چې د علي بن ابي طالب لور وه، چې له ده څخه يې زيد او رقيه تولد شول.

عمر رضي الله عنه د نسب د نژدېوالي په نسب ډېره ارزو درلوده، چې د محمد صلي الله عليه و آله و سلم په نسبت کې د يو واده په کولو سره داخل شي، نو هماغه و چې بيا د عمرو بن العاص رضي الله عنه د رهنمايي په واسطه عمر رضي الله عنه د ام کلثوم سره واده وکړ او بيا زيد او رقيه ورڅخه تولد شول.

د خلافت لپاره د عمر رضي الله عنه انتخابول

څرنګه چې ذکر شوه، چې د رسول اکرم ﷺ له وفات څخه وروسته د مهاجرينو او انصارو ترمنځ يو لړ اختلافات پيدا شول چې څوک بايد خليفه شي، دواړه ډلې په دې عقیده وي، چې د خلافت زيات حق زموږ دی، څه وخت چې ابوبکر صدیق رضي الله عنه په مرض الموت مبتلا شو او په دې پوه شو، چې مرګ ته رانږدې شوی يم په دې فکر کې شو که چېرته زه مړ شم نو داسې پوه کامل مؤمن او مسلمان به څوک وي، چې مسلمانان پرې راټول او توحيد کلمې ته يې مکلف او د خلافت عهده په حقيقتي معنا ترسره کړي او داسې شرائط رامنځ ته نه شي چې د مسلمانانو د اختلاف سبب او د دوی ترمنځ اختلاف بيا راژوندي کړي، ځکه په دې مرحله کې ډېر حساس شرايط موجود وو، له يوه خوا د اسلام لښکرې د روميانو او فارسيانو سره په مقابله کې مخامخ وې او له بلې خوا داسې يو شخص تعين شي، چې د مسلمانانو د اختلاف باعث وګرځي. نو په همدې منظور يې ټول صحابه راغوښتل او له هغوی څخه يې نظر واخيست ترڅو داسې يو شخص وټاکل شي، چې پرته له تکبر څخه سخت وي او هم پرته د ضعف څخه نرم وي.

وروسته بيا يې رايې ورکړې داسې يو شخص ته چې هغه د پورتنیو اوصافو خاوند وي او هغه عمر بن خطاب رضي الله عنه و، په پای کې بيا ابوبکر صدیق رضي الله عنه د اکابرو صحابه و سره جدا جدا مشوره وکړه او بيا يې عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه راوغوښت او له هغه څخه يې په دې باره کې مشوره وغوښته.

عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه وويل ډېر ښه دی خو شدت (ترينخوالی) زيات لري، ابوبکر صدیق رضي الله عنه وويل څرنګه چې عبدالرحمن

زه نرم^(۱) ليدلی وم، حکه عبدالرحمن دارنگه وويل: که چيرته د خلافت چارې عمر^{رضي الله عنه} ته وسپارل شي، شايد د زياتې تندۍ په وجه د خلافت امورتړک کړي.

بيا يې عثمان^{رضي الله عنه} بن عفان راوغوښت او له هغه څخه يې دا راز پوښتنه وکړه، عثمان^{رضي الله عنه} وويل: په هغه څه چې زه پوهېږم د عمر^{رضي الله عنه} باطن له ظاهر څخه بهتر دی او زموږ په منځ کې د عمر^{رضي الله عنه} په شان بل څوک نشته، کله چې ابوبکر صدیق^{رضي الله عنه} د صحابه وو سره خپله مشوره سرته ورسوله او ويې ليدل چې ټولو خلکو د عمر^{رضي الله عنه} صلاحيت، لياقت او د خلافت رايه تائيد کړه، نو بيا عثمان بن عفان^{رضي الله عنه} خپل حضور ته راوغوښته او د عمر^{رضي الله عنه} د خلافت تعهد نامې شرحه يې د املاء په ډول عثمان^{رضي الله عنه} ته وويله چې په لاندې ډول ده:

بسم الله الرحمن الرحيم

دا تعهد دی چې ابوبکر صدیق ابی قحافه له دنيا څخه په حالت د خروج او اخرت ته اول وخت د دخول کې دی، کافر هم په داسې وخت کې ايمان راوړي، فاجر هم يقين کوي او کاذب هم تصديق کوي او ما عمر^{رضي الله عنه} تاسو لپاره وروسته له خپل ځان څخه تعين کړ که چيرته عمر^{رضي الله عنه} ښه عمل او عدالت وکړي دا رايه او عمل زما وو او که چيرته ظلم وکړي او تبديل شي زه علم الغيب نه لرم او زما نيت د خير دی هرڅوک چې کوم عمل کوي د هماغه عمل مزد او جزاء گوري او دا ايت يې تلاوت کړ

﴿وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ﴾.

ژباړه: او ظالمانوته به ډيره ژر معلومه شي چې هغوی له څه سرنوشت

۱- عمر^{رضي الله عنه} زما نرمې وينې چې تېزې کوي، که له ما څخه وروسته خليفه شي، نرمې به کوي.

سره مخامخ کيږي.

ای اصحابو واعر رضی اللہ عنہ ستاسو لپاره د رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم جانشین دی اطاعت یې وکړئ.

والسلام علیکم ورحمة الله.

هغه څه چې د ذکر قابل دي هغه د ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ اخیږنۍ خطبه ده، چې د عمر رضی اللہ عنہ د خلافت په مناسبت د ناروغتیا په حالت کې یې واوروله. ټول رعیت یې راوغوښت او د نبوي مسجد په طرف یې سوق کړل بیا یې د حمد او ثنا څخه وروسته وفرمایل: ای خلکو! له دنیا څخه پرهېز وکړئ او په دنیا اعتماد مه کوئ، ځکه چې دنیا فریب ورکونکي ده او آخرت ته له دنیا څخه ترجیح ورکړئ او آخرت ته مخ راوړئ.

له دنیا سره د علاقې په وجه ستاسو په منځ کې مینه او محبت کمېږي که چېرته په اوله مرحله کې د دغه امر پېروي ونه کړئ، نو تر آخره د عمر پورې به بیا نه اصلاح کېږي، د خلافت امر مه قبلوئ مګر په هغه صورت کې چې خلیفه په خپل نفس قادر او تسلط ولري، مطیع او تابعداري وي، په داسې حال کې چې خلیفه نرم، پوه او د اصحابو د رایې ملګری وي او په بې فایدي کارونو باندې مشغول نشي او هغه څه چې په آینده کې راتلونکي وي غمکین نشي د علم او تحصیل څخه شرم ونه کړي او هغه کارونه چې ستاسو په منځ کې راځي مراقبت وکړي، دې شخص عمر او د ښو خصلتونو خاوند دی.

ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ عمر رضی اللہ عنہ د کامل اعتماد او اطمینان په وجه د خلافت د امورو لپاره تعین کړ او په آینده کې یې د مسلمینو د اتحاد لاره همواره کړه.

لومړنۍ خطبه: کله چې عمر رضی اللہ عنہ د خلافت د کارونو والي تعین شوی نو د حمد او ثناء څخه وروسته یې خطبه په لاندې ډول ایراد کړه او ویي

فرمايل:

ای خلکو! الله ﷻ تاسو زما په خلافت ازمېښت او امتحان کوي او ما پر دې امر چې زه د تاسو خليفه شوم، ازمېښت او امتحان کوي اوس زه ستاسو امير او تاسو زما رعيت شوی وروسته د ابوبکر صدیق ﷺ چې ستاسو لومړنی خليفه وه، زه ستاسو په منځ کې پرېښودم.

په هغه وخت کې چې ستاسو محمد ﷺ د لطف او مهرباني د سيوري لاندې او د ابوبکر صدیق ﷺ څخه مو استفاده کوله ما د اعتدال د کيفيت په خاطر سختي او شدت کاوه، اوس چې زه ستاسو ولي او ستاسو د کارونو مشرانتخاب شوم، اوس به زما شدت يواځې د ظالمانو او بدکارانو په مقابل کې وي او په همدې خطبه کې يې وفرمايل:

ای خلکو! که چېرته زه د نبوي سنت برخلاف او ابوبکر صدیق ﷺ دستور درکړم تاسې په څه وکړئ، خلکو ځواب ورنه کړ بيا يې خپل نظر تکرار کړ په دغه وخت کې يو ځوان چې توره يې تر ملا تړلې وه، ودرېد او توره يې له ملا څخه راخلاصه کړه ويي ويل: (فعلنا هکذا)، په دغه توره به سرستا له تن څخه راښکته او دا ځوان په سر باندې مچې کړ کله چې عمر ﷺ خليفه شو ټولو ته يې بلنه ورکړه، چې هر کار او عمل زما قابل د اعتراض وي هر څوک کولای شي چې زما دربار ته راشي او ما خپلو نيمگړتياو باندې پوه کړي او ويي ويل:

(أَحَبُّ النَّاسِ إِلَيَّ مَنْ رَفَعَ إِلَيَّ عَيْبِي) ^(۱) په ما باندې د ټولو خلکو څخه هغه څوک گران دی چې په خپلو عیبونو کې خبر کړي.

۱- د علامه عبدالشکور فاروقي لکهنوي ليکنه تاريخ خلفاء راشدين صفحه ۸۳.

۲- د علامه عبدالشکور فاروقي لکهنوي ليکنه.

د عمر رضي الله عنه تواضع او عدل:

د عمر رضي الله عنه زړه د ايمان په رڼا ډک وه، نو د ده اعمالو هم له دغه ځای څخه سرچينه نيولې وه، عمر رضي الله عنه له اسلام څخه مخکې د حملې کولو په شدت او شجاعت مشهور و او د اسلام د راوړلو څخه وروسته زړه يې په ايماني رڼا ډک او نرم و او د عقل قوه يې ډېره تېزه او په عزم او اراده کې غښتلی وه په رحم او نيکۍ کې يې مثال له ده د تواضع اوصاف د ده په جسم کې تر داسې اندازې پورې وجود درلوده چې د انسان عقل د دې له تصور څخه عاجز دی، په هغه وخت کې چې د عربو او عجمو ټولو شاهانو او فرمان روايانو د شان او شوکت څښتنان و، عمر رضي الله عنه د نياوي شيانو څخه نفرت کاوه، چې د ده د تواضع يو مثال په لاندې ډول ذکر شوی دی.

کله چې عمر رضي الله عنه خليفه شوو د خلافت په لومړنۍ مرحله کې چې د منبر مقام ته ورغی نو د هغه ځای عوض چې هلته ابوبکر صديق کېناسته عمر رضي الله عنه د هغه د پښو پر ځای کېناست خلکو ورته وويل چې پورته ولې نه کېږي؟ عمر رضي الله عنه وويل هغه ځای چې د ابوبکر صديق رضي الله عنه د پښو ځای دی، ماته راوړسېږي، هغه هم زما لپاره کافي دی.

عمر رضي الله عنه به د ورځې نه بلکې د شپې لخوا هم د خپل رعيت د احوال لپاره سرگردانه ژوند تېراوه او تجسس به يې کاوه، د دې لپاره چې د رعيت له احوال څخه دې نږدې خبر شي، چې په دې باره کې ډېر اقوال نقل شوي دي، وايي چې يوه شپه عمر رضي الله عنه په يوه خيمه کې له لرې څخه اور او رڼا لیده او له هغه ځای څخه د اطفالو ماشومانو ژړا او فرياد اورېدل کېده عمر رضي الله عنه په هغه طرف و روان شو څه وخت چې هغه ځای ته ورسېد يوه ښځه يې وليده د دې لپاره چې د خپلو ماشومانو تسلي حاصله کړي نو يو تش ديگ يې د اور له پاسه اېښی وو او د خليفه د غفلت له کبله يې

شکایت کاوہ، چې خليفه د خپل رعیت پوښتنه نه کوي د هغې ښځې شکایت په اورېدو سره د عمر رضي الله عنه زړه په لږزه باندې راغی او په چالاکی سره د دغې ښځې د مرستې په غرض د بیت المال په طرف ولاړ او یوه اندازه خوراکي مواد یې پخپله شا راوړل او غذايي مواد یې د ماشومانو مور ته ورتسلیم کړل او بیا د هغه ښځې او د دې په مثال د نورو خلکو لپاره د بیت المال څخه معاش مقرر کړ.

بله شپه بیا راووت او یو سړی یې ولید چې د خپل کور په خوا کې د ډېرې حیرانتیا او خپګان په حالت کې ولاړ دی عمر رضي الله عنه له دې سړي څخه پوښتنه وکړه، چې دلته ولې په داسې حال کې ولاړ یې هغه ورته خپل د کور (ښځه یې د اولاد په مریضتیا مبتلا وه) حال ووايه په داسې حال کې چې هېڅوک موجود نه و چې له دغې سره د دغې مشکل په هکله مرسته وکړي عمر رضي الله عنه په چالاکی سره د خپل کور په طرف ولاړ او له خپل کور څخه یې خپله میرمن د دې د کومک لپاره راوسته ترڅو چې اولاد یې تولد او مشکل یې حل شو، بېرته ولاړه او داسې نور ډېر د تعجب کارونه یې د خپل رعیت د هوساینې او آرامۍ لپاره سرته رسولې دي. په دې خاطر چې الله جل جلاله څخه ډېر زیات ویرېده او همېشه د الله جل جلاله په دربار کې د مغفرت دعا کوله، یوه ورځ عمر رضي الله عنه په یوه خطبه کې وفرمایل:

که چېرته څوک په قران کریم کې سوال لري، نو د ابی بن کعب سره دې تماس ونیسي او که چېرې د حرام او حلال په باره کې اشتباه لري، نو له معاذ بن جبل سره دې ارتباط ونیسي او که چېرته د میراث په هکله سوال لري د زید بن ثابت رضي الله عنه څخه دې پوښتنه وکړي او که چېرې مال ته

احتياج او ضرورت لري نو ماته دې راشي دا لطف يې (لولا فلانا عمر)، د څو تنو په باره کې فرمايلي دي:

يوه ورځ يې د زناکارې بنځې په هکله د سنگسارۍ حکم صادر کړ، چې په دې وخت کې دا بنځه حامله وه معاذ رضي الله عنه وفرمايل: چې ای امير المؤمنين! دا بنځه حمل لري او د سنگسار د جزاء په صورت کې به ماشوم ضايع کړي. په محض اورېدو سره يې فوراً خپل امر مسترد کړ او ويي فرمايل: (لولا معاذ لهلک عمر) که چېرته معاذ موجود نه وایې نو عمر به هلاک وو.

يوه ورځ يې د يوې بلې بنځې په باره کې د سنگسارۍ حکم صادر کړ، علي رضي الله عنه وويل: چې ايا تاسې د محمد صلى الله عليه وسلم څخه نه دي اورېدلي چې درې ډوله خلک له جزاء څخه خلاص دي او په هغوی باندې شرعې حکم نه شي نافذ کېدای.

لومړی لېونی، دويم صغیر (نابالغ) او درېيم نائم (ویده)، څرنگه چې تاسې په کومه بنځه باندې د سنگسار حکم صادر کړی دی هغه لېونی ده، عمر رضي الله عنه فوراً خپل حکم مسترد کړ او ويي ويل: لولا علي لهلک عمر. که چېرته علي موجود نه وای نو عمر هلاک وه.

يوه ورځ عمر رضي الله عنه په يوه خطبه کې وويل: ای خلکو! د بنځو مهر زیات نه کړئ او که هرچا د محمد صلى الله عليه وسلم د مطهراتو او لورگانو څخه زیات مهر مقرر کړ نو هغه به بیا بیت المال ته حواله شي، په دې وخت يوه سپين سرې بنځه پورته شوه او ويي ويل: تاسې حق نه لرئ، چې داسې وکړئ ځکه چې الله جل جلاله فرمايلي دي:

۱- که چېرته فلانی نه وای عمر هلاک و، د علامه عبدالشکور ليکنه، خلفاء راشدين

﴿وَأَتَيْنَاهُمُ إِحْدَاهُمَ فَنُطْرًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُبِينًا﴾

ژباړه: نو که تاسې هغې ته په پندونو مال هم ورکړی وي، له هغه نه بېرته هېڅ شی مه اخلئ ایا تاسې په تور تپلو او څرگند ظلم کولو هغه بیرته اخلئ؟

څه وخت چې عمر رضی الله عنه دا ایت واورېد له منبر څخه ښکته شو او ویي ويل: (كُلُّ النَّاسِ عِلْمٌ عَمْرٍ حَتَّى الْعَجَائِزِ) یعنې ټول خلک له عمر رضی الله عنه څخه پوه دي حتی سپین سرې ښځه هم.

د عمر رضی الله عنه زهد، تقوی او عدل تر داسې حده پورې وه، چې دنیا یې بالکل ترک کړې وه، بلکې له بیت المال څخه یې د ځان لپاره دومره معاش مقرر کړی وو، چې د ده ورځنۍ گذاره پرې نه کېده سره ددې چې د تجارت سلسله یې هم جاري وه، خود دوی ټولو عایداتو سره سره یې بیا هم ورځنۍ گذاره نه کېده او د بیت المال څخه یې همېشه پیسې قرض اخیستي د دغه پورته مصارفو علت یوازې د میلستیا او میلنه پالنه وه.

عمر رضی الله عنه په کال کې دوه جوړې جامې درلودې چې یوه جوړه یې د ژمي او بله جوړه یې د اوړي لپاره وه، د عمر رضی الله عنه دودۍ د درې قسمه خوړو څخه عبارت وه، چې کله به یې دودۍ د زیتون په غوړو باندې غوړوله او کله به یې وچه دودۍ د شیدو سره خوړله او کله به یې وچه غوښه ^(۱) او کله به یې تازه غوښه خوړه، یو وخت له عراق څخه یو شمېر میلمانه د عمر رضی الله عنه د لیدنې لپاره راغلل چې جریر بن عبدالله هم د دوی په ډله کې شامل و

۱- طبقات ابن سعد او ازالة الخصاء څخه را نقل شوې چې تازه غوښه به یې په میاشت کې یو ځل استعمالوله.

کوم خواړه چې د عمر رضي الله عنه لخوا ورته تيار شوې وو ، نوموړي ميلمانه په دې قادر نه شو ، چې د دغو خوړو څخه استفاده وکړي .
 څرنگه چې پورته ذکر شو ، عمر رضي الله عنه دوه جوړه جامې درلودې او هغه به هم داسې زړې وي ، چې د څو پيوندونو په واسطه به يې کلکې کړې وي ،
 دزید بن ثابت رضي الله عنه څخه روايت دی ، چې وايي ما يوه ورځ د عمر رضي الله عنه په جامو کې اولس (۱۷) پيوندونه وشمېرل په داسې حال کې چې دولس پيوندونه به همېشه موجود و ، سوال پيدا کېږي چې عمر رضي الله عنه ولې داسې ژوند غوره کړی وو؟ د عمر رضي الله عنه دا ډول ژوند دا معنا ورکوي ، چې دی بخيل و او يا يې په بيت المال صلاحيت نه درلوده ، بلکې عمر رضي الله عنه دا خيال درلوده چې بايد مسلمانان سخت گيري او د هر مشکل په مقابل کې مقاومت وکړي او بل دا چې نه يې غوښتل چې د بيت المال پيسې په شخصي خواهشاتو لپاره استعمال کړي او درېيم دا چې د راتلونکي نسلونو لپاره يوه مستقيم لاره تعينه شي او څلورم دا چې د الله جل جلاله د حساب په مقابل کې په حقه ولاړ وي او له الله جل جلاله څخه ډېر زيات وېرېده .

اسلامي فتوحات

ابوبکر صدیق رضي الله عنه د خپل خلافت په دوره کې د اسلامي فتوحاتو لمن د جزيرة العرب په ټولو مناطقو کې خپره وه بلکې خارجي هېوادونو ته يې هم لاره اواره کړې وه ، ځکه محمد صلی الله علیه و آله اسامه بن زيد د شام د حملې لپاره آماده کړې وه ، مگر د محمد صلی الله علیه و آله رحلت د دې کار مخه ونيوه ، کله چې ابوبکر صدیق رضي الله عنه خليفه شو نو هماغه و چې د محمد صلی الله علیه و آله د هدايت پر اساس لومړنی لښکر د اسامه بن زيد په مشرۍ د شام په طرف لېږلی شو دا هغه خلک و ، چې کله محمد صلی الله علیه و آله د اسلام د بلنې قاصدان همسايه هېوادونو ته ولېږل ، نو د اسلام قاصد يې په قتل سره ورساوه ، چې په نتيجه کې د اسامه بن زيد لښکر په بري سره بېرته راوگرځېدل ، کله چې

د مسلمانانو لښکري په جزیره العرب کې د مرتدینو او د فساد کوونکو په مقابل کې په جنگ مصروف وي، رومیانو وخت غنیمت وګاڼه او په مسلمانانو یې د هجوم پلان طرحه کړ مګر لږه موده وروسته د مسلمانانو له قدرت څخه خبر شول، څرنګه چې الله ﷻ فرمایلي دي:

﴿ وَ قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَ لَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾

ژباړه: او تاسې د الله جل جلاله په لار کېنې له هغو کسانو سره وجنگېږئ، چې له تاسې سره جنگېږي، خو تېری مه کوئ چې الله تیری کوونکی نه خوښوي.

کله چې ابوبکر صدیق رضي الله عنه لومړی خطبه مسلمانانو ته وړاندې کړه نو داسې وصیت یې وکړ او ویي ويل: هېڅ قوم د الله ﷻ په لاره کې جهاد نه ترک کوي، مګر هر قوم چې جهاد ترک کړي هغه قوم به په خواری او ذلت مبتلا شي. هغه عوامل چې ابوبکر صدیق رضي الله عنه مسلمانانو د الله ﷻ په لاره کې جهاد ته تشویق کړي او هم یې متحد کړي په لاندې ډول دي:

- ۱- د مسلمانانو سره رغبت.
- ۲- نشر او اشاعت د اسلام دعوت، له هېواد څخه بهر.
- ۳- د هغو کسانو تضمین اوساتنه کول چې اسلام قبلوي.
- ۴- د عربو اماده کول د جهاد لپاره په مقابل د شخصي او قبیلوي منازعو او جنگونو کې چې همېشه په خپل منع کې درلودي.
- د فارس او روم کمزوري کول د جنگ د تکتیک په ذریعه.
- ۵- د ظالمانو حاکمانو څخه ازادي ورکول د شرعي احکامو قایمول د رومیانو او فارسیانو په مقابل کې په جرئت سره د جنگ پیل کړل او د رومیانو او فارسیانو تشویق کول د اسلام د دین په لور تشویق کول.

پورتنې ټول داسې عوامل و، چې د روميانو او فارسيانو لوی
امپراطوري تجزيه او هميش لپاره يې محوه کړي.
په فارس باندې د اسلام غلبه:

په پخوانيو وختونو کې د فارس دولت يو ډېر لوی مقتدر او قدرت من
د دولت چې په گاونډيو هېوادونو کې يې زيات نفوذ درلوده، حاکمان
يې ډېر ظالمان، متکبر او مغرر خلک و، د دوی ظالمو حاکمانو ظلم په
خپل ملت باندې نهايت زيات و او هغوی به يې په ظلم سره ايسارول او
له هغوی سره به يې کينه، بعض او حسد درلوده حتی چې لښکريانو به
يې په مخلصانه ډول د خپل ملک او حاکمانو څخه دفاع هم نه کوله،
بلکې په دې فکر او خيال کې و چې څرنگه د دوی د ظلم او استبداد
خلاص شي لومړنی جنگ د ابوبکر صدیق رضي الله عنه د خلافت په وخت کې د
فارس او د عربو ترمنځ جنگ د عراق په سرحداتو کې د مثنی بن حارث
شيباني تر قوماندې لاندې شروع شو، څه وخت چې د مثنی بن حارث لږ
لښکر په فارسيانو باندې غالب شو نو ابوبکر صدیق رضي الله عنه د خالد بن
وليد رضي الله عنه (سیف الله) په مشرۍ يو لوی لښکر ورولبږه او مثنی بن حارث
ته يې دستور ورکړ چې د خالد بن وليد رضي الله عنه د امر پېروي وکړي.

خالد بن وليد رضي الله عنه د فارسيانو په مقابل کې جنگ شروع کړ او فتجه يې
حاصله کړه او ډېر لوی ښارونه ورته تسليم شول او صلحه يې وکړه او د
هغه ځای په اوسېدونکو يې ماليه قبوله کړه او د هغه ځای خلکو ته يې
دعوت ورکړ چې د دوی سره يوځای شي. ترڅو د هغه ځای ظالم حاکمان
له منځه يوسي په پای کې يې د حيره، انبار او د عين التمر ښارونه يې
فتحه کړل په دې ښارونو کې د عربو ډېر زيات خلک بنديان و، کوم چې د
فارسيانو په واسطه نيولې شوې و، هغه ازاد شول.

د خالد بن وليد رضي الله عنه د ډېرو مهمو جگړو څخه دا يله جگړه وه چې ايله د

فارس خليج په سواحلو کې حاکم و چې د دغه ځای حاکمانو خپل لښکر يو له بل سره د ځنځير په واسطه تړلی وه ترڅو له جنگ څخه فرار ونه کړي په همدغه وخت چې خالد بن وليد رضي الله عنه د فارس ښارونه يو پر بل پسې فتحه کول د اسلام لښکر د روميانو په مقابل کې د مشکلاتو سره مخامخ شو.

ابوبکر صدیق رضي الله عنه، خالد بن وليد رضي الله عنه ته امر وکړ چې مثنی بن حارث د فارسيانو په مقابل کې پرېږده او پخپله د مسلمانانو کوک ته د روم خواته ولاړ شه په همدغه وخت کې ابوبکر صدیق رضي الله عنه ناروغ او بيا وفات او د خلافت مقام عمر رضي الله عنه ته وروسپارل شو.

عمر رضي الله عنه هم د فارسيانو او روميانو په مقابل کې د ابوبکر صدیق رضي الله عنه سياست تعقيب کړ ترڅو فتحه او پېروزي انجام ته ورسېږي همدارنگه عمر رضي الله عنه د مثنی بن حارث (د فارسيانو په مقابل کې و) د مرستې لپاره سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه په مشرۍ اته زره (۸۰۰۰) فوځ ورولېږه، ځکه چې اوریدلې يې و، چې فارسيانو يو لوی لښکر د مثنی بن حارث مقابلې کې ټول کړی دی، سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه د فارس په داخل کې يو ځای ته چې قادسيه نومېږي ورسيد.

د قادسي جگړه:

مخکې ذکر شو چې کله د مثنی بن حارث شيباني د فارسيانو په مقابل کې د مشکلاتو سره مخامخ شو.

د عمر رضي الله عنه په امر سعد بن ابی وقاص د (۸۰۰۰) اته زره فوځ سره د ده کومک لپاره راولېږل شو.

فوځ له د سره د کومک لپاره راولېږل شو، په دغه وخت مثنی بن حارث شيباني چې د هغو زخمونو له کبله چې د جسر په جگړه کې ورسيدلي و د مدينې په لور ستون او هلته وفات شو دلته عمر رضي الله عنه پرله پسې سعد رضي الله عنه

هم د ده له وينا سره خپل لښکر چمتو او په قادسيه کې ځای ونيوه، چې مخې ته يې عجمو ځمکه او شاته يې د عربو غرنی ځایونه واقع و، نو که لښکر ماتې وکړي دشمن به نشي ورپسې ورتلای د یزدگر لخوا رستم د فرخزادار مني زوی د ایراني لښکر مشر مقرر شوله مدائن څخه سابط راغی، عمر رضی الله عنه د اسلام لښکر سپاه سالار ته داسې امر وکړ چې پخوا تر جگړې خپل څو تنه دښمنانو ته ورولبږه او دا غوښتنه ترې وکړه، چې د درېو خبرو یوه ومنئ.

➤ اسلام قبول کړئ.

➤ مالیات یا جزیه.

➤ جنگ.

اسلام حیات ډېر ساده او عادي وضعیت مدائن (د ایران پایتخت) چې له قادسيې څخه څلوېښت میله لرې پروت دی، وڅوڅېد هر چا چې به په لاره کې لیدل حیران به پاتې او یو له بله به يې پوښتنې کولې چې دا خلک به په څه ډول په دغه بې وزلۍ او خوار حالت د ایران له داسې مقتدر دولت سره د جگړې منگولې وښولې؟ اسلامي سفیران چې مدائن ته ورسېدل یزدگر د هم خبر شو.

خپل دربار يې په خورا برم او لوی شان سره جوړ کړ ترڅو عربان وویر وي، خو د عربو نمایندگانو د دغه برم هېڅ پروا ونه کړه او په ډېره زړورتیا د هغه دربار ته ورغلل د ایران پاچا د حیات له مشر نعمان بن مقرب څخه د دې د راتگ د مقصد پوښتنه وکړه، نعمان لومړی د اسلام په دربار کې ښې ښې خوندورې او څرگندې خبرې وکړي بیا يې ورته وویل: ای پاچا موږ تا اسلام ته رابولو که يې ومنې نو موږ ورور به يې په هره لاره چې راغلي یو بېرته به ځو او که نه موږ ته جزیه راکړه، ترڅو د ضرورت په وخت کې درسره مرسته وکړو.

که زموږ دا پشنهادونه ونه منل شي د پای فيصله او پریکړه په توره سره کېږي یزدگرد د ډېر قهره سور واوښت ویې ویل: په نړۍ کې تر تاسو خوار او ذلیل قوم نه و کوم وخت چې به له تاسو څخه کوم یوه تمرد وړ ما په خپلو حاکمانو ته امر ورکړ چې په هیداد یې ورسوي، اوس ورشئ زه به خپلو مامورینو ته ووايم چې خواره او کالي درکړي نعمان خو پټه خوله ناست و خو مغیره بن زرارہ ور ولاړ شو او د ایران پاچا ته یې داسې وویل:

ای پاچا! دغه خلک د عربانو مشران دي او د عربو د مشرانو دا خوی دی، چې چا ته بد او تریخ ځواب نه ورکوي بیا مغیره پخپلو خبرو پسې د جاهلیت احوال او د عربو د اسلام حالونه وویل او یزدگرد پام یې خپلې اشتباه ته راواړوه او په پای کې یې داسې وویل: که چېرې د اسلام او جزیې پشنهاد ونه منل شي نو موږ نور د تورې په خوله له تاسو سره خبرې کوو.

یزدگرد په دې خبره په غضب شو او ویي ویل: که د سفیرانو وژل مروج او روا^۱ وي یو به مې هم ژوندی نه وی پرېښی، بیا یې امر وکړ چې یوه توکری له خاورو د که راوړئ او د هیئت د مشر په غاړه کې وړ واچوئ چې خاوره یې راوړه عاصم بن عمرو وړ ولاړ شو او ویي ویل د دې هیئت مشر زه یم توکری ماته راکړه، توکری یې په سر کېښوده او سره له ملګرو له دربار څخه راووت او دا توکری یې سعد بن ابی وقاص حضور ته راوړه او ویي ویل: د ایران خاوره دې مبارک شه رستم چې د مسلمانانو زړورتیا او له میرانې څخه پوره خبر وو، له جګړې څخه خورا ویریده، نو څرنگه چې د قادسیې ته راوړسید له سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه څخه یې

هيله وکړه چې يو خو تنه راولېږه ترڅو د مسلمانانو له اصلي مرام څخه خبر شي د سعد رضي الله عنه لخوا مغیره بن شعبه سره له څو تنو دغې وظيفې ته مامور شول دلته نو رستم خپل دربار ډېر ښکلی او ښايسته جوړ کړو ترڅو مسلمانان له خپل برم څخه وويړوي خو مغیره په ډېره ساده گۍ د رستم دربار ته مخامخ ورغی او ترڅنگ يې په تخت کېناست ولاړو يو بل ته ستغ، ستغ، ځوابونه ورکول څرنگه چې رستم د يو لک پنځوس زره (۱۵۰۰۰۰) لښکر سره چې دا هم په خورا جنگي اسلحو او پيلانو قوت او طاقت ډېر زيات مغرور وو نو په قهر شو او ويي ويل: زما دې په لمر قسم وي، چې مخکې د لمر ختلو به تاسې ټول په خاورو وسپارم مغیره بېرته خپل لښکر ته ورستون شو او دواړه خواوو د جگړې لپاره تيارۍ ونيو.

بله ورځ د دواړو ترمنځ جگړه ونښته او درې نيمې ورځې يې دوام وکړ چې د نړۍ له نامتو جگړو څخه شمېرل کېږي (۱).

د جگړې په لومړۍ ورځ عربان د دښمن له جگړه کوونکو فيلانو څخه ډېر په تنگ شول خو په دويمه ورځ د ايرانيانو زور ختم شو او په همدغه ورځ مسلمانانو چې مرسته راوړسیده د مسلمانانو بری ثابت شو په درېيمه ورځ هم جگړې په ډېر شدت جريان درلوده او سخته سيلۍ را الوتې وه چې ايرانيان يې د دې سيلۍ مخې ته واقع وو د شپې هم په همدې ډول جگړه وه، چې د دغې شپې جگړې ته د ليلة الهریز وايي او ډېره سخته شپه وه په پای کې د ايران د لښکر مشر رستم د هلال بن علقمه رضي الله عنه له لاسه ووژل شو او د ايران لښکر ماتې وخوړه سره له دې چې د ايران ډېرو لوړو لوړو سردارانو په دې جگړه کې گډون درلوده، خورا ښه لښکر يې جوړ کړی وو، خو فتحه د مسلمانانو په برخه شوه.

ايرانيانو داسې کله ماتې وخوړه چې د عربو نيول يې له مغزو څخه په تاريخي ډول ووتل، خو د غومره يې کول چې خپله خاوره وساتي په دغه جگړه کې ډېر مسلمانان د انصارو او مهاجرينو څخه هم شهيدان شول. طلحه^(۱) اسدي چې پخوا يې د نبوت دعوه کړې وه او بيا مسلمان شوی وو دا هم شهيد شو کله چې په دغه جنگ کې بې بې خنساء څلور اولادونه شهيدان شول او د خپل اولاد څخه خبره شوه حمد او ثنا يې وويله او ويې ويل: شکر دی الله جبار چې زما هم څلور اولاده ستا په لار کې شهيدان شول، ستا حضور ته مشرف شول، دغه جگړه په حقيقت کې مسلمانانو ته د يرموک د فتحې په څېر د اهميت وړ وه.

وروسته له هغې سعد رضي الله عنه مخه د مدائن په لور شوه، چې په (۱۶هـ) شپاړلس هجري کال کې په هوسا يې سره ونيوو دلته ډېرې ولجې د فاتحينو لاس ته ورغلې چې پنځمه برخه يې مرکز ته راولېږله، د دې غنيمت په جمله کې يوه داسې غالي وه، چې په نړۍ کې يې ساری نه درلوده، دا غالي يې په ډېرو قيمتي جواهرو ښکلې شوې وه، چې (۹۰) گزه يې په لسو گزو کې پراخوالی درلوده، د بهارستان په نامه يې بلله د ايران پاچا به د کال په لومړۍ ورځ غوړوله او د شرابو د څښلو دربار به يې پرې جوړاوه.

وروسته تر دې د جلولا جگړه پېښه او په پای کې فتحه د مسلمانانو په برخه شوه او ډېرې ولجې يې وکړي کله چې سعد رضي الله عنه د دې کاميابۍ زيری عمر رضي الله عنه ته ورولېږه، عمر رضي الله عنه ځواب ورکړ، چې پخپل ځای توقف وکړه او په همدې مقدار قانع شه او کفار نور مه تعقيبوه. سعد رضي الله عنه له دې څخه وروسته کوفه د خپل ځان لپاره انتخاب کړه او په

کوفه کې يو لوی جامع مسجد جوړ کړ او د کوفي ښاريې د لويو ښارونو په جمله کې راوستو.

د يزدگرد دې شکست البته يو دايمي او اخريښی شکست وه چې بيا په اسانۍ سره ونشو کولی چې په دې خاوره کې بيا خپل تيت او پرک لښکر راجمعه کړي مگر د څلورو کلونو څخه وروسته بيا يې يو لوی لښکر چې شمېر يې (۱۸۰۰۰۰) تنو ته رسیده راټول کړ او د مروان شاه په مشرۍ د نهاوند لور ته ولېږه د مسلمانانو لخوا نعمان بن مقرن رضي الله عنه د دوی د مقابلې لپاره چمتو شو، ايرانيانو چې د عربو له ميرانې څخه ښه خبر وو، دا ځل يې د جگړې ترتيبات داسې ونيول چې په کلکو کلاگانو يعنې کوتونو او پخو- پخو سنگرونو کې يې ځای ونيوه او بيا د مدافعې په توگه جگړه داسې وځنډوي، چې د مسلمانانو لښکر ستومانه شي او سړو او واورو له لاسه چې د مقابلې توان نه لري وتښتي خو نعمان بن مقرن رضي الله عنه داسې حمله جوړه کړه چې ايرانيان يې له کوتونو او سنگرونو څخه راوويستل کله چې ايرانيان له سنگرونو څخه راووتل غوښتل يې د اسلام لښکر ته ماتې ورکړي په دوی پسې وروغځستل د مسلمانانو نور لښکر چې پتونې يې کړې وه له هر لورې پر ايرانيانو راوخوځېدل يوه ډېره خونړۍ جگړه يې ترمنځ پېښه شوه د مسلمانانو لښکر بريالی شو او ډېرې خزاني او مالونه د فاتحينو لاس ته ورغلل د ساسانيانو ټينگار يو مخ له منځه لاړ نو ځکه يې دا جگړه فتح الفتوح وبلله، وروسته له دې اسلامي لښکرو يو پر بل پسې د ايرانيانو نور ښارونه ونيول.

يزدگرد د درېيم ځل لپاره مجبور شو چې فرار وکړي او د خراسان په طرف ولاړ شي ترڅو هلته د عثمان رضي الله عنه د خلافت په وخت کې د يوه ژرنده کړي په واسطه د امو د سيند پر غاړه ووژل شو، د يزدگرد وژلو

سره سم د ساسانيانو د حکومت دور چې د ارد شيريابکان^(۱) په واسطه يې تهدياب کېښودل شوی وه، ختم او تغريپي ټول شو، الله جل و الله دعا چې د فارسيانو د شاهانو په مقابل کې (خسرو پرويز) چې د رسول الله اسلامي دعوت نامه يې خپرې کړې وهو الله جل و دوی د هلاکت کېدو لپاره قبوله کړه او د فارسيانو د هغه جاه او جلال چې شان او شوکت درلوده او حاکمانو به يې ظلم کاوه او د الله جل و نعمتونو کفران به کاوه او اخلاق يې فاسد وو د ذلت او خواری سره مخ کړل، د الله جل و هغه وينا چې د سرکشو قومونو په هکله يې فرمايلي ده. د فارسيانو په باب ښه تطبيق کوي:

﴿وَإِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا﴾.

ژباړه: او کله چې مونږ د کومې سيمې د هلا کولو اراده کوونو د هغې بډايانو ته حکم کوو او هغوی په کښې په نافرمانيو لاس پورې کوي، هله نو پر هغې سيمې د عذاب فيصله تطبيقېږي او مونږ هغه بيخي تباه کوو.

څه وخت چې ابوبکر صديق رضي الله عنه خپل قاصد د خالد بن وليد رضي الله عنه په طرف ولېږه، د دې لپاره چې خالد بن وليد رضي الله عنه د شام په طرف د مسلمانانو مرستې ته ورشي خالد بن وليد رضي الله عنه خپل لښکر په ډېر سرعت د هغه نيم لښکر سره چې ورسره وو حرکت وکړ د صعب العبور لاره يې چې د فارس او شام د دوو دولتونو ترمنځ وه په چالاکی سره طی کړه او د هغه څلورو لښکرو سره چې د ابوبکر صديق رضي الله عنه په واسطه لېږل شوې وه، يو ځای شول، چې هغه څلور لښکرې په لاندې ډول دي:

۱- ارد شيريابکان د ساسانيانو د حکومت بنسټ پر ۲۲۶ ميلادي کال کې اېښی دی.

۱. د ابو عبیده بن جراح رضی اللہ عنہ لښکر چې د روم پر ښار باندې د حملې کوکو لپاره چمتو شوی و.

۲. د عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ لښکر چې د فلسطین خواته تیار شوی و.

۳. د سرجیل بن حسنه لښکر چې د اردن د وادې خواته تیار شوی و.

۴. د یزید بن ابوسفیان لښکر چې د دمشق خوا مؤظف و.

منځکې له دې څخه چې د شام د جنگ په باره کې معلومات ذکر کړو لازم دی چې د شام د لوی امپراطورۍ له جغرافیوي موقعیت څخه خبر شو.

د شام غرب خواته پیر یا شرق خواته یې د شام ښارونه او جنوب خواته یې له مصر سره او شمال خواته د افریقا سره وصل و.

د روم د حاکمانو عقاید، عادات او ژبې مختلفې وې دغو حاکمانو له

خپل رعیت سره هېڅ ډول ظلم او استبداد څخه ډډه نه کوله او په ملت یې

هر ډول سختې او سنگینې ماليې مقرري کړې وې او په بدترینو طریقو

په یې ملت استثمارا وه، ملت د دوی د زیات ظلم په وجه د زیاتو

مشکلاتو سره مخامخ و او همېشه یې د دوی په مقابل کې د ډېرو هیلو

او فریبو څخه کار اخیسته او یا به یې د دوی په مقابل کې د جنگ اعلان

کاوه ترڅو د دوی له ظلم څخه نجات ومومي

د شام فتحه

کوم وخت چې خالد بن ولید رضی اللہ عنہ د شام په طرف حرکت وکړ او هلته یې په

زیات تعداد رومیان مسلح ولیدل نو لازمه یې وگڼله چې د اسلام لښکر

چې په څلورو برخو تقسیم شوی و، ترتیب او نظم کړی او د یوې واحدې

قومندې لاندې سره راټول کړي، کله چې مو ولیدل د یرموک جگړې د

شام دروازې مسلمانانو ته رانیستلې او هرقل د خپل لښکر د ماتې خبر

واورېده نو له شام سره یې داسې الله جبار پامانې وکړه.

ای شامه! په الله جبار مې سپارلی یې ته راته ښکارې چې بیا دې مخ وینم

په رښتيا مسلمانانو وروسته له دې سويې بيا د شام او فلسطين په جگړو کې د دښمن کوم ټينگار ونه ليد ځکه په لږه موده کې په ډېرو هوسايي د دمشق، حمص قيساريه، حلبو انطاكيه او د نورو په فتحو بريالي شول.

د دمشق فتحه مؤرخين داسې ليکي چې دغه لوی او مهم ښار چې شاوخوايي خنډونه، لوی لوی برجونه او کوټونه جوړ شوي وو، د اسلام څلور سردارانو د خالد بن وليد رضي الله عنه او ابو عبیده بن جراح رضي الله عنه عمرو بن عاص رضي الله عنه یزید بن ابوسفیان رضي الله عنه د هر يو له يوې يوې خوا يرغل پرې وکړ او هغه ښار يې داسې محاصره کړ، چې (۷۰) ورځې محاصره و، يوه شپه يې د ښار خلکو جشن درلوده، په خپلو لوبو بوخت وو خالد رضي الله عنه له خندق څخه ورپريوت او د کمندو په مرسته يې پر کوټ وخت چې د ختيځ له لورې لاره پرانسته، کله چې د محصورين له دغې پېښې څخه خبر شول د مسلمانانو له نورو ټوليو سره په خبرو شول او د سولې تړون يې منځ ته سره واچاوه او روغه يې وکړه، د همدې روغې او معاهدې پر اساس د اسلام نور لښکر ښار ته ورننوت او د ښار په منځ کې د خالد رضي الله عنه له لښکر سره يوځای شو خالد رضي الله عنه چې د ښار يوه برخه د خپلې تورې په زور نيولې وه، غوښتل يې چې ټول ښار پرانيستل شوی وېولې خو د اسلام نورو سردارانو چې روغه يې ورسره کړې وه، وويل چې موږ امن ورکړی دی، کله چې دا خبره منځ ته سره ولويده د خالد بن وليد رضي الله عنه له خپل حق څخه تېر شو او دغه ښار په هغه ښارونو کې وشمېرل شو چې په سوله نيولی شوی و، د مسلمانانو دغه ښه سلوک، عدل او په وعده درېدلولا د دوی د پرمختګ لپاره د فتح وروڼه (دروازې) پرانيستل، په همدغه وخت کې عمرو بن عاص رضي الله عنه د فلسطين جنوب خواته متوجه شو د روميانو پر لښکر باندې بريالي شول، وروسته له دې څخه د هجرت په ۱۵ هـ کال د اجنادين فتحه منځ ته راغله، عمرو بن العاص رضي الله عنه وروسته

له يوې خونړۍ جگړه دغه ښار ونيو مؤرخينو د اجنادين جگړې د يرموک او قادسيې د جگړو په کتار کې شمېرلې ده، کله چې عمرو بن العاص رضي الله عنه د اجنادين له سوبې څخه خلاص شو، نو يې يروشلم (بيت المقدس) خواته چې په هغه وخت کې د فلسطين مرکز و مخه ونيوه.

څرنګه چې يهوديان، مسحيانو او مسلمانانو دغه ښار ته د ډېر احترام په سترګه کتل او له ډېرو سپېڅلو او مقدسو ښارونو څخه يې باله. نو د دواړو خواوو يې احتراماً داسې کوښښ کاوه، چې هلته جگړې پېښې نه شي، کله چې په پای کې مسيحيانو د برياليتوب وړ ترلې وليد او مسلمانانو د دغه ښار محاصره څلور مياشتې اوږده کړه، نو داسې سوله يې وغوښته چې په خپله خليفه راشي او له دوی سره تړون وکړي بيا به ښار وسپارل شي.

عمر رضي الله عنه چې دا خبره واورېده سره له دې چې ښه جوړ هم نه وه، پر اوښ سپور دی او يو مړی يې د فلسطين په لور ژر راوخوځېدل کله به دی او کله به يې مړی پر اوښ په خپل وار سپرېدل چې په دغه ترتيب امير المؤمنين او د ده مړی بيت المقدس ته ورسېدل، د ښار له خلکو سره يې سوله وکړه چې بيا يې دوی ته امان ورکړ او ښار د مسلمانانو لاس ته ورغی.

د مصر فتحه

له اسلام څخه مخکې د مصر حالات:

د مصر اوسېدونکو د رومي حاکمانو څخه ډېر ناراضه وو او همېشه انتقام اخيستلو ته په انتظار وو روميانو په مصري وګړو باندې د هېڅ راز ظلم، تېرې او استثمار څخه ځان نه ژغوره، هر راز ماليات يې په دوی باندې منل، دوی د لوړو مقامونو څخه محروم کړای شوي و د

عقايد و په هکله يې داسې ظلم کاوه، چې زيات خلک د دوی له ظلم څخه تېښتې ته مجبور شوې وو او له ښار څخه د باندې په دښتو او بيدياوو کې استوگنه غوره کړې وه، چې له سترگو څخه يې پناوي خصوصاً د دقيانوس د حکومت په دوره کې ډېر دينداره خلک ووژل شول، چې بيا مصريانو دا زمانه د شهيدانو د زمانې په نامه ونوموله.

کله چې په دې حساسو شرايطو کې عمرو بن عاص رضي الله عنه د مصر د فتحې لپاره د خليفه په اجازه اقدام وکړ خليفه په لومړۍ مرحله کې زړه نازړه و نو بيا يې يو مکتوب او ورته وليکه ووييل: که دغه ليک پخوا تردې چې د مصر خاورې ته ورننوتې در ورسېږي له خپل عزم څخه مخ راواړوه اوراوگرځه او که د مصر خاورې ته ورننوتی وې دا کاغذ در ورسيد خپل سفر مه پرېږده، الله جبار دې مل شه، کله چې ليک عمرو بن عاص رضي الله عنه ته ورسيد په هغه وخت کې دی د مصر خاورې ته ورننوتی و.

عمرو بن عاص رضي الله عنه د مصر د فتحې لپاره څلور زره (۴۰۰۰) لښکر برابر کړي و، لومړی ځل د سینا له دښتې څخه تېر شو او د عريش ښار ته چې بدون د مقابلې څخه تسليم شوی و، ورسېدل او لښکري يې د فرما ښار ته ورننوتل په هغه ځای کې يو افسر (ارطبون) چې له بليس^۱ څخه فرار شوی و او يو لوی لښکري يې برابر او د مسلمانانو له مقاومت سره مخامخ شو په پای کې نيکمرغي او بری د مسلمانانو په برخه شو.

بيا عمرو بن العاص رضي الله عنه او لښکري يې د ام د نين ښار ته چې هلته د روماني فوځ ځای پرځای شوی و، ورسيد په دغه ځای کې هم د يو سخت جنگ سره مخامخ شولو په دغه ځای کې د اسلام لښکر ونشو کړای چې د کفر رېښې په قطعې ډول له منځ څخه وباسي، نو عمرو بن عاص رضي الله عنه خليفه

۱- بليس د هغه وخت د پاچا نوم وو.

څخه مرسته وغوښته خليفه څلور زره (۴۰۰۰) جنگي عسکر د زبير بن عوام او عبادۀ بن صامت او مقداد بن اسود په گډون دغه ځای ته ورولېدل د دې مرتسې د رسېدو څخه مخکې د دواړو محاربوي قواو ترمنځ د عين الشمس په ښار کې بيا جگړه پيل شوه، ترڅو د روميانو لښکر د بدترين شکست سره مخامخ او تېښتې ته مجبور شول او د بابليون کلا ته چې د دوی يوه محکمه پناه گاه وه پناه ونيوله او د روم لښکرې په داخل د کلا کې د جنگ لپاره چمتو شوي، د اسلام لښکرو دغه کلا د شپږو (۶) مياشتو لپاره کلکه محاصره کړه ترڅو چې مسلمانانو دغه محاصره نوره هم ټينگه کړه، روميان سولې او مذاکرې ته حاضر شولو عمرو بن العاص رضي الله عنه د مصر حاکم (مقوقيس) ته چې د قيصر روم له خوا مقرر شوی و د سولې د فايدي په ارتباط يو ليک ور واستاوه او په ليک کې درې شرطه د مسلمانانو له خوا وړاندې شول.

➤ اسلام

➤ ماليات او جزیه

➤ جنگ

مقوقيس له پورته شرطونو څخه جزیه او ماليات قبول کړل جنگ يې د مسلمانانو په مقابل کې قبول نه کړ، ځکه چې مقوقيس يو شمېر قاصدان د مسلمانانو د حالاتو لپاره لېږلي وو، قاصدانو د مسلمانانو د جرئت په باره کې ډېر احوالات ذکر کړي وو او په دغه ترڅ کې دغه خبره هم زياته کړي وه دا يو داسې قوم دی، چې له ژوند څخه مرگ په دغه لاره کې ډېر خوښ لري، تواضع او عاجزي په تکبر او مغرورۍ لوړه بولي او له دوی څخه هېڅ يو د دينايې مال او متاع سره علاقه نه لري په خاورو کېناستل دوی افتخار بولي، د دوی پاچا امير يا سپه سالار د يو عادل سپاهي په ډول دی يعنې د دوی ترمنځ د مشر او کشر فرق د

محاربي په حالت کې وجود نه لري، د بادار او مريې فرق نشي کېدلای، کله چې د لمانځه وخت راوړسید هېڅوک مخالفت نه کوي، په اوبو باندې اودس کوي او له خپل الله جل و علاه څخه زیات ویرېږي.

د رومیانو پاچا (هرقل) له دغه سولې څخه ناراضه شو څرنګه چې مقوقیس دغه سوله یې د هرقل د مشورې او اجازې امضاء کړې وه، هرقل په غضب شو او مقوقیس یې د محاسبې او جزاء ورکولو په غرض خپل حضور ته راوغوښت د همدغو واقعاتو په جریان کې هرقل مړ شو او خپل دوه زامن یې په خپل ځای ولیعهد وټاکل چې د یوه نوم قسطنطین او د بل نوم هرقلوباش نومېده، وروسته له لږې مودې څخه قسطنطین هم مړ شو، هرقل امپراطور مخکې له مرګ څخه داسې وصیت وکړ چې د ده ښځه هم باید د حکومت په چارو کې له زامنو سره مرستیاله وي، څرنګه چې د هرقل ښځه هم د جنګ په ځای په سولې راضي شوې وه، ځکه چې د دې د زوی لپاره د پاچاهۍ پاتې کېدو یوه لاره وه، هر کله چې د هرقل په وخت کې د مقوقیس قدرت او صلاحیت په قسطنطنیه کې محدود شوی و د دویم ځل لپاره بیا یې د حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه په قبلي شرایطو سوله وغوښته خو عمرو بن العاص رضی الله عنه سوله قبوله نه کړه، عمرو بن العاص رضی الله عنه د رومیانو په مراکزو باندې د دوو لارو څخه چې بحري او هم ځمکنۍ وې حملې وکړې ترڅو چې د مسلمانانو لښکرې د نوبه ښارونو ته ورسیدې، عمرو بن العاص رضی الله عنه یو شمېر لښکر د برما او طرابلس د هېوادونو د فتحه کولو لپاره د هجرت په ۲۳ او ۶۴۵ م کال ولېږلې، په همدې ډول د مصر غربي او جنوبي سرحدونه په امن کې شو، پرته د اسکندرې څخه پرته چې د رومیانو یوازینی بحري مرکز په مصر کې و او نور د هغوی لپاره څه پاتې نه شول.

همدارنگه روميانو په ټول قدرت سره تصميم ونيو، چې له دې ښار څخه دفاع وکړي حتی د دې ښار څخه دېوال چاپېره کړ چې ترڅو د دوی حکومت په مصر کې باقی پاتې شي د عمرو بن العاص رضي الله عنه لخوا د اسکندري په ښار باندې ځوانمردانه حملې شروع شوې، ترڅو چې اسلامي لښکري د دغه ښار په فتحه کولو هم بريالی شوي نوموړي فتحه په دوو کلونو کې پای ته ورسيد، عمرو بن العاص رضي الله عنه د خليفه په امر د بابلون د کلا په شاوخوا کې د نوې (جديد) ښار ته داب کېښود او په دغه ښار باندې د فسطاط نوم کېښود، په دغه ځای کې د خپل ځان او هم د لښکريانو د اوسېدولو لپاره ودانۍ جوړې کړې او د يو لوی جومات بنسټ ^(۱) يې هم دلته کېښود، چې دغه جومات په تاريخ کې لومړنی جومات دی، چې د عمرو بن عاص رضي الله عنه له خوا دلته جوړ شو دلته د خليفه لخوا يو کانال هم جوړ شو چې رودنيل يې د سري بحيري سره ونښلاوه دغه هيوادونو د اسلامي هيوادونو د کرهڼې او تجارت د پرمختګ له پاره لويه مرسته وکړه، عربستان يې د هر ډول تکليف په تېره د غلې د نشتوالي (قحطۍ) څخه يې وژغوره او دا کانال د امير المؤمنين په نهره سره ياد شو.

د عمر رضي الله عنه اداري او نظامي چارې

په څه وخت کې چې د ابوبکر صدیق رضي الله عنه د خلافت په دوره کې مرتدين د نبوت مدعيان او هغو مفسدينو غوښتل چې د اسلامي دولت تجزيه او مسلمانان په تشويش کې واچوي، يو مخ له منځه محوه او نابود شول او د اسلامي دولت بنياد محکم او تشبيت شو، نو د عمر رضي الله عنه يو ظابط حاکم، عادل او د دولت منافعو لپاره يې کلکه پاملرنه درلوده د دولت

۱- د دې جامع مسجد نوم عمرو يا جامع المتين دی.

اجتماعي وضعه، خزانې، محاربوي اسباب او سامان په دقت سره کنترول شو او د اسلامي دولت د پراخېدو لپاره يې شرايط مساعد شول، عمر رضي الله عنه د ټولنې اصلاح او د دولت احوال پوښتنه شروع کړه، مشروعات شامل د حکومت وو، په ديني او اجتماعي امورو کې فتوی صادري کړي ده، مثلاً: د قحطي په وخت کې د غله لاس نه قطع کول.

تاريخ ثابت کړي ده، چې عمر رضي الله عنه د خپل خلافت په دور کې داسې کارونه رائج کړل چې له ده څخه مخکې هېچا اجراء کړې نه و، مثلاً عمر رضي الله عنه لومړی سړی وو، چې د امير المؤمنين کلمه يې د خلفاء لپاره استعمال کړي او همدارنگه يې د لومړي ځل لپاره شل رکعت د تراويحو لمونځ د روژې په مياشت کې رواج کړ. د عمر رضي الله عنه په خلافت کې د لومړي ځل لپاره هجري سنه شروع شوه، لومړی سړی دی چې د موقتي بنځې ازدواج منع کړ، لومړی سړی دی، چې د شراب خور لپاره يې اتيا درې تعينې کړې، لومړنی سړی دی، چې د قيمت پلورل او د کم تلل د ورکولو لپاره يې محافظين په بازار کې مقرر کړل.

اداري اصلاحات

➤ د مالياتو انتظام يې د اقتصادي حالتو مطابق وټاکه د ټولو قبيلو او طائفو ماليات يې د هغوی له قدرت سره برابر او مساوي تعين کړې، همدارنگه هر کافر سړي باندې چې د جزيې ذمه وار او په اداء يې ادا کولی قادر و اگر که يهودي او که نصراني وو، په مساوي اندازې مقرر کړه، همدارنگه يې بنځې، ماشومان، سپين پيري او معيوبين او هغه علماء او رهنما چې گوشه نشين و، د جزيه له ورکولو څخه يې معاف کړل.

➤ دفترونو تعين: د دې لپاره چې د دولت ټول کارونه او امور ضبط او ثبت کړای شي، نو د وارداتو او صادراتو دفترونه يې جوړ کړل،

بعضې دفاتر خارج (دفاتر جزیه) او درېیم یې د بیت^۱ المال په نامه چې هغه یې د وزارت په نامه یاد کړ او د دغو دفاترو د اداره کولو لپاره یې یو شمېر عرب او یو شمېر د ښار اوسیدونکي خلک مؤظف کړل ځکه چې د دغو مناطقو خلک د ادارې امورو په انتظام کې ډېر مهارت درلوده، کله چې د عمر رضی الله عنه د خلافت دوره شروع شوه، ایران، مصر، شام، فلسطین او داسې نور د اسلامي دولت جزء وگرځېدل داسې وخت راوړسېد چې سلطنتي دوايرو یو ښه منظم سر او صورت وموند او هر ښار ته بېل بېل حاکم، قاضي د مالي مامور او داسې نور مقرر کړل، دا تېره لومړنۍ تېره ده چې په اسلامي حکومت کې د عمر رضی الله عنه په زمانې کې کېښودله شوه، چې د دغو حاکمانو، قاضیانو او نورو ملکي او که نظامي وو له بیت المال څخه یې تنخوا اخیسته او بې له دې نور حق نه درلوده، چې د مسلمانانو له مال څخه څه شی واخلي عمر رضی الله عنه د خلافت کارونو ته داسې پاملرنه درلوده، چې یو مامور هم له خپل حق څخه تېری نه شو کولای او نه یې پر چا ظلم او تېری کولای شول او هر شکایت به یې پخپله اورېده او ښه غوږ به یې ورته نیوه، څېړنې ته به پخپله شخصاً حاضر او حقاني بازخواست به یې کاوه، زیار یې کاوه چې د حاکمانو له لاسه هغو اهل ذمه و ته چې د اسلامي حکومت تابع گرځېدلې او جزیه یې منلې وه، هېڅ ډول ربر او ضرر ورپېښ نشي، د ده حضور ته ورنگ هېڅ تکلیف نه درلوده هر سړي هر وخت کولای شول چې ورسره وگوري او خپل حق په ډېره زړه ورتیا وغواړي چوپړي او پهره دار په دروازه کې وجود نه درلوده.

عمر رضی الله عنه د خپلو ټولو حاکمانو، قاضیانو او نظامي مشرانو او

۱- کله چې د بیت المال دفتر جوړ شو لومړنی سرپرست یې عبدالله بن ارقم رضی الله عنه تعین شو

قومندانانو له شتمنۍ څخه پوره خبر وو، تر دې اندازې چې د مامورينو د شتمنۍ شمېر به يې ورسره کاوه، کله چې به دوی د خپلې شتمنۍ د حساب له ورکړې څخه عاجز شول سم له لاسه به يې امر وکړ چې له دوی څخه يې واخلي او بيت المال ته يې وسپاري، د خليفه دغه اقدام له امله ټول خلک د حاکمانو او نورو مستبدينو او مامورينو له ظلم او تېرې څخه خلاص او په ډېر ډاډه زړه به يې خپل کارونه کول.

د هجرت سنه ^{۱۱} د عمر فاروق رضي الله عنه د خلافت په دوره کې د مدينې لومړنۍ ورځې څخه راپدېخوا تعين شوه، ځکه چې د دغه هجرت په وجه د اسلام دين قوت او نصرت وموند او هم د دغه هجرت په واسطه د اسلام دين پياوړی او د قریشو او يهودو له خوا په رسميت هم وپېژندل شو، نو د اسلام په تاريخ کې په ټولو کارونو باندې هجرت ته برتري ورکړای شوه.

د عمر فاروق رضي الله عنه په دوره کې اسلامي فرهنگ:

د جاهليت په زمانه کې د عربو اقوامو د قومي يووالي د نسبونو يووالی، قصائدو، اشعارو او داسې نورو کارونو زيات رواج درلوده، عمر رضي الله عنه هم په پورتيڼو افعالو کې د پوره برخې خاوندو، او د عربو زيات اشعار يې حفظ کړي وو، ځکه دغه عمل د ده په هغه وخت کې د ځوانمردۍ يو مثال و.

په همدې نسبت يې خپل زوی عبدالرحمن ته هم وويل: چې ای زويه! خپل نسب وپېژنه او صله رحمي کوه، ښه او نیک شعار حفظ کړه چې ستا د ادب معيار پورته ولاړ شي ځکه هر هغه څوک چې خپل نسب نه پېژني صله رحمي نه شي کولی او هر هغه څوک چې د اشعارو ښه والی حفظ نه

کړي ادب هم ساتلی نه شي.

په دې کې هېڅ شک نشته چې عمر رضي الله عنه د اسلام په راوړلو د قران کریم او د رسول الله صلي الله عليه وسلم په سنتو د هغه فرهنگ او دانش زیات شو.

عمر رضي الله عنه د خپل وخت معلمینو ته ارشاد فرمایي: چې معلم باید د لټوونکي د علم او تعلیم سرچینه وي، د عمر رضي الله عنه پند او نصیحت یوازې قولې او نظري نه وه، بلکې عمل یې هم ورباندې کاوه او ویل به یې چې علم باید له عمل سره یوځای وي ترڅو چې عمل سره یوځای نشي کامله ثمره (میوه) به ورنه کړي، عمر رضي الله عنه د بدنې ورزش سره د جاهلیت په زمانه او هم د اسلام په عصر کې علاقه درلوده او د دغه عادت لپاره یې هم خلک تحریک کول او د پهلوانۍ په مجلسونو کې به یې اشتراک کاوه او د اس ځغلولو په سیالیو کې به یې برخه اخیسته او داسې عقیده یې درلوده چې د مسلمانانو د تقویت او د اسلام د نشر او اشاعت لپاره بدنې ورزش او داس ځغلولو یوه وسیله هم کېدای شي، همدارنگه به یې زیاتو ښارونو ته خطونه لېږل، چې خپل اولاد د اس ځغلولو د غشو په ویشتلو په اب بازی (لامبو وهلو) او په داسې نورو بدنې ورزشونو کې تعلیم یافته ځوانان تربیه کړي، ترڅو د جهاد په ډگر کې ګټه ورڅخه واخلي.

د عمر رضي الله عنه شهادت:

د عمر رضي الله عنه د شهادت په باره کې د سیرت کتابونو اقوال رانقل کړي دي، خو دلته هغه روایتونه چې زیاتو علماوو یې تصدیق کړی دی رانقل شوي دي.

د مغیره ^۱ بن شعبه غلام ابولولو د زیات خراج په وجه د عمر رضي الله عنه حضور

۱- پورتنی ټول روایتونه د محمد اسماعیل ابراهیم د تاریخ خلفاء څخه را نقل شوي دي.

ته حاضر شو او د عمر رضي الله عنه په حضور کې د دغه خراج د تخفيف په منظور غوښتنه وکړه او عمر رضي الله عنه يو څه وعده ورکړه او بيا يې د خراج د تخفيف په باره کې د مغیره سره وکتل او د خراج د تخفيف په هکله يې مغیره ته سپارښت وکړ.

او ځينې وايي، چې عمر رضي الله عنه د ابو لولو څخه د خراج په هکله پوښتنه وکړه چې ستا جزیه څومره ده، ابولولو وويل: چې د ورځې دوه درهمه دي، بيا عمر رضي الله عنه د ابولولو څخه پوښتنه وکړه چې تاسې څه کسب کوئ، ابولولو وويل: زه نقاشي او اهنګري کوم، عمر رضي الله عنه وويل: زما په نظر ستا د فن او کسبونو په مقابل کې ستا جزیه زیاته نه ده.

وروسته له دې څخه ابولولو په قهر شو او په زړه کې وويل: چې غیر زما څخه د عمر عدالت تمامه دنیا نیولي ده، نو وروسته له دې څخه يې د عمر رضي الله عنه د وژلو قصد وکړ او هغه دوه سره خنجر چې په زهرو سره لړلي شوي وچمتو کړ او د عمر رضي الله عنه د وژلو باعث شو.

په بل روایت کې ذکر شوي دي، چې ابو لؤلؤ د فارس مجوسي و او د نهاوند په جګړه کې بندي او بيا د مغیره بن شعبه غلام و.

په يو بل روایت کې رانقل شوي دي، چې ابو لؤلؤ د دوو نورو ملګرو (جفینه مسیحي او هرمزان) چې د فارسيانو د لویو کورنیو له ډلې څخه و د فارس د دولت له سقوط څخه وروسته چې صلاحیت او قدرت يې لږ شوی و د خپل ژوند څخه ناراضه و او د خپل دولت د ختمېدو د انتقام په منظور يې تصميم ونيو چې عمر رضي الله عنه ووژني، وايي چې ابو لؤلؤ د سهار له خوا جومات ته راغی او د عمر رضي الله عنه وروسته په صف کې ودرېد کله چې عمر رضي الله عنه تکبیر تحریمه ووايله، نو ابولؤلؤ په خلیفه حمله وکړه او هغه يې په دوه سره خنجر چې په لاس کې نیولی و څو څو ځایه پر زخمې کړ، چې يوه له هغوی څخه په خيټه کې ولګېد او سخت تپې شو او عمر رضي الله عنه

ته حاضر شو او د عمر رضي الله عنه په حضور کې د دغه خراج د تخفيف په منظور غوښتنه وکړه او عمر رضي الله عنه يو څه وعده ورکړه او بيا يې د خراج د تخفيف په باره کې د مغیره سره وکتل او د خراج د تخفيف په هکله يې مغیره ته سپارښت وکړ.

او ځينې وايي، چې عمر رضي الله عنه د ابو لولو څخه د خراج په هکله پوښتنه وکړه چې ستا جزیه څومره ده، ابولولو وويل چې د ورځې دوه درهمه دي، بيا عمر رضي الله عنه د ابولولو څخه پوښتنه وکړه چې تاسې څه کسب کوئ، ابولولو وويل زه نقاشي او اهنګري کوم، عمر رضي الله عنه وويل زما په نظر ستا د فن او کسبونو په مقابل کې ستا جزیه زیاته نه ده.

وروسته له دې څخه ابو لولو په قهر شو او په زړه کې وويل چې غیر زما څخه د عمر عدالت تمامه دنيا نيولي ده، نو وروسته له دې څخه يې د عمر رضي الله عنه د وژلو قصد وکړ او هغه دوه سره خنجر چې په زهرو سره لرلي شوی وچمتو کړ او د عمر رضي الله عنه د وژلو باعث شو.

په بل روايت کې ذکر شوي دي، چې ابو لؤلؤ د فارس مجوسي و او د نهاوند په جګړه کې بندي او بيا د مغیره بن شعبه غلام و.

په يو بل روايت کې رانقل شوي دي، چې ابو لؤلؤ د دوو نورو ملګرو (جفینه مسيحي او هرمزان) چې د فارسيانو د لویو کورنیو له ډلې څخه و د فارس د دولت له سقوط څخه وروسته چې صلاحیت او قدرت يې لوړ شوی و د خپل ژوند څخه ناراضه و او د خپل دولت د ختمېدو د انتقام په منظور يې تصميم ونيو چې عمر رضي الله عنه ووژني، وايي چې ابو لؤلؤ د سهار له خوا جومات ته راغی او د عمر رضي الله عنه وروسته په صف کې ودرېد کله چې عمر رضي الله عنه تکبير تحریمه ووايله، نو ابولؤلؤ په خليفه حمله وکړه او هغه يې په دوه سره خنجر چې په لاس کې نيولی و څو څو ځايه پر زخمې کړ، چې يوه له هغوی څخه په خيټه کې ولګېد او سخت تپې شو او عمر رضي الله عنه

په ځمکه پرېوت لمونځ کوونکو په جومات کې د دې د نيولو اقدام وکړ خو ابولؤلؤ مقاومت وکړ او ديارلس (۱۳)، تنه نور يې تپيان کړل په پای کې يو صحابي خپل څادر پرې ورواچاوه او د هغه د تېښتې لاره يې بنده کړه، کله چې د ځان د خلاصون څخه بې هيلې شو په هماغه خنجر يې خپل ځان هم وواژه.

عمر رضي الله عنه له جومات څخه کور ته راوړل شو او طبيب يې د علاج لپاره راغی طبيب غوښتل چې د خليفه زخمو نه پاسمان او ويې گنډي نو يو گيلاس شيدې عمر فاروق رضي الله عنه ورکړل شوي، ويې ليدل چې سپينې شيدې د هغه گېډې زخم څخه بهر ته خارج شوي طبيب وويل: چې ای خليفه! د خلافت د امير لپاره امر وکړه عمر رضي الله عنه درې ورځې ژوندی پاتې وه، څنگه چې پوه شو چې نه جوړېږم د خليفه ټاکلو لپاره يې هغه شورا ته چې محمد صلی الله علیه و آله تر اخر وخته پورې ورڅخه خوشحاله وو، واک او صلاحيت ورکړ صحابه وو له خليفه څخه وغوښتل چې په خپل ځای خليفه تعين کړي خليفه ځواب ورکړ که چېرته زه بې له خليفه څخه له تاسې جلا شم، نو محمد صلی الله علیه و آله چې له ما څخه بهتر و دا کار يې کړی دی او که چېرته زه څوک خليفه تعين کړم پس ابوبکر صديق رضي الله عنه چې زما څخه بهتر دی خليفه يې تعين کړی و د خليفه تعين او عدم تعين زما څخه سابقه لري او ويې فرمايل: که ابو عبیده ^(۱) بن جراح ژوندی وای هغه به مې په خلافت ټاکلی وای، ځکه چې له پيغمبر صلی الله علیه و آله څخه مې اورېدلې و، چې ابو عبیده په امت کې امين دی.

او که د ابو حذيفه مریي سالم ژوندی وای هغه به مې په خلافت ټاکلی و،

۱- ابو عبیده بن جراح د شام د فتحي څخه وروسته د وبا مریضي وفات شوی دی، د محمد یسیم شفق لیکنه، د اسلام څلور ستر قومندانان تاریخ

حکمه چې د ده په باره کې پیغمبر ﷺ فرمایلي و پر سالم الله ﷺ دېر گران دی او له الله ﷺ سره مینه لري.

د حاضرینو څخه یو چا وویل: ولې عبدالله بن عمر رضی الله عنه د دغه کار لپاره نه ټاکي په قهر سره یې وویل: چې الله ﷺ دې مړ کړه تا د الله ﷺ لپاره ونه ویل څوک چې ښځه نشي طلاقولی څرنگه به د خلافت کارونه انجام کړي د ده له دغې وینا څخه معلومېده چې ده نه غوښتل چې دغه کار ته څوک وټاکي.

خو مسلمانان د خپل کار په اندېښنه کې شول او په ویره کې وو، چې کومه واقعه پېښه نه شي نو دېر ټینگ شول چې باید ارومرو په خپل ژوند کې خلیفه وټاکي د دوی د ټینګار په نسبت عمر رضی الله عنه و فرمایل: د هغه چا له ټولنې څخه چې پیغمبر ﷺ د مړینې تر وخته په ژوند کې ترې خوښ و د ځان لپاره یو خلیفه وټاکم وروسته یې د دغو شپږو تنو چې د عشره مبشره څخه هم دي نومونه یاد کړل: علي بن ابی طالب رضی الله عنه عثمان بن عفان رضی الله عنه، عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه، سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه زبیر بن عوام رضی الله عنه، طلحه بن عبید الله رضی الله عنه او هم یې خپل زوی عبدالله ته وویل: چې د خلیفه د ټاکلو په ټولنه کې گډون وکړه خو د خلافت حق نه لري، عمر رضی الله عنه وروسته له لسو کالو او شپږو میاشتو خلافت څخه د محرم د میاشتې په لومړۍ ورځ په ۲۳ هجري کال کې په شهادت ورسید او د رسول اکرم ﷺ د قبر تر څنګ خاورو ته وسپارل شو، د حضرت صهیب رضی الله عنه په امامت یې د جنازې لمونځ اداء کړای شو.

څلورم فصل

ددريم خليفه د عثمان بن عفان رضي الله عنه د خلافت دوره

۲۳-۳۵ هجري کال، ۶۴۴م-۶۵۶م کال

عثمان بن عفان د اميه له قبيلې څخه و چې د نسب په لړ کې عبدالمناف د پيغمبر صلي الله عليه وسلم ته رسېږي، د بې بې رقيه د محمد صلي الله عليه وسلم له لور څخه يو زوی درلوده چې نوم يې عبدالله و، نو اسم کنیه يې ابو عبدالله او په دې نسبت چې رسول الله صلي الله عليه وسلم دوه لورګانې يې يوه پر بله پسې نکاح کړې وې، نو د دې لقب نوم ذی النورين وټاکل شو.

عثمان رضي الله عنه د ابوبکر صدیق رضي الله عنه د غوښتنې په واسطه په اسلام مشرف شوی دی، عثمان رضي الله عنه د قریشو د ډېر ظلم او تېرې په وجه لومړی ځل له خپلې ميرمنې (بې بې رقيې) سره حبشې ته هجرت وکړ بيا يې د مدينې د هجرت په وخت کې مدينې ته هجرت وفرمايه.

عثمان رضي الله عنه ډېر پرهېزګار، نرم او د ښه خوی او پاک نفس خاوندو، په ټولو ښو کارونو کې تل غټه برخه اخيسته د الله جل جلاله په لار او د اسلام په خدمت کې د هېڅ ډول زيار څخه که د سر او که د مال ځان نه سپماوه د مسلمانانو لپاره يې ډېر ځايونه واخيستل او د وقف په توګه يې دوی ته ورکړل.

د عثمان رضي الله عنه تولد او نسب

عثمان بن عفان رضي الله عنه ابو العاص بن اميه بن عبدالشمس بن عبدالمناف و او د قریشو څخه يې د اموي کورنۍ پورې ارتباط درلوده، مور يې اروی بنت کريز بنت ربيعه بن حبيب بن عبدالشمس بن عبدالمناف لور وه او د عثمان رضي الله عنه د مور (انا) بيضاء او په ام حکيم بنت عبدال مطلب مشهوره او د نبي کریم صلي الله عليه وسلم ترور (عمه) وه، عثمان رضي الله عنه د مور او پلار له خوا د نبي

کريم ﷺ سره قريب النسب وه.

عثمان ؓ پنځه کاله وروسته د محمد ﷺ څخه د طایف په ښار کې وزېږېده، عثمان ؓ د لومړني مسلمانانو له ټولې څخه دی، د اسلام په لاره کې ډېر زیات تکلیفونه د خپل کاکا حکیم بن عاص په واسطه لیدلي دي، یوه ورځ حکیم بن عاص ډېر په قهر شو او عثمان ؓ یې د پښو او لاسو څخه وتاړه او په زندان کې بندي کړ حکیم بن عاص ورته وویل: ترڅو پورې چې د اسلام څخه منکر او د پلار او نیکه دین قبول نه کړي تر هغه پورې به تا له زندان څخه خوشي نه کړم، خو عثمان ؓ له تهدید او تعدا څخه ونه ویرېده او د دوی پېروي قبوله نه کړه، کله چې کاکا یې په عثمان ؓ کې د اسلام کلکوالی او پخه عقیده مشاهده کړه نو بیا یې له زندان څخه بېرته خوشي کړ.

یو مؤرخ لیکلي دي، کله چې عثمان ؓ د تجارت څخه بېرته راوگرځېد له یو چا څخه یې واورېد چې محمد ﷺ د قریشو په قوم کې په پیغمبرۍ مبعوث شوی دی، څرنګه چې د عثمان ؓ ترور یوه کاهنه او فالینه ښځه وه، د محمد ﷺ د نبوت خبر یې عثمان ؓ ته ورساوه، عثمان ؓ چې د محمد ﷺ له نبوت څخه خبر شو د ابوبکر صدیق ؓ حضور ته حاضر شو ترڅو حقیقت معلوم کړي، ابوبکر ټاکېد وکړ او ویې ویل چې دا پیغمبر برحق دی، ما پر دغه پیغمبر ایمان راوړی دی او عثمان ؓ هم اسلام قبول کړ په دې وخت کې عثمان ؓ پنځه دیرش (۳۵) کلن و، عثمان ؓ د ابوبکر صدیق ؓ سره یوځای د محمد ﷺ حضور ته حاضر شول، ترڅو د محمد ﷺ په مبارک لاس تعهد وکړي.

د عثمان ؓ پلار عفان هم یو لوی تجار او همېشه به یې د شام په لورې تجارت کاوه، چې بیا د همدغو سفرونو په جریان کې وفات شو، عثمان ؓ ته له پلار څخه وروسته هغه زیاته سرمایه په میراث کې

پاتې شوه، عثمان رضي الله عنه هم د پلار په شان تجارت کاوه او په دغه تجارت کې يې زيا ته گټه په لاس راوړه چې په مکه کې د لويو سرمايه دارانو له ډلې څخه شمېرل کېده، عثمان رضي الله عنه يوازې په اسلام راوړلو اکتفاء ونه کړه بلکې د نبي کریم صلی الله علیه و آله سره يې په ټولو کارونو کې ځان شريک کړ، عثمان رضي الله عنه ټول عمر په مدينه منوره کې د محمد صلی الله علیه و آله د جهاد په چارو کې او هم د غزواتو په هکله مشوره او صحبت کاوه، ترڅو چې سرور کاینات محمد صلی الله علیه و آله له دنيا څخه رحلت وکړ.

د عثمان رضي الله عنه پرورش او کورنۍ

عثمان رضي الله عنه د امويانو په کورنۍ کې چې انتها يې اميه ته رسېږي تولد او روزل شوی دی، د امويانو کورنۍ د هاشم د حقيقي ورور عبدالشمس څخه چې د رسول کریم صلی الله علیه و آله درېيم خليفه نيکه دی شروع کېږي، د امويانو او هاشم کورنۍ ترمنځ کلک اختلاف موجود وو، د بني هاشم کورنۍ ديني خلکو ته مايله وه او ديني عقايدو ته يې زياته توجه درلوده، د بيت الله خدمت يې کاوه، د بيت الله نگهبان او حاجيان ته يې د اوبو په ورکولو افتخار کاوه او

د مسافرينو سره يې رابطه او معامله درلوده، مگر امويان د دنيوي ساز او سامان، سياسي قدرت او د تجارت د کارونو او په اولسونو باندې د حاکميت د لرلو په غرض په دې لټه کې وو چې اموي کورنۍ نه غوښتل چې د بيت الله د خدمت صلاحيت د بني هاشم له کورنۍ سره وي نو په دغه وخت کې د دواړو کورنيو ترمنځ اختلافات زيات شو د دغه اختلافاتو او رقابتونو واقعات په ډېرو اخبارو کېنو کې ذکر شوي دي، چې يو د هغوی له جملې څخه په لاندې ډول ذکر شوي دي يو وخت حرب بن اميه او د عبدال مطلب بن هاشم په منځ کې اختلاف پيدا شو، د دغه دعوی د پريکړې لپاره نفيل ته چې د عمر رضي الله عنه نيکه دی ورغلل نفيل

حرب ته وويل: ته د يو داسې سړي سره دعوه کوي چې هغه پر تا باندې حق په جانب دی، اولاد هم ډېر لري په خلکو کې لحاظ او محبوبيت او له بلې خوا په تا قدرت او ځوانمردي هم زياته لري. د دوی د دغه اختلافاتو اصلی وجه چې مخکې له دې واقعې څخه يې درلوده تاريخونه په لاندې ډول توضيح کوي.

څه وخت چې اميه وغوښتل چې د قحط سالی په وخت کې يو ځل بيا د خپل رقيب ۱ هاشم سره د خوراکي موادو د ویشلو په هکله رقابت وکړي، نو اميه نشو کولای چې دغه کار سرته ورسوي، نو يو ځل بيا د محاکمې لپاره د خزاغه کاهن ته چې په غسفان کې اوسېده ورغلل او دا شرايط يې کېښود چې هر چا پنځوس (۵۰) اوبان په مکه کې ذبحه نه کړل بايد چې شل (۲۰) کال له مخه د تبعيد په ډول ولاړ شي کاهن داسې ځواب ورکړ، په هغه وخت کې د کاهنينو مسجع الفاظ په دې ډول و.

و القمر الباهر والكواكب الزاهر والغمام الماطر و ما بالجو من طائر و ما اعتدى بعلم مسافر من مسجد وغائر لقد سبق هاشم اى المائر اول منه و اخرو ابو هممه بذاک خبر.

ژباړه: زما دې قسم په سپوږمۍ تا بنا که او ستورو ځلېدونکو او په وريځو ورېدونکو او په هغه څه چې پرنده ظاهر وي او په هغه څه چې مسافر په علم سره اماده کوي، د لوړوالي او ښکته والې څخه په تحقيق سره هاشم قرباني ورکړه په اول او اخر کې دا خبر د ابو هممه له خوا ورکړ شو.

راويان وايي: هاشم پنځوس (۵۰) اوبان واخيستل هغه يې حلال کړل او

۱- هاشم به همېشه د قحطۍ په وخت کې د مکې د فقيرانو او غريبو خلکو باندې خوراکي مواد توضيح کول. د علامه عبدالشکور فاروقي ليکنه، تاريخ خلفاء راشدين.

غوښه يې د مکې په حاضرينو وويشله اميه بيا د شام خواته ولاړ او هلته دوه کاله پاتې شو او د شام له خلکو سره وصل او خپل ارتباط يې محکم کړل.

عثمان رضي الله عنه د يتيمانه ژوند په لړ کې نشو نمو وکړه او د مور په کور کې (پلندر) سره د عقبه بن معيط د سرپرستۍ لاندې کاوه، مگر عثمان رضي الله عنه بې له عقبه بن معيط له مشورې څخه ايمان راوړ او مسلمان شو، عقبه بن معيط د عثمان رضي الله عنه مور ته شکايت وکړ بې له دې څخه چې د عثمان رضي الله عنه مور د ايمان د راوړلو په وجه ناراضه شي د عقبه په ځواب کې داسې وويل: څوک له ما څخه محمد صلى الله عليه وسلم ته ډېر نږدې دی چې له هغه څخه به ځان او مال قربان کړي عثمان رضي الله عنه د عقبه د دغه اعمالو په وجه ډېر تنگ شوی و او همدا علت و چې عثمان رضي الله عنه د خپلو اقاربو او خپلوانو سره پيوست او يوځای شو.

د عثمان رضي الله عنه اوصاف

د عثمان رضي الله عنه د عصر او زمانې شخصيتونه په دغو صفتونو اجماع او اتفاق درلوده، چې عثمان د زيات زکات و او د حياء کثير څښتن و، عثمان رضي الله عنه منځنۍ ونه درلودله د بنياسته صورت او جگې پوزې لرونکي و په رخساريې د دانو په شان علایم او داغونه ليدل کېده زيات وېښتان او د اوږدې ږيرې لرونکی و، د عثمان رضي الله عنه هم عصر د ده د اوصافو په يوه برخه کې وايي چې عثمان رضي الله عنه د خوشحاله روحيې خوږو عاداتو او حسن معاشره او د پراخي تندي خاوند و.

عثمان رضي الله عنه له کوچنيوالي څخه تر بوډا توب تر وخت پورې د زياتې سرمايې او د زيات مال څښتن و، د مال د سخاوت او ویش له نظره کثير العطاء وو، د ده دغه صفت د جاهليت او هم د اسلام په دور کې موجود و، د اسلام او مسلمانانو لپاره يې زياتې مالي قربانۍ ورکړي دي، د

مثال په توگه هغه کوهی په بیه واخیست چې د کوم کوهی اوبه چې د یو یهودي له خوا په مسلمانانو خرڅېدې او بیا یې د دغه کوهی^۱ اوبه مسلمانانو ته د وقف په توگه (فی سبیل الله) وسپاره. د دغه عمل په وجه محمد ﷺ په عثمان رضی الله عنه باندې د جنت زیری وکړ، همدارنگه یې یو کاروان^۲ چې د خوراکي موادو څخه بار و د وچ کالۍ په وخت کې له تجار څخه په بیه واخیست یو تجار په همدغه وخت کې حاضر شو، عثمان رضی الله عنه ته یې وویل: چې زه دوه چنده گټه د دا مال درکوم دغم مال ماته راکړه، مگر عثمان رضی الله عنه دا دنیوي گټه خوښه نه کړه او نوموړي مال یې په مسلمانانو وړیا وويشه.

د تبوک په غزا کې کله چې رسول اکرم ﷺ امر وکړ چې د تبوک غزا د جنگي موادو او تجهیزاتو لپاره یو څه مال راټول کړي، نو عثمان رضی الله عنه سل (۱۰۰) اوبیان په مال باندې بار کړل، او د رسول اکرم ﷺ په حضور کې یې حاضر کړل محمد ﷺ په دې وخت کې خپل لاسونه پورته او ویې ویل: چې ای الله جل و علا زه د عثمان رضی الله عنه څخه را ضی یم، ای الله جل و علا ته هم راضي شي، دري ځله یې دا الفاظ تکرار کړل، کوم وخت چې محمد ﷺ خپله لور بې بې رقیه عثمان رضی الله عنه ته په نکاح ورکړي وه او هغه وفات شوه نو بیا محمد ﷺ بله لور ام کلثوم په نکاح ورکړه، نو کله چې دا هم وفات شوه، نو محمد ﷺ وویل: که چېرته زما بله لور وای نو هغه به مې هم عثمان رضی الله عنه ته ورکړي وای.

رسول اکرم ﷺ د عثمان رضی الله عنه په هکله داسې فرمایلي دي: هر نبي په جنت کې یو ملگری لري او زما ملگری په جنت کې عثمان رضی الله عنه دی همدارنگه

۱- دا کوهی بیر رومه یا محل رومه په نامه مشهور وه.

۲- په دا کاروان کې زر (۱۰۰۰)، اوبیان له مال څخه بار وو، د ازالة الخفاء تاریخ په حواله

يې فرمايلي دي، چې ملايکي د عثمان رضي الله عنه څخه شرم کوي. عثمان رضي الله عنه ټول عمر د شپې د تهجد لمونځ او د ورځې به يې د قران کريم ختم کاوه او همېشه به يې بې د ممنوع ورځو څخه روژه يانې صايم الدهر وه په هغه ورځ چې شهيد کېده هم روژه وه، په هر جمعه کې يو غلام ازاد او په کومه جمعه کې چې به غلام پيدا نه شو نو بيا به يې راتلونکي جمعي ته دوه غلامان ازادول، په نبوي جومات ساحه پخوا د پره لپړه وه، بيا د دې جومات شاوخوا ځمکه د مالک له خوا خرڅېده، محمد صلي الله عليه وسلم وفرمايل: که هر چا دا ځمکه واخيسته او د مسجد ساحه يې پراخه کړه د ته به الله جل جلاله جنت ورکړي.

عثمان رضي الله عنه دا ځمکه په شل زره (۲۰۰۰۰) يا په پنځه ويشت (۲۵۰۰۰) زره درهمو واخيسته او جومات ته يې د وقف په توگه ورکړه عثمان رضي الله عنه د هغه خلکو له دلې څخه و چې رسول اکرم صلي الله عليه وسلم په ټول ژوند کې ورڅخه را ضي و عثمان رضي الله عنه الهي وحي لیکونکی هم و او په عشره مبشره کې هم شامل و.

وروسته له هجرت څخه د غزواتو په سلسله کې عثمان رضي الله عنه له بدر څخه تر تبوک پورې په ټولو غزواتو کې د محمد صلي الله عليه وسلم سره شرکت کړی دی، په کوم وخت کې چې د بدر غزا واقع شوه، په دې وخت کې رقيه رضي الله تعالى عنها زياته مريضه وه رسول اکرم صلي الله عليه وسلم وفرمايل: اې عثمانه! د رقيه رضي الله تعالى عنها تداوي وکړه تاته به الله جل جلاله د بدريانو ثواب درکړي، همدارنگه عثمان رضي الله عنه د محمد صلي الله عليه وسلم په امر د بدر د غزا څخه معطل شو او د بې بې رقيې په تداوي شروع وکړه وروسته د بدر د فتحې څخه محمد صلي الله عليه وسلم عثمان رضي الله عنه د بدريانو په صف کې حساب او د عنيت په مال

کې سھيم وگرځاوه، د احد او هم د حديبې په صلحه کې شرکت درلوده د حديبې په صلحه کې د مکې د کفارو په واسطه اسير شو او کله چې عثمان رضي الله عنه د اسارت خبر محمد صلي الله عليه وسلم ته راوړسيد محمد صلي الله عليه وسلم د نورو صحابه و سره يوځای د عثمان رضي الله عنه د انتقام لپاره بيعت وکړ او بيت الرضوان په همدغه ځای کې واقع شو.

د عثمان رضي الله عنه اولاد او کورنۍ

عثمان رضي الله عنه در رسول اکرم صلی الله عليه وسلم د لور (ام کلثوم) له وفات څخه وروسته د نهو بنځو سره ازدواج کړی دی کله چې عثمان رضي الله عنه شهيد شو دري بنځې (بې بې نائله، فاخته او رمله) يې په نکاح کې وي، عثمان رضي الله عنه نهه زامن او دوه لوڼې درلودي مگر د محمد صلي الله عليه وسلم له لورگانو يې اولاد نه درلوده، عبدالله چې د بې بې رقيه څخه تولد شوی و، خو په شپږ کلنۍ کې وفات شو د عثمان رضي الله عنه نور ټول اولاد له نورو بنځو څخه و، مگر کوم تاريخي اثار نه لري، د عثمان رضي الله عنه لپاره د رسول اکرم صلي الله عليه وسلم له لورگانو څخه اولاد د انقطاع يوه عظيمه عمرازي وه.

د عثمان رضي الله عنه د خلافت لپاره انتخاب کول

کله چې عمر رضي الله عنه د ابولؤلؤ مجوسي لخوا (په واسطه) د سهار په لمانځه کې سخت زخمې شو بيا د لمونځ کوونکو له خوا کورته نقل کړای شو، دري ورځې ژندی و، د دې دريو ورځو په موده کې شکمن و چې ايا له ځان څخه وروسته خليفه وټاکي او که نه.

وروسته بيا يې د خلافت مسئلي ته پام او مایل شو او ويې فرمايل که چېرته زه خليفه تعين نه کړی و، نو محمد صلي الله عليه وسلم چې زما څخه بهتر و خليفه تعين کړی نه و او که چېرته زه خليفه تعين کړم نو ابوبکر صديق رضي الله عنه چې زما څخه بهتر و خليفه تعين کړم، نو عمر رضي الله عنه په دغه مسئله کې متحير

او حيران و، وروسته له ډېر فکر او سنجش څخه يې دا فيصله وکړه، که چېرته زه خليفه ونه ټاکم امکان لري، چې زما څخه وروسته د اختلاف او انشقاق سبب وگرځي.

بيا يې د شپږو کسانو نومونه چې د عشره او مبشره څخه هم وو، نومونه ذکر کړل او خپل زوی عبدالله ته يې وويل: چې ته هم د شوری غړی کېدای شي، خو د خلافت حق نه لري، چې شپږ تنه د عثمان بن عفان رضي الله عنه، علي ابی طالب رضي الله عنه، عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه، سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه، زبير بن عوام رضي الله عنه او طلحه بن عبدالله رضي الله عنه څخه عبارت دي.

دغه اوه تنه د مسورين مخزومه په کور کې سره راټول شول، خو دوی ترمنځ يو لړ اختلافات ايجاد شول، کله چې عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنه دا حال وليد داسې پېشنهاد يې وکړ، چې څوک د خلافت حق لري خپل حق دی بل ته وروبخښي ترڅو کار پرمخ ولاړ شي، تر ټولو دمنځه عبدالرحمن رضي الله عنه له خپل حق څخه تېر شو.

وروسته بيا زبير رضي الله عنه وفرمايل: چې ما خپل اختيار علی ته ورکړ، طلحه رضي الله عنه وويل: ما خپل اختيار حضرت عثمان رضي الله عنه ته وروسپاره.

سعد رضي الله عنه وويل: چې ما خپل اختيار عبدالرحمن رضي الله عنه ته ورکړ، بيا عبدالرحمن رضي الله عنه وويل: چې د علي رضي الله عنه او عثمان رضي الله عنه څخه چې هر څوک خلافت نه غواړي د خلافت د انتخاب اختيار د هغه دی په دغه وخت کې دواړه خاموش شول، عبدالرحمن وويل: زه خلافت نه غواړم او د خلافت د انتخاب حق ماته راوسپاری، ترڅو د ستاسو دواړو په منځ کې افضل تر ستاسې څخه غوره کړم، همدارنگه علي رضي الله عنه او عثمان رضي الله عنه دواړو

عبدالرحمن رضي الله عنه ^(۱) ته واک ورکړ او تر دریو ورځو پورې مهلت هم ورته ورکړ شو.

څرنګه چې د حج ورځې وي او د مدینې اکثره خلک د حج په منظور د حج لپاره راغلي و او له حج څخه فارغ شول.

نو عبدالرحمن په پټ او سري ډول سره له هره یوه څخه رایې واخیستې او ویې ویل: چې دوه داسې کسان چې علي رضي الله عنه ته په عثمان رضي الله عنه برتري ورکړي ومې نه موندل.

پرته د اختلاف او نزاع څخه عثمان رضي الله عنه منتخب شو او ټولو مسلمانانو ورسره لاس په لاس بیعت وکړ عبدالرحمن بن عوف په نبوي مسجد کې سره د نورو مسلمانانو عثمان رضي الله عنه ته وویل: که له تاسره بیعت وکړو دا وعده راکړه، چې د الله جل جلاله او د پیغمبر صلی الله علیه و آله په لاره به سم او هغه څه چې ابوبکر صدیق رضي الله عنه او عمر رضي الله عنه کول ته به هم د هغه سیاست تعقیبوي او هغه به کوي.

دلته عثمان رضي الله عنه په همدې ډول دوی ته ډاډ ورکړ لومړی څوک چې د بیعت لاس یې وروغزاوه، عبدالرحمن رضي الله عنه و، وروسته بیا نورو مسلمانانو د بیعت لور ته ورودانګل کله چې ټولو مسلمانانو له عثمان رضي الله عنه سره بیعت وکړ عثمان رضي الله عنه سمدسي منبر ته وخوت.

د عثمان رضي الله عنه لومړۍ خطبه

عثمان رضي الله عنه وروسته له حمد او ثنا څخه داسې وفرمایل:

تاسې په فاني نړۍ کې اوسئ د دې نړۍ ژوند د مغرورۍ ژوند نه دی ګورئ چې و مو نه غلوي پخوا ترمرګه د آخرت کارو ته مخ واوړئ، هېڅ

۱- عبدالرحمن د عثمان رضي الله عنه د مور اوخی و، د علامه عبدالشکور فاروقي لیکنه، تاریخ خلفاء راشدین.

وخت له الله ﷺ څخه مه غافلېږئ او مه يې هېرئ هېڅکله له اطاعت څخه غاړه مه غړوئ، کوم وخت چې عثمان ﷺ خطبه خلاصه کړه نو د راتلونکي خلافت د سياست په هکله يې کومه ياداوري ونه کړه او د ابوبکر صديق ﷺ او عمر ﷺ د سياست په هکله يې هم کوم نظر ښکاره نه کړ، دلته د علي ﷺ د اعتراض لاندې راغی د عثمان ﷺ ټوله خطبه د نصيحت، تقوی او د ديندارۍ په الفاظو کې خلاصه کړه، کومه لومړۍ واقعه چې د عثمان ﷺ په خلافت کې پېښه شوه، هغه عبدالله بن عمر ﷺ محاکمه وه، وايي چې کله عثمان ﷺ ابولؤلؤ له لاسه تپي شو، عبدالرحمن بن ابوبکر وويل: تېره ورځ د ابولؤلؤ هرمان او جفينه مسيحي ترڅنگ تېرېدم څنگه چې زه يې وليدم ډېر وارخطاء شول، ابو لؤلؤ چټک چټک روان و له ډېرې وارخطايې هماغه دوه سري خنجر له تخرکه ولويده عبدالله بن عمر ﷺ چې دغه خبر واورېد بې له کومه فکره په غضب شو او هرمان يې وواژه، عبدالله هم ونيول شو او بندي يې کړ ترڅو خليفه وټاکل شوو کله چې عثمان ﷺ خليفه شو عبدالله يې د محاکمې لپاره د ده حضور ته راوست عثمان ﷺ په دې باره کې له صحابه و سره مشوره وکړه علي ﷺ وويل: چې د هرمان په قتل کې دی عبدالله قصاص شي خو ډېر مهاجرين او انصار د دې نظريې مخالف وو دوی ويل: چې د داسې نه ده چې پرون يې پلار ووژل شو او نن يې زوی قصاص شي، بيا عثمان ﷺ له خپل شخصي مال څخه د هغه خون بها ورکړه ځکه چې نه يې غوښتل چې د خپل خلافت اجرات د يوه نامتو خليفه د زوی د وينو په تويولو چې لا تر اوسه يې لا د پلار د تختې اوږه نه دي وچې شوي خلافت پرانيزي کله چې دا واقعه د عثمان ﷺ د خوښې حل او فصل شوه نو بيا د علي ﷺ اعتراض مورد وگرځېد خو په دې ځای کې خلک دوه ډلې شو ځکه چې دوی ويل چې عثمان ﷺ له

نرمۍ څخه کار واخيست او د اسلام د اصولو پابندي يې ونه کړه او بلې
ډلې د عثمان رضي الله عنه د سخاوت بخشش او د نرم سياست مرسته يې وکړه.

د عثمان رضي الله عنه د دورې فتوحات

د عثمان رضي الله عنه د خلافت په دوره کې دوه ډوله فتوحات رامنځ ته شوي دي.
۱. هغه ځايونه چې د عمر رضي الله عنه د خلافت په دوره کې فتحه شوي وه

او بيا يې بغاوت وکړ.

۲. هغه مناطق چې د اسلام د دين له رڼا څخه محروم پاتې وو.

څرنګه چې پخوا راملومه شوه، چې د ايران يوه غټه برخه د عمر
فاروق رضي الله عنه د خلافت په دوره کې د مسلمانانو په لاس فتحه شوه د
ساسانيانو وروستنی پادشاه (درېيم يزدگرد) خراسان ته وتښتېده.

او د خليفه لخوا عبدالله بن عامر رضي الله عنه د بصري والي وټاکل شو، د همدې
سوق الجيشۍ په اثر مرو، خوارزم، تالقان او بلخ د اسلامي
امپراطورۍ جزو بلل شو، يزدگرد وروسته د ډېرې درېدرۍ د امو د سيند
په غاړه د يوه ژرنده کړي ۱ له لاسه ووژل شو.

په همدې نسبت د ساساني کورنۍ چې په دوه سوه شپږ ويشت (۲۲۶)،
ميلادي کال د اردشير بابکان په لاس جوړه شوې وه له منځه ولاړه.

يزيد بن ابوسفيان د مشق د فتحې لپاره د ابوبکر صديق رضي الله عنه د خلافت
په دوره کې ټاکلی شوی و، وروسته تر دې چې هغه ښار مسلمانانو فتحه
کړ د هغه ځای حکومت هم يزيد ته وسپارل شو، چې د عمر رضي الله عنه د خلافت
په دوره کې هم دا دنده هم د ده پر غاړه وه، کله چې دې وفات شو د هغه
ځای حکومت د عمر فاروق رضي الله عنه له خوا معاويه رضي الله عنه بن ابوسفيان ته
وسپارل شو، د عثمان په خلافت کې معاويه ډېرې سوبې وکړې پر

۱ يا په بل عبارت د افغانستان د يو ملي مشر (ماهويه يا ماهوي) په واسطه ووژل شو

کوچنی، اسيا يې يرغل وکړ او تر عموري پورې وړاندې ولاړ او حبيب بن مسلمه يې د ارغستان او قفقاز لور ته ولېږه، چې د تفلس تر ښاره پورې پرمختګ وکړ.

په همدغه لړ کې د عثمان رضي الله عنه اسلامي فتوحاتو لمن د ده په دوره کې د قفقاز تر مرکز پورې وغوړېده او د طبرستان پر فتحه بريالي شول، په دې هم معاويه رضي الله عنه قناعت ونه کړ، نو د خليفه په اجازه يې يوه بحري قوه له بهرنيو څخه چمتو کړه او د قبرس پر ټاپو يې چې د روميانو بحري مرکز و يرغل وکړ او هغه يې ونيو او د هغه ځای خلکو دا ومنله چې په کال کې اوه زره (۷۰۰۰) ديناره مسلمانانو ته باج ورکړي، دا د قبرس فتحه لومړنۍ فتحه وه چې د بحر له لارې د مسلمانانو په برخه شوه، بيا نو وروسته تر دې اسلامي بحري قوي ورو ورو پسې پرمختګ کاوه.

په مصر د روميانو يرغل:

ښکاره خبره ده چې عمرو بن عاص رضي الله عنه په څلورو زرو سپاهيانو مصر فتحه کړ او ترڅو چې فاروق رضي الله عنه ژوندی و د مصر حکومت د ده په لاس کې و او په ښه توګه يې د دې ځای اداره کوله يوازې يو ځل په اسکندريه کې يو څه شورش پېښ شو خو عمرو بن عاص رضي الله عنه په ډېره هوسايي د هغه بغاوت اور مړ کړ او کراره کراري شوه کله چې عثمان رضي الله عنه خليفه شو د عمرو بن عاص رضي الله عنه سره يې د خراج مسئله کې يو څه مخالفت پېښ شو، ځکه عثمان رضي الله عنه ډېر مال غوښته عمرو بن عاص رضي الله عنه په ځواب کې داسې ورته وليکل نه راته ښکاري چې له دې ښځې اوښې اوښ لاس ته راوړم.

په همدې نسبت عثمان رضي الله عنه عمرو بن عاص رضي الله عنه د مصر د حکومت څخه معزول او په عوض يې عبدالله بن اسرح رضي الله عنه چې د ده رضاعي ورور و د هغه ځای په حکومت مقرر کړ دلته چې دغه تجربه لرونکې سردار برطرف

شو نو د ده برطرفۍ خلک په شورش راوستل روميانو غوښتل چې خپل له لاسه وتلی اقتدار پېرته لاس ته راوړي.

نو يو لړ جگړې ځينې په وچه او ځينې په بحر کې پېښې شوې، په دې جگړو کې روميانو خپله بحريه قوه چې شپږ سوه (۶۰۰) بېړۍ پکې وې د مصر خواته په کار واچولې او د فوج ستره قومندانې پخپله د امپراطور په لاس کې وه، عبدالله بن اسرح د معاويه رضي الله عنه په مرسته د دښمن مخې ته ورغی، وروسته له يوې خونړۍ جگړې فتحه د مسلمانانو په برخه شوه، چې ډېرې بېړۍ د مسلمانانو لاس ته ورغلي او په همدې جگړه کې د مسلمانانو د بحري قوې لوړوالی ثابت شو.

دويمه جگړه په افريقا کې پېښه شوه، عثمان رضي الله عنه يو لوی لښکر چې د مهاجرينو او انصارو څخه تشکيل شوی وه، دا جنگ د قادسيې او د یرموک د جنگونو څخه وروسته د اسلام په تاريخ کې يو ډېر لوی جنگ دی او په تاريخ کې د حرب عباد الله په نامه شهرت لري.

د عبدالله بن سعد په مشرۍ ورولبېړه او د ته يې فرمان وروسپاره چې په دې جنگ کې چې هرڅومره غنيمت په لاس درغی په سلو کې څلوېښت (۴۰) برخې ستا دي، په دې وخت کې د روم د امپراطوري لخوا په افريقا کې جرجير نامی حاکم مقرر کړی شوی و، د طرابلس څخه يې توپنجه پورې حکومت کاوه، نوموړي حاکم ډېر مغرور او متکبر شخص و د مسلمانانو د مقابلې لپاره يې يو لک او شل زره (۱۲۰۰۰۰) سواره برابر کړي و، عثمان رضي الله عنه هم په عبدالله بن سعد رضي الله عنه سريرره عبدالله بن عباس رضي الله عنه او عبدالله بن عمر رضي الله عنه هم د روميانو مقابلې ته ورولبېړل دا لښکر چې اجتماعي ډول سره افريقا ته ور داخل شو د دواړو لښکرو ترمنځ څلوېښت ورځې جنگ دوام وکړ، دا جنگ هره ورځ له سهار څخه تر ماسپښين پورې دوام درلوده، ترڅو چې دواړه لښکرې ستومانه شوې او

په خپلو خیمو کې د استراحت په غرض ارام شول، وروسته له یو څو ورځو څخه عثمان رضی الله عنه یو بل تازه لښکر د عبدالله بن زبیر رضی الله عنه په مشرۍ د دوی کومک ته اعزام کړای شو، کله چې نوموړی لښکر افریقا ته ورسید د نورو اسلامي لښکرو لخوا د تکبیر په نارو بدرګه شول او د اسلام نورو لښکرو ته هم یو څه اطمینان حاصل شو، په دې ورځو کې د جرجیر لخوا اعلامیه نشر شوي وه، که هرچا د عبدالله بن سعد رضی الله عنه سر راوړو د هغه لپاره یو لک یا سل زره اشرفۍ او زما لور (جرجیر لور) به انعام ورکړای شي.

همدارنگه عبدالله بن زبیر رضی الله عنه اعلان وکړ که هرچا د جرجیر سر راوړو د هغه لپاره به سل زره اشرفۍ او د جرجیر لور په انعام ورکړای شي. بیا یې لښکر په دوو برخو تقسیم کړ یوه برخه یې په خیمو کې د استراحت لپاره معطل او بله برخه یې د جنگ ډګر ته ولېږل کله چې ماسپینین شو دواړه ډلې ستومانې شوې دواړه ډلې بیا د استراحت لپاره خپلو ارامګاڼو ته وګرځېدې.

عبدالله بن زبیر رضی الله عنه هغه برخه فوځ چې تر اوسه پورې په خیمه کې ارام کاوه، فرمان ورکړ، چې د دښمن د مقابلې لپاره آماده شي او د دښمن په داسې مرحله کې حصار کړي چې ارام ونه کړي کله چې د دښمن لښکري د خیمو په طرف د ارام لپاره روانې وي د اسلام لښکرو په دغه وخت کې د جرجیر لښکري معاصره کړي او د سخت جنگ کولو څخه وروسته جرجیر د عبدالله بن زبیر رضی الله عنه په واسطه ووژل شو او زیات غنیمتونه د مجاهدینو لاس ته ورغلل وروسته د خمس له ورکولو څخه پاتې غنیمت تقسیم شو، هر سواره سپاهي ته دري زره (۳۰۰۰) او هر پیاده ته زر (۱۰۰۰) اشرفۍ غنیمت ورسید او یو لک (۱۰۰۰۰۰) اشرفۍ او د جرجیر لور عبدالله بن زبیر رضی الله عنه په برخه ورسیده.

دغه جنگ ته حرب^(۱) عباد الله نوم په دې غرض ورکړای شوی، دی چې د جنگ سردار عبدالله بن سعد او رئیس میمنه عبدالله بن عمر رضی الله عنه او افسر میسره عبدالله بن زبیر رضی الله عنه او په مقدمه الجیش باندې عبدالله بن زبیر رضی الله عنه مقرر و.

د افریقا له فتحه کولو څخه وروسته د اسلام لښکرو په مغرب کې استقرار وموند په دې ځای کې هم یو لوی جنگ سره مخامخ شو چې بالاخره د مغرب ښار طرابلس او د اندلس مناطق د مسلمانانو په تصرف کې راغلل او د اسلام د مبین دین وړانګې په دې ځای کې خپرې شوې.

د درېیم خلیفه په وخت کې افغانستان ته د اسلام راتګ

کله چې د اسلام مبین دین وړانګو په عریستان کې په خپرېدو پیل وکړ، زموږ د مملکت اوضاع هم لکه د نړۍ د نورو ممالکو اوضاعو په څېر څه له مادي او څه له معنوي پلوه ډېره ویجاړه او له لویو بحرانونو (پېښو) سره مخامخ وه.

د دین له پلوه هم چې د ملي یووالي یو لوی عامل بلل شوی دی په ډېرو کرکېچونو او پریشانیو اخته وو، سربېره پر دې چې کوچني کوچني دینونه نور هم وو، خو زر دشتي دین د بودایانو دین او برهمني دین د دې مملکت مختلف ځایونه نیولي وو، زردشتي دین چې له همدې خاورې پیدا دی، په دا وخت کې بودايي دین په مقابل کې ورو ورو لویدیځو سیمو ته په مخ روان و، برهمني دین هم ورو ورو په انکشاف و په تېره بیا د هندوکش په سهلي برخو کې یې د بودايي دین سره مقابله او رقابت درلوده، شیوایي طریقي په ختیځ لوري او افتاب پرستي (امتراء دین) چې د اوستاد اتش پرستي یو جزء و په زمینداور کې ډېر

نفوذ وموند، هر چا د خپل دين په نامه مملکت په مختلفو ځايونو کې ټاکلي معبدونه جوړ کړل چې د هغې له جملې څخه د بلخ ناواوې هار (نوبهار)، زوزيا د زميندارو د اتش پرستۍ معبد (ادونای)، د کاپيسا د افتاب پرستۍ معبد او (سوريای)، د کابل د خيرخانې د کوتل برهنې معبد او د لوگر (سکاوند)، سجاوند هندوي معبد د دې هېواد لويو عبادت خانو څخه شمېرل کېدل.

د ملي يووالي يو بل لوی عامل پرته له مذهب څخه ژبه هم بلل کېږي، بيا هم له دې سببه له دې هېواد اوسېدونکي له ډېرو مشکلاتو سره مخامخ وو.

د دې هېواد جغرافيايي جوړښت په تېره بيا د دغو لوړو لوړو غرونو دا هېواد په ډېر درو ویشلی چې هره دره او ولايت يې د مختلفو اوبو او هوا تراغېزې لاندې و او بل دا چې د دوی ترمنځ هېڅ ډول اړيکې يعنې تگ او راتگ موجود نه و نو ژبې يې هم جلا او بېلې بېلې لهجې درلودې، د هېواد اقتصادي، سياسي او علمي وضعيت هم د قناعت وړ نه و.

کله چې عربانو د اسلام د دين په خپرولو پيل وکړ تر ټولو دمخه يې د دې دوو گاونډيو هېوادونو ته لکه ايران او بزنطين مخ واپراوه چې ډېر ژر يې په ډېره اسانۍ سره ايران درې ورې او له هغه ځايه د ساسانيانو په وروستې پاچا درېيم يزدگرد پسې چې افغانستان ته راتېستېدلې و او پناه يې راوړې وه دلته راغلل، په دې وخت کې زموږ د مملکت شمالي او لويديزي خواوې د پردو يعنې د ساسانيانو او چينيانو په لاس کې وې، د دې خاورې حاکمان او نور خلک د پرديو له تسلط څخه ډېر خواشينې او په کړاو کې وو، دوی نشو کولای چې له داسې قوي خلکو سره مقابله وکړي او له خپلې خاورې څخه يې وباسي نو تل يې فرصت او وخت ته کتلو د ساسانيانو پر دولت د غريو يرغلونه راغلل د دې ځای خلکو د

جگړې ډگر ته له لرې سترگې نيولي او په همدې فکر کې وو چې که الله ﷻ وکړي د دښمن کار په يو پلو ته کړي يزدگرد وروسته له دې چې فارسيانو له تينگار (مقاومت) څخه بې هيلې د هجرت ۲۲ کال خراسان ته راغی.

د عربو شل زره فوځ د احنف بن قيس په مشرۍ له بصري او کوفې څخه په يزدگرد پسې خراسان ته راغی او تر مروي پورې وړاندې ولاړل کله چې يزدگرد د امو د سيند پر غاړه ووژل شو او په ۳۱ هجري کال کې تغر ټول شو. په افغانستان کې يو بل شخص چې د هراتي قارن په نامه مشهور دی د هجرت په ۳۲ کال په بادغيس او په هرات کې يو بل منظم لښکر د عربو مقابلې ته تيار کړ او د عربو په عسکري مرکز يعنې نيشاپور يې حمله وکړه، دده حمله په داسې زور کې وه، چې د عربو قيس بن هشيم ورسره مقاومت ونشو کولای او په پا کې د بصري لور ته ولاړ په دې وخت کې د عربو څخه د هرات ولايت او د نيشاپور يو څه برخې ونيولي.

د دويم ځل لپاره د عربو يو تکړه قومندان چې عبدالله بن خازم نومېده د قارن قبيلې ته راووت په داسې حال کې د قارن نيم لښکر ویده او نيم لښکر وېښ وه د قارن په لښکر يې توره تيار جوړه کړه او داسې ترې لاره ورکه کړه چې ټول سره وارخطاء شول دلته پخپله قارن په اس سپور د جگړې ډگر ته راغی او خپله مېړانه يې ښکاره کړه خو په پای کې ووژل شو، د سيستان خلک هم د قارن په شان د خپلې خاورې د مدافعه کولو په خاطر د عربو مقابلې ته په جگړه راووتل، نو د دواړو ترمنځ کلکې جگړې ونښتې کله به سستانيان او کله به عربان بريالي کېدل د زېم خليفه دې ته اړ شو چې د خپلو ډېرو سترو جنرالانو څخه يو تن چې عبدالرحمن بن سمرة رضي الله عنه و سره له ډېر لښکرو او يو شمېر فقهې علماو د

اسلامي دين د خپرېدو او فتحې لپاره سيستان ته ورولېږه، دا سړی تر زرنج پورې وړاندې ولاړ بيا يې د سيستان د دښتې او د هلمند، ارغنداب، زابل او کابل فتحې لپاره يوه لويه نقشه جوړه او د هغې په عملي کولو يې پيل کړ کله چې د زرنج ښار يې فتحه کړ او ويې نيو عبدالرحمن د بست او زمينداور په لوري وړاندې ولاړ او د دوران په ښار کې چې د زمينداور مرکز و له خلکو سره کلکه جگړه وکړه نوموړي خلک د زور غره ته وتښتېدل خو په پای کې د سولې هيله وکړه، عبدالرحمن د زور په معبد کې د لمر د رب النوعي مجسمه (بت) چې يوازې د سرو زرو څخه جوړ او سترگې يې د يا قوتو وي لاس ته راوست له هغه ځايه بيا قندهار ته ولاړ، وروسته له دې چې هغه يې فتحه کړ مخامخ زابلستان په لور وخوځېد دا لومړی ځل دی چې د عربو سپاره غزني ته راغلل او له هغه ځايه بيا کابل ته راغلل خو عربو په کابل کې کوم مهم د يادونې وړ کار نه دی کړی.

کابلشاه لږه لنډه جگړه وکړه، خو بيا يې د سولې تړون لاسليک او عبدالرحمن بېرته سيستان ته ولاړ، په دغه وخت کې د امير معاويه رضي الله عنه او علي رضي الله عنه په منع کې اړ و دوړ شروع وو، د عربو نفوذ هم په دغه ځای کې مخ په ځوړ شو سره له دې چې د عثمان رضي الله عنه په وخت کې زيات فتوحات شوي دي، خو د عمر فاروق رضي الله عنه له فتوحاتو سره نشي مقايسه کېدای.

بغاوتونه: د همدان خلکو بغاوت وکړ دا علاقه د حضرت مغيرة بن شعبة رضي الله عنه په واسطه بېرته ارامه شوه همدارنگه درې خلکو بغاوت وکړ، دا بغاوت د دويم ځل لپاره د ابو موسی اشعري او براء بن عازب رضي الله عنه په واسطه ارام شو په اسکندريه کې هم د بغاوت اوړونه بل شول مگر د عمرو بن العاص رضي الله عنه په کوښښونو خاموش شول. همدارنگه د اذربايجان

خلکو هم په غدارۍ شروع وکړه مگر د وليد بن عقبه رضي الله عنه د کونښن په واسطه بيا مسلمانان په دې ځای باندې مسلط شول.

د عثمان رضي الله عنه سياست

د عثمان رضي الله عنه لومړني شپږ کلونه په ډېره قراری پای ته ورسيدل چې اسلامي لښکري په هر گوت کې په لويو فتوحاتو بريالۍ او داسلامي ممالکو کرهڼې او تجارت ډېر پرمختگ وکړ د مسلمانانو د ژوندانه سويه هم خورا لوړه شوه، دلته ټول خلک هوسا غوښتونکي او عياش شول چې رخې او عناد د دوی ترمنځ لاره وموندله په مدينه کې هم د خلکو ژوند په ساده ډول پاتې نه شو لوړې لوړې مانۍ جوړې کړي د مال د ډېرښت فکر سيالۍ او مقابله د دوی ترمنځ پيدا شوه.

عمر فاروق رضي الله عنه داسې فکر درلوده او کونښن يې کاوه چې د عربو مسلمانان بايد ډېر سخت سري او د هر کړاو د مخنيوي لپاره کلک ولاړ وي، ترڅو د تل لپاره کاميابي او موفقيت د دوی په برخه وي، په همدې نسبت يې په نيول شوو ممالکو کې د ځمکو اخيستل منعه کړل او هېڅوک يې نه پرېښودل چې لوړې او ښکلې مانۍ جوړې کړي او د ډېرو وينځو خاوندان شي او که به هر چا د دې د نظرياتو خلاف تگ کاوه او غاړه به يې غږوله نو دې به ډېره سخته رويه غوره کوله چې له هغو څخه يوه دا ده، کله چې د بيت المقدس په سفر کې اسلامي سرداران وليدل چې ډېرې فاخري جامې يې اغوستې وي ډېر په قهر شو او هغوی يې په هېداد ورسول، ځکه د داسې عقیده درلوده که مسلمانان ډېر هوسا او مستريح شي نو اخلاق يې فاسدېږي او ښې ريشې او ښه خويونه يې له منځه ځي، په همدې نسبت د دوی د حالاتو څارنوال و چې څوک زښته ډېره بډای نشي يوازې د خپل ضرورت په اندازه د شتمنۍ خاوند وي او همدارنگه عمر رضي الله عنه اجازه نه ورکوله چې عرب په هغه نيول شوو ممالکو

کې تل میشت وي ترڅو د عربو ملي یووالی سره ونه شیندل شي او د اسلام سربیندوونکي سره تیت او پرک نشي او په ډېره هوسایي وکولای شي چې خپله نقشه عملي کړي، خو بالمقابل عثمان رضی الله عنه ډېر حلیم او د نرم زړه خاوند و، چې خلکو د دې له نرمۍ او حلم څخه بده استفاده کوله، دې برخلاف د فاروق رضی الله عنه خلکو ته اجازه ورکړه چې هر چپرته اوسۍ او هرڅومره شتمنۍ، چې په اسلام کې ورته جواز ورکړای شوي وي، لاس ته راوړي او هر څومره مینځي چې او مریونه چې پیدا کوي اختیار لري، دلته د ځان ځانۍ د گټې بازار داسې تود شو چې متافعو په مقابل کې ملي منافع تر پښو لاندې کولې نو د عربو د ملي یووالي مزي وشلیده او د اتحاد چوکات یې ډرې وږې شو سربېره پر دې په دې دوره کې د هغو صحابه و شمېر چې پیغمبر یې لیدلی او له وینا څخه یې گټې اخیستې وې هم لږ شوي وو یو څه لږ شمېر چې پاتې وو هغوی هم د بودا توب په نسبت له دنیا څخه لاس اخیستی او گوښه ژوند یې غوره کړی وو، نوی نسل هم دومره په اسلامي فضیلتونو نه و بنایسته شوی، تاریخ لیکي عثمان رضی الله عنه د خپل قوم سره خورا د نرمۍ او مراعات څخه کار اخیسته که څه هم له شخصي مال څخه به یې له دوی سره مرسته کوله خو بیا هم خلکو دا وضعیت نه خوښاوه او دی به یې د خپلې کورنۍ طرفدار باله عثمان رضی الله عنه زیات غني او د کثیر المال څښتن و، نو نوموړې مال به یې پخپل ځان او اهل و عیال او هم یې په نورو خلکو خرچ کاوه او په دې مال یې چې الله جل جلاله ورته اعطاء کړی و، بخپلي نه کوله او اسوده زنده گې یې درلوده، همېشه یې بهترین خوراک استعمالوه او ډېر نظیف او فاخره لباس یې اغوسته او په هغه کورونو کې زنده گې درلوده چې د

تېرو او اهو^(۱) په واسطه محکم شوی وو، چې د چینو د اوبو لرونکي هم وو، عثمان رضی الله عنه د دنیا د سیاست مخالف وو د فقر څخه یې کنار کيږي او د دنیا د مال څخه یې استفاده کوله شاید د ځینو حسد کوونکو د انتقاد علت د عثمان رضی الله عنه د سیاست په هکله همدغه وي، عثمان رضی الله عنه د دنیا مال او متاع څخه د استفادې په غرض له دې ایت څخه استدلال کاوه:

﴿قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ﴾

ژباړه: ای محمده! دوی ته ووايه چا د الله جل جلاله هغه ښکلا حرامه کړېده چې هغه د خپلو بندګانو له پاره راويستلې وه او چا د خدای بښل شوي پاک شيان منعه کړل

مسعود په خپل تاريخ کې ذکر کړي دي هغه کسانو چې د مدينې منورې څخه نورو ښارونو ته نقل مکان کړی دی او هلته مستقر شوي دي د هغوی له جملې څخه زبير بن عوام دی چې ډېر مال، ثروت او په زيات تعداد منازل او زراعتي ځمکې جمعه کړي وي. وايي کله چې زبير بن عوام رضی الله عنه وفات شو د ده نغده سرمايه پنځوس زره (۵۰۰۰۰) ديناره وه، همدارنگه طلحه بن عبيدالله تيمي رضی الله عنه چې ډېر زيبا او فاخره تعمیرونه يې درلودل چې ورځنی لاس ته راتلونکی عايدات په عراق کې زر (۱۰۰۰) ديناره و.

په همدې ترتيب عبدالرحمن زهدي چې يو ډېر لوی تعمير يې جوړ کړی و، چې په طيبله کې سل (۱۰۰) عدده اسونه او زر (۱۰۰۰) عدده اوبښان او

۱- د ځينو محدثينو په عقیده شايد حضرت عثمان رضی الله عنه د دغه حديث په استناد نرمې او نفلېفې جامې اغوستې چې: ان الله جميل ويحب الجمال رواه مسلم ۹۷ د محمد اسماعيل ابراهيم ليکنه تاريخ خلفاء راشدين ۸۷.
سورع اعراف ۳۲ ایت.

لس زره (۱۰۰۰۰) يې پسونه درلودل چې وروسته د د له مرگ څخه بيا ترکه شول، همدارنگه سعيد ابن مسيب وايي کله چې زيد بن ثابت وفات شو د ده طلا او نقره د وارثانو له خوا د تقسيم په وخت کې په تبر میده میده شوه، چې تقريباً د يو لک (۱۰۰۰۰۰) دينارو په معادل قيمت کېده.

غير د ځمکې، تعميراتو او د نور اموالو څخه يې پورتنی قيمت درلوده، داسې نور زياتو اصحابو د خليفه په اجازه له مدينې څخه نورو ښارونو ته نقل مکان کړی وه او زياته سرمايه يې جمعه کړې وه.

مگر د بالمقابل يوه بله ډله چې غريبه بېچاره او هېڅ معاون او مددگار يې نه درلوده او عثمان رضي الله عنه ټول مال او دارايي په بيت المال کې جمع کوله. دغه ډله خلک چې مجاهدين له اطرافو څخه د غنيمت د مال لپاره راتلل نو هغوی ته به ويل کېده چې د غنيمت مال د جهاد د تورې څخه محروم شمېرل کېدل. د وخت واليانو او حاکمانو به د مجاهدينو مال او حساب غصب کاوه او دا مال به يې د بيت المال گانه سره د دې چې مجاهدينو به د غنيمت مال او بيت المال دواړه د مجاهدينو حق باله او ويل به يې دا د حکومت مال نه دی.

کله چې دغه مستضعف خلک د خليفه د حاکمانو نه ناراضه شول نو دوی هم د خليفه د مخالفينو په صف کې ودرېدل او دخلافت په مقابل کې يې قيام وکړ او عبدالله بن سباء منافق ته د تحريک د اچولو ښکاره لاره پيدا او لا تقويه شوه، چې بيا خليفه د دې قيام د خاموش کولو څخه عاجز و. تاريخ ليکي د خليفه له کارونو څخه چې د خلکو د کلک تنقيد وړ او په پای کې د د شهادت سبب شول دا دليل و چې د مروان پلار د فراريدلو امر يې فسخه او بېرته يې مدينې ته راوست ځکه دا هغه شخص و چې حضرت پيغمبر صلى الله عليه وسلم له مدينې څخه شړلی او جاسوسي يې هم د پيغمبر

ﷺ په حضور کې ثابته وه، ابوبکر صدیق ﷺ او عمر ﷺ د پيغمبر ﷺ د حکم په مننه د هغه راتګ مدينې ته بېرته ونه مانه خو کله چې د عثمان ﷺ د خلافت دور شروع شو يوازې دا نه چې د مروان پلار يې مدينې ته راوغوښت بلکې پخپله مروان يې هم خپل منشي او مهر برادر مقرر کړ د دغه اور د لګولو او تازه کولو يوازينی سبب عبدالله بن سباء و او عثمان ﷺ د مروان د پلار د عفوي په ارتباط دا حديث دليل نيولی و (لا یرحم الله من لم یرحم الناس)

عبدالله ابن سباء

عبدالله ابن سبا مشهور په ابن سوداء و دا په خټه يهودي او په اصل کې د يمن اوسېدونکی و او د عثمان ﷺ په دور کې يې اسلام ظاهر کړ مګر په حقيقت کې منافق او په باطن کې مشرک و، د علي ﷺ په ګټه يې تبليغات شروع کړل او علي ﷺ يې د خلافت حقدار وباله او د خلکو په منع کې يې د علي ﷺ عادات او اوصاف بيانول دا عمل د مسلمانانو په منع کې د اختلاف او بې اتفاقي د ايجاد يوه لويه وسيله ده او د علي ﷺ په نفعه يې جعلي او خودساخته حديث جوړول او ويل به يې: اِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ وَصِيٍّ . وَكَانَ عَلِيٌّ وَصِيَّ مُحَمَّدٍ .

ژباړه: هر نبي يو وصي لري او محمد ﷺ وصي علي ﷺ دی.

څرنگه چې محمد ﷺ خاتم الانبياء دی نو علي ﷺ هم خاتم اوصياء دی عبدالله ابن سباء په دغو ناوړه تحريکاتو او تبليغاتو مسلمانان دغه کار ته آماده کړل چې د خلافت حق يوازې د علي دی او عثمان ﷺ ناحقه د خلافت واګې په لاس کې نيولي دي.

همدارنگه ابن سباء دا عقیده درلوده چې نبي کریم ﷺ دوه مرتبې دنيا ته

ظهور کوي او د دې ايت څخه يې استدلال کاوه:

﴿إِنَّ الْبَيْتَ قَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِمَ آذَكَ إِلَىٰ مَعَادٍ﴾

ژباړه: عبدالله ابن سباء په دا استدلال کې له حده زيات خطاء شوی دی او دا مخالف استدلال د ټولو مفسرينو څخه مخالف استدلال وه.

په اصل کې له دعوت څخه مراد محمد ﷺ بېرته مکې معظمي ته راتګ دی او يا دا مطلب چې مکه فتحه کېدونکې وه او رښتيا چې بيا مکه فتحه شوه او مؤمنان په مکه حاکمان وګرځېدل او يا مراد له معاد څخه مرګ، قيامت او يا جنت دی، چې الله ﷻ به ضرور تاسې دغو ځايونو ته ورسوي، عبدالله ابن سباء د بصري، مصري، کوفي او د مشق خواته ولاړ او خلک به يې د خليفه پر ضد تحريکول او د خلکو په مخ کې د درواغو ويلو په واسطه خلک راپارول او ويل به يې: څرنگه کېدای شي چې د رسول الله ﷺ وصي دی موجود وي چې د خلافت حق يوازې د اهل بيتو دی او دوی دې د خلافت له دربار څخه لرې وي.

د عثمان رضی الله عنه شهادت

د عثمان رضی الله عنه د شهادت له عواملو څخه يو د مصر والي له خوا د مصر په خلکو باندې د ظلم او تېري نيتجه ده لکه څرنگه چې روايت دی چې وايي عبدالله ابن سعد ابي اسرح د مصر حاکم د قدرت په وخت کې د مصر په خاوره کې يو شخص په قتل سره ورسيد چې د دې په وجه يوه ډله مسلمانان خليفه ته په شکايت راغلل او له خليفه يې وغوښتل چې نوموړي حاکم د مصر له حکومت څخه معزول او په عوض يې دويم نفر د مصر د حکومت لپاره ارسال کړي، خليفه هم د دوی په مشوره محمد بن ابوبکر رضی الله عنه د دې کار لپاره مقرر يا انتخاب کړ. له مدينې څخه محمد بن ابوبکر رضی الله عنه سره د مصريانو د هغه ډلې څه مزل

کولو څخه وروسته د استراحت په غرض په یوه ځای کې معطل شول، گوري چې یو بل نفر په اس سپور او له دوی سره یوځای چې کله له دوی څخه مخکې او کله وروسته کېږي روان دی، مصریانو دا شخص ونيو او له دې څخه یې تحقیقات او پلټنه پیل کړه ده په ځواب کې وویل: چې زه د خلافت د دربار قاصد یم کله یې چې نوموړی تلاشي کړو گوري چې یو خط د یو بوتل (مشوانی) په داخل کې بند دی، غواړي چې نوموړی خط د مصر حاکم عبدالله بن سعد ته ورسوي، په یو روایت په دغه خط لیکل شوي وو.

کله چې نوموړی شخص (محمد بن ابوبکر رضی الله عنه) در ورسید په قتل سره یې ورسوه.

او په بل روایت چې وایي: (د نوموړي شخص پښې ^(۱)) او لاسونه پریکړه کوم وخت چې نوموړی خط (لیک) مصریانو او هم محمد بن ابوبکر ولوست دېر په غوسه بهرته د مدینې لورته وخوځېدل. ځېنې مؤرخین لیکي: چې شاید په لیک کې د قبل لفظ په قتل باندې سهواً لیکل شوی وي. والله اعلم

په هر ترتیب کله چې مصریان مدینې ته راغلل، نوموړي د علي رضی الله عنه حضور ته ورغلل او بیا د عثمان رضی الله عنه حضور ته حاضر شول.

د عثمان رضی الله عنه څخه یې پوښتنه وکړه چې ای خلیفه ازه د حکومت لپاره لېږل شوی وم او که د مرګ لپاره خلیفه ورته وویل: د حکومت لپاره.

محمد بن ابوبکر رضی الله عنه له مصریانو سره یوځای په دې مجلس کې دا لیک راوویست او د خلیفه په مخ کې یې کېښود چې د خلافت د مهر په واسطه مهر شوی هم دی، خلیفه د پریات متاثر او بیا یې وویل: چې زما

۱- پورتني ټول روایات د ازالة الخفاء په تاریخ کې په مفصل ډول ذکر شوي دي.

دې پر الله ﷺ قسم وي چې زه نه د دې ليک او نه د دې مهر څخه خبر يم. خو خبر دلته په هر ترتيب د مصريانو او خليفه ترمښخ بې اعتمادې رامنځ ته شوه، مصريانو وويل چې نوموړې کار ستا د منشي يعنې مروان په واسطه سرته رسيدلى دى او دا منشي موږ ته راکړه چې په قتل سره يې ورسوو.

خليفه د دوى د دې غوښتنې څخه انکار وکړ، همدارنگه د عبدالله بن سباء په تحريک د بصري، کوفې او دمصر خلکو هم هجوم راوړ او د خليفه دربار يې محاصره کړ، خليفه د يو څه وعده ورکولو څخه وروسته شورشيان راخوشي کړل، عثمان ﷺ دفتاً خپل مشاورين (حاکمان او واليان) د مختلفو ښارو څخه راوغوښتل او له دوى سره په دې هکله مشوره وکړه چې د ملت د ارامولو لپاره د څه حاکم، عبدالله بن سعد ابن ابى اسرح د مصر حاکم عبدالله ابن عامر د بصري حاکم او سعد ابن عاص د کوفې حاکم ټول د خلافت دربار ته حاضر شول، عثمان ﷺ وفرمايل: چې هر امام وزير او مشاور لري، زما وزيران او مشاورين تاسې ياستئ تاسې گورئ چې ملت څه کوي او څه غواړي او وايي چې دا حاکمان او يا د دغو حاکمانو اعمال معزول کړه اوس تاسې په دې هکله فکر، اندیشه، غور او اجتهاد وکړئ ماته مشوره راکړئ چې بايد څه وشي، عبدالله بن عامر وويل چې ټول خلک په صلاح مجهز کړه او د دوى په مقابل کې د جنگ اعلان وکړه او په جنگ يې مشغول کړه، سعد ابن عاص ﷺ وويل: چې د فساد کوونکو ريښې او فساد ختم کړه.

امير معاويه ﷺ وويل: چې هر حاکم بايد په خپلو منطقو کې د فتنه اچوونکو په څېر تلاش وکړي او په هره طريقه چې وي بايد فتنه اچوونکي ختم کړي.

عبدالله ابن سعد ابن اسرح نظر ورکړ چې ټول خلک د دربار خوا ته تمه

کونکي دي خليفه بايد د دوی راضي او د بيت المال څخه ورته بايد څه ورکړل شي، ترڅو د دوی د انتقام جويي څخه منحرف شي، کله چې پورتنۍ مشوري خليفه واورېدي، نو دوی ته يې دستور ورکړ چې حاکمان بايد خپل سياست بدل او بهتر کړي او د دولت اداره بايد محکمه کړي او د دولت په حقونو بايد سخت وي او سست نه شي، حاکمان د خپل ځای کار ته ولاړل، خليفه د دولت د حاکمانو د خپل ځای کار ته ولاړل، خليفه د دولت د حاکمانو له مشورې څخه وروسته لوی لوی صحابه او د منطقي بزرگان راوغوښتل او له دوی سره يې د ملت د ارامولو په هکله مشوره وغوښته، په دغه مجلس کې د حضرت عثمان رضي الله عنه او د خلکو ترمنځ اختلاف د نظر پيدا شو، هېڅ تصميم ونه نيول شو، خليفه د خپل سياست څخه دفاع وکړه او د خپل سياست د تطبيقولو او محکموالي په غرض يې اظهار نظر وکړ بالاخره خاتمه د جلسې په دې ټکو پای ته ورسیده، هر څه کې چې خیر دی په هغې بايد عمل وشي او حقيقت دا دی چې عثمان رضي الله عنه دين او ملت ته مخلص و او د مسلمانانو د وینو او حفاظت سره زیاته مینه او رغبت درلوده.

مگر دا داسې مرحله وه، چې په دې وخت کې اجتماعي، اقتصادي، فرهنگي او د ژوند عمومي سطحې داسې تغير میندلی وه، چې د ابوبکر صدیق رضي الله عنه او عمر رضي الله عنه له خلافت سره يې په کلي ډول فرق درلوده او د دغې وضعې د منځه وړلو لپاره زیات کار ته ضرورت و درېم ځل لپاره خليفه د مشورې په غرض یواځې علي رضي الله عنه د خلافت دربار ته راوغوښت او د علي رضي الله عنه څخه مشوره وغوښته او هغه ته يې پورتنی جريانات او واقعات بیان کړل علي رضي الله عنه په ځواب کې وویل: ما څو ځله په دې هکله تاته نصيحت وکړ، چې اوضاع اصلاح او د خلکو شکایتونه رفعه کړه، ما ولیدل چې تا له ماسره موافقه وکړه، مگر وروسته بیا د خپل قول څخه

وگرځېدي او د مروان بن حکم او د سعيد ابن عاص رضي الله عنه او د ابن عامر او معاويه رضي الله عنه د تاثير لاندې راغلي او د هغو اطاعت دې قبول کړ، عثمان رضي الله عنه وويل: چې زه اوس له تاسره قول او تعهد کوم چې زه ستا اطاعت کوم او له هغوی څخه عصيان وروسته له دې څخه علي رضي الله عنه کوښښ وکړ چې هغه هجوم کوونکي چې د خلافت دربار په شاوخوا کې راجمع شوي وه قانع او د خپل ملکونو په طرف يې ولېږل او له هغوی سره يې وعده وکړه چې خليفه د ستاسو ټولو غوښتنو ته مثبت ځواب وايي بيا علي رضي الله عنه د عثمان رضي الله عنه څخه وغوښتل چې د حاضرینو په مخ کې خپله بيانیه او خطابه اعلان کړي.

عثمان رضي الله عنه د حاضرینو په حضور کې وويل: هر چا چې سهوه کړې وي بايد توبه وباسي او هر څوک چې خطاء شوې وي بايد استعفاء وکړي او همېشه په هلاکت کې پاتې نه شي او هر څوک چې ظلم کوي د حق څخه لري دي زه اولنی شخص يم چې وعظ قبلوونکي شوم او د الله جبار څخه بخشش غواړم او هغه څه مې چې کول د الله جبار له لور رجوع کوم وروسته د زيات وعظ کولو څخه د خلکو زړونه نرم شول او حتی بعضي له هغوی څخه وژړل.

د حضرت عثمان دغه حکيمانه وينا په خلکو زيات تاثير وکړ او نږدې وه چې ثمره ورکړي، مروان بن حکم د خطبې د اورېدو په وخت کې حاضر نه و کله چې راغی او د خليفه له خطبې څخه خبر شو نو دغه خطبه يې د خلافت سستي او ضعف وگڼله او د حضرت عثمان رضي الله عنه څخه يې د خبرو اجازه وغوښته او ويي ويل: ای خلکو! تاسې په دغه ځای کې څه کوئ؟ ايا تاسې راجمع شوي ياستې چې دلته غازت وکړئ او د قدرت واگې زموږ څخه واخلي، له دغه ځای څخه خارج شئ او خپلو کورونو ته وگرځئ، هغه څه چې زما په لاس کې دي زه د هغوی د اجراء او ساتلو

څخه عاجز نه يم، په دغه وخت کې خلک زيات په غصه او په غضب شول او د مدينې خلک هم د دغه عمل په وجه ډېر ناراحته شول انقلاب کوونکي په هيجاني حالت د حضرت عثمان رضي الله عنه په شاوخوا راجمع شول او په خليفه باندې د خپلو مطالبو د اجراء په منظور يوه تعهد نامه وليکله او بيا يې په مرگ تهديد کړ زيات وخت نه و تېر شوی چې انقلاب کوونکو د خليفه په کور هجوم راوړو او د عثمان رضي الله عنه کور يې محاصره کړ، خليفه اواز وکړ، چې ای خلکو! که هر چا زما له ضرر څخه ډډه وکړه هغه په امان کې دی، اکثره خلک د خپلو کورونو په طرف ولاړل، عثمان رضي الله عنه په مدينه کې خپل مشاورين راوغوښتل او بيا يې ورسره مشوره وکړه، بيا علي رضي الله عنه راوغوښت د علي رضي الله عنه څخه يې بيا همکاري وغوښته او ورته يې وويل: ای ابوالحسن! تا وليدل چې خلک ما په مرگ ويړه وي، زه له تاسره تعهد کوم، کوم کارونه چې زما په نزد غوره او معقول نه دي زه يې ترک کوم او هغه څه چې دوی غواړي زه اجراء کوم اگر که زما په مرگ هم تمام شي، بيا علي رضي الله عنه بېرون راووت او خلکو ته يې وويل: چې خليفه زما سره تعهد وکړ تاسې اوس د کورونو په طرف ولاړ شئ، درې ورځې يې ورڅخه وعده واخيسته خو متاسفانه په خپلو وعدو بريالي نشو، بيا انقلاب کوونکو هجوم راوړو او د عثمان رضي الله عنه کور^۱ يې محاصره کړ حتی چې اوبه يې هم پرې بندي کړي

۱- کله چې د خليفه کور محاصره شو د محمد بن مغيره بن شعبه له خوا ورته درې شرطونه وړاندې شول، چې يو له دوی څخه ومانه اول دا چې که چېرته په حقه يې نو امر وکړه چې که په مقابل کې جنگ يې پيل شي خليفه وويل: چې زه نه غواړم چې د خلکو ويني توی کړم چې هغوی د الله جل جلاله کلیمه ويلی وي.

علي عليه السلام بيا تر ممکنه حده حمايت او دفاع وکړه خو کومه نيتجه يې ورنکړه په دغه وخت کې د خلکو له زړونو څخه د تقوی روح ولاړ او خلک د فساد خواته ورنږدې شول، دا د تعجب خبره نه ده کله چې سياسي، ديني، اجتماعي احزاب چې سړي وي او علني د کثرت مرحلي ته ورسېږي نو بيا داسې حالاتو کنترولول يو مشکل کار دی او په دې کې شک نشته چې د فساد باعث به نشي کله چې انقلاب کوونکو د عثمان عليه السلام زياته نرمي او حلم وليده لا با جرات او زړه ور شول ترڅو چې د داسې يو جرم مرتکب او داسې يو جليل القدر او کریم السجا يا خليفه چې همېشه د ازادۍ او امنيت په هکله حريص وو. د انقلاب کوونکو د ظالمانه عمل په واسطه چې د کور د دروازي له مخې حمله راوړه دلته د علي عليه السلام او د نورو صحابه و د مقاومت سره مخامخ شول.

خو يو تعداد د کور د شا له خوا راواوختل په داسې حال کې چې عثمان عليه السلام په خپل کور کې په ډېر وقار او شان او شوکت ناست و او د قران کریم تلاوت يې کاوه کله يې چې عثمان عليه السلام يې د مبارکې ډېري څخه ونيو عثمان عليه السلام ورته وفرمايل: که چېرته پلار دې ژوندی ای او ته داسې عمل اجراء کړی وای نو له تاسره به يې څه کړي وه؟ محمد بن ابوبکر رضي الله عنه شرمينده او خليفه يې خوش کړ او په يوه گوښه ځای کې ودرېد.

پو يو روايت کې وايي چې دوه نور کسان راغلل او خليفه يې په توره وواهه او شهيد يې کړ، د بې بې (ناثلي) عليه السلام څخه روايت دی وايي چې ما

۲: د خپل کور د ډېوال سوري کړه او د اس په واسطه مکې ته پناه يوسه ۳: په بل طرف د شام ولاړ شه چې هلته معاويه حاکم دی مگر عثمان رضي الله عنه د الله په قضا او قدرت ټينګ ايمان درلوده او خپل الله تعالى ته تسليم وه.

ونه پېژندل.

په يو بل روايت کې چې د ابوبکر له ابن عون له الحسن څخه روايت شوی دی وايي چې عثمان رضي الله عنه د ابو عمرو بن بديل الخزاعي او بل کنانه بن بشر په واسطه د دوه اتيا ۸۲ کلونو په عمر شهيد شو، ان الله وانا اليه راجعون کله چې عثمان رضي الله عنه د حمله کوونکو لخوا په شهادت ورسيد.

ميرمن يې (بې بې نائلي) دفاع کوله د دفاع په حالت کې د لاسونو گوټې هم قطعې شوي او د عثمان رضي الله عنه د زخمونو وينې جاري شوي او د وينو

قطري په دې ايت: ﴿فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾ پرېوتې چې تراوسه دا قرآن مجيد په مدينه منوره کې محفوظ ساتل شوی دی.

درېيم خليفه د شهادت اسباب او عوامل

۱. د عبدالله بن سباء يهودي د اسلام له پرمختګ سره حسد او کينه.
۲. د مروان پلار (حکم) راتګ او د خلافت د دربار منشي کيدل.
۳. د عثمان رضي الله عنه زياته نرمي او حلم.
۴. د نورو اقوامو پرځای د اموي کورنۍ زيات اقتدار.
۵. د هغه صحابه وو کموالی چې د پيغمبر صلى الله عليه وسلم د ديدار او تعليم مستفيد شوي وو.

۶. د دنيوي مال او متاع سره د خلکو مينه او رغبت پيدا کېدل.
- څرنګه چې نوی نسل هم په اسلامي فضليتونو نه و ښايسته شوي چې د اسلامي امت له حقوقو څخه دفاع او پښتېباني وکړي.
- پورتنی ټول داسې عوامل و چې د اسلام د دښمنانو د تحريک لپاره ښه زمينه مساعدې شوه او د مسلمانانو د اتحاد چوکاټ يې درې وړې کړ.

د عثمان رضي الله عنه د خلافت په هکله د مؤرخينو نظر

د عثمان رضي الله عنه د خلافت په باره کې مؤرخينو او محققينو نظريات د مذاهبو د عقايدو په ارتباط مختلفې نظري لري، ځينې د مذهبي تعصب په خاطر خليفه د زياتو اتهاماتو او انتقاداتو سره مخامخ کوي او وايي چې خليفه د خلافت په امورو او کارونو حاکميت نه درلوده او ځينې د خليفه د ضعف او سستۍ په هکله دلايل وايي: خو اصلي واقعي داسې نه دی.

خليفه په خپله خلافت کامل حاکميت او د خلافت په چارو کې د پوره مهارت خاوند و، د زيات تحمل، نرمۍ او هم د پوره تدبير څښتن و، د محمد صلی الله علیه و آله د نږدې او مقربو صحابه و څخه و.

رسول اکرم صلی الله علیه و آله د زياتې تقوی او پرهېزګارۍ په وجه خليفه خپل مشاور باله.

درېيم خليفه هېڅ وخت د مسلمينو په خونريزۍ نه راضي کېده، همېشه يې د مسلمانانو د هوسايي، د مسلمانانو د پرمختګ او د اسلام د تطبيق ضامن و.

د دې د خلافت په دوره کې د روميانو ښارونه کاملاً فتحه او د روميانو او فارسيانو قدرت او طاقت يې محوه او د مسلمانانو په تصرف کې په کامل ډول راغلل، د درېيم خليفه په دور کې اسيايي او افريقايي هېوادونه او داسې نور زيات مناطق په کامل ډول فتحه شو او د اسلام د دين پېروان شول، کله چې يو شخص ضعيف او سست وي هېڅ وخت نشي توانيدی چې دومره مناطق فتحه کړي او هلته عدل او عدالت برقرار کړي، خليفه د پوره ثبات او استقامت خاوند و، تل يې د دښمن په مقابل کې د ثبات او استقامت پاليسې درلوده او له مسلمانانو سره يې د زياتې نرمۍ او بخشش سياست درلوده دا چې کوم واقعات د خليفه په دور کې راغلي دي دا د خليفه په ضعف او بې تدبيرۍ دلالت نه کوي.

البته داسې واقعيات همېشه په انساني جامعه کې منع ته راځي خليفه د الله جل جلاله د قرانې قانون پابند و او د خپل ژوند دستور العمل يې گرځولی و

کوم عمل چې د درېيم خليفه د خلافت دوره د مروان بن حکم د غلط تدبير او سلطنت ته د رسيدو په خاطر يې د خلافت دوره داغداره کړه همدارنگه د مختلفو ملتونو، ژبو، عاداتو او عقايدو اسلامي جامعه د يو لړ مشکلاتو سره مخامخ کړه، دا ثابته خبره ده چې د بشريت تعداد متغير کېږي، په هماغه اندازه انسانيت زړونه هم تغير پيدا کړي او د دنيا مينه زياتېږي او هر څوک نفسي خواهشاتو ته د رسيدو په خاطر سعي او کوشن کوي ترڅو چې يوه جامعه د فساد او هلاکېدو درياب ته ورغوته کړي، کله چې د هغه صحابه و تعداد چې صادق، باتدبيره، متدين او د انساني کرامت څښتنان و، له مادې نړۍ څخه يې سترگې پټې کړې او کوم کم شمېر چې پاتې وو هغوی هم د زيات بوداتوب په نسبت د دنياوي امورو څخه ځانونه کناره کړي وو او د وخت خود غرضو خلکو ته ميدان خالي پاتې شو.

هغه و چې منافقين او مقسدينو له وخت څخه استفاده وکړه او اسلامي جامعه يې د نفاق او شقاق لور ته سوق کړه، ترڅو چې يو تعداد اختلافات او دلې رامنځ ته شوې، خليفه د دوی د اصلاح په هکله زيات سعي او کوشنونه وکړل مگر موفق نه شو، ترڅو چې خليفه د دوی د بدبختيو د سرقرياني شو.

د درېيم خليفه د خلافت په وخت کې مسلمانان د ارام او هوسا ژوند خاوندان وو، د درېيم خليفه هم عصري اشخاص په دې خبره اجماع او اتفاق کړی دی چې عثمان رضي الله عنه رسول اکرم صلی الله علیه و آله له اصحابو څخه يو صالح، پرېهزگار، نجيب، کریم او عالم صحابي و، د خلافت لايق او د خلافت د مسؤليت له تحمل څخه عاجز نه وو رسول اکرم صلی الله علیه و آله د خپلو اصحابو د

فضليت په هکله فرمايلي دي: «أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بَأَيِّهِمْ أَتَدَبَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ»

ژباړه: زما صحابه په شان د ستورو دي او تاسې چې د هر يوه سره اقتداء وکړئ هدايت به ومومئ او عثمان رضي الله عنه هم يو د ستورو له هدايت څخه دی.

د عثمان رضي الله عنه د فضليت په هکله د رسول صلى الله عليه وسلم احاديثو او صحابه و اقوال دعائشه رضي الله تعالى عنها روايت دی: (قالت قال رسول صلى الله عليه وسلم لعثمان رضي الله عنه «أَلَا أَسْتَحْيِي مِنْ رَجُلٍ يَسْتَحْيِي مِنْهُ الْمَلَائِكَةُ» ۱. ژباړه: فرمايلي دي رسول الله صلى الله عليه وسلم چې زه ولې د يو داسې شخص څخه حيا ونه کړم چې له هغه څخه ملائکې حيا کوي. (رواه مسلم) ۲. د طلحه بن عبدالله رضي الله عنه څخه روايت دی: (قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لک نبی رفيق و رفيقي فی الجنة عثمان)

ژباړه: رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي هر نبی دوستان لري او زما رفيق په جنت کې عثمان رضي الله عنه دی. (رواه ترمذي)

۳. د عبدالرحمن بن سمره رضي الله عنه څخه روايت دی: جَاءَ عُثْمَانُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِأَلْفِ دِينَارٍ فِي كُمِهِ حِينَ جَهَزَ جَيْشَ الْعُسْرَةِ فَنَثَرَهَا فِي حَجَرِهِ فَرَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْلِبُهَا فِي حَجَرِهِ وَيَقُولُ: «مَا ضَرَّ عُثْمَانَ مَا عَمِلَ بَعْدَ الْيَوْمِ مَرَّتَيْنِ»

ژباړه: رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې عثمان رضي الله عنه زر ديناره د لستوني لاندې پټ په لاره کې نيولې راپورته او د محمد صلى الله عليه وسلم په لمن کې واچول رسول اکرم صلى الله عليه وسلم دينار قبول او ويې فرمايل: چې وروسته له دې ورځې څخه عثمان رضي الله عنه ته هېڅ ضرر به ونه رسېږي دا جمله يې دوه ځلې تکرار کړه. امام حسن بن علي رضي الله عنه: يوه ورځ حسن د خطبې لپاره منبر ته جگ شو او ويې فرمايل: چې ای خلکو! ما تېره شپه خوب وليد چې په عرش معلی

باندې د لوی توانا ذات ﷺ تابناکه رشونايي وځلېده، رسول الله ﷺ تشریف راوړو او د عرش په خوا کې ودرید بیا ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ تشریف راوړو او د محمد ﷺ په اوږو یې لاس کېښود، وروسته عمر رضی اللہ عنہ تشریف راوړو او خپل لاس یې د ابوبکر صدیق رضی اللہ عنہ په اوږو کېښود، وروسته عثمان رضی اللہ عنہ خپل مبارک سره په لاس کې نیولی و او تشریف یې راوړ او عرض یې وکړ چې ای پروردگاره له خپلو بنده گانو څخه زما په هکله سوال وکړه چې زه په څه جرم قتل کړی يم، د دې بیان په کولو سره دوه ویالې وینې جارې شوي، یو نفر علي رضی اللہ عنہ ته وویل: چې امام داسې وایي، علي وویل: هغه څه چې امام حسن لیدلي دي هغه ووايي: سعید بن زید وویل: ای خلکو! تاسې چې کوم ظلم په عثمان رضی اللہ عنہ کړی دی د احد غرق لري، چې له خپل ځای څخه بې ځایه شي او حرکت وکړي. خلکو د حذیفه رضی اللہ عنہ څخه د مصر د یاغیانو په هکله پوښتنه وکړه حذیفه رضی اللہ عنہ وفرمایل: یاغیان غواړي چې عثمان رضی اللہ عنہ قتل کړي مگر عثمان رضی اللہ عنہ به جنت ته ولاړ شي او قاتلین به یې جهنم ته ولاړ شي زید بن ثابت رضی اللہ عنہ د عثمان رضی اللہ عنہ له شهادت څخه وروسته زیات وژړل. ابوهریره رضی اللہ عنہ د عثمان رضی اللہ عنہ په شهادت ډېر زیات غمگین و او ویي ویل: خلک یواځې د عثمان رضی اللہ عنہ په شهادت خپه دی مگر زما لپاره خپګان دوه علتونه دي، یو دا چې عثمان رضی اللہ عنہ شهید شو دویم دا چې ماته محمد ﷺ دوه خریطي خرما راکړې وه او بیا یې د برکت دعا راته وکړه ما د خرما خریطه د ملا پورې تړلې وه، نه پوهېږم چې څومره خرما ما مصرف کړي وه، خو کله چې عثمان رضی اللہ عنہ شهید شو، د خرما خریطه هم غائبه شوه معلومېږي چې د عثمان رضی اللہ عنہ له شهادت سره نږدې برکات هم د ځمکې له سطحې څخه پورته نقل شول.

پنځم فصل

څلورم خليفه علي بن ابي طالب عليه السلام

۵۳۵هـ کال - ۴۰هـ کال پورې

علي عليه السلام د ابي طالب د زامنو څخه دی او د بني هاشم په خاندان کې بهرینو اشخاصو څخه شمېرل کېږي، علي لومړنی شخص دی چې د مکې په ماشومانو کې ترټولو څخه لومړی په اسلام مشرف شوی دی د علي عليه السلام ټولو حرکاتو او سکاناتو د نبي کریم صلی الله علیه و آله څخه پېروي کوله، په هغه شپه چې نبي کریم صلی الله علیه و آله له مکې څخه مدینې ته هجرت کاوه، علي عليه السلام د پیغمبر صلی الله علیه و آله په بستره کې ویده شو او د پیغمبر صلی الله علیه و آله د خلاصون په غرض یې خپل ځان خطرناکه مرحلې ته وسپاره علي عليه السلام خپل ټول ژوند په جهاد اوله کفارو سره په مقابله کې تېر کړی دی، د قوي زړه خاوند، د لاوړ او د قوي ارادې څښتن وو.

د نبي کریم صلی الله علیه و آله لور بهې بهې فاطمې سره یې نکاح کړي وه او له هغې څخه یې دوه تکړه او برجسته زامن یعنې حسن او حسین د جنت سرداران تولد شو پیغمبر صلی الله علیه و آله د علي عليه السلام د مقام په هکله فرمایلي دي د علي عليه السلام زما په نزد لکه هارون او د موسی لپاره منزلت لري.

د علي عليه السلام د تولد محل او نسب:

نوم یې علي ابي طالب بن عبدالمطلب او بل روایت کې حیدر ۱ هم ورته وایي. کنیه نوم یې ابو الحسن، ابو الحسین، ابو تراب او په اسدالله هم ملقب وو.

مور یې فاطمه بنت اسد بن هاشم بن عبدالمناف لور وه، نو ویلی شو چې علي د مور او پلار لخوا قریشي وو.

د مکې له هجرت څخه ۲۱ کاله مخکې په مکه مکرمه کې تولد شوی دی او په بل روایت کې له بعثت څخه ۱۰ کاله مخکې تولد شوی دی ابو طالب هغه څوک دی چې عبدالمطلب له مړینې څخه وروسته خپل وراره علي عليه السلام په خپله غېږه کې ونیوه او د ده په روزنه او پالنه کې تل زیار وایست او د خپل زوی څخه یې تیت نه باله ابوطالب د علي عليه السلام څخه سرپرته نور زامن هم درلودل چې لکه طالب، عقیل او جعفر نومېده او علي له ټولو څخه کشر و کله چې محمد صلی الله علیه و آله ځوان شو، ابوطالب به په هر سفر کې له ځان سره یوه او بیا چې محمد صلی الله علیه و آله په رسالت مبعوث شو ابو طالب د مړینې تر وخته یې له دې چې د قریشو له تهدید او پټکو څخه ووېرېږي د ده ساتنه کوله علي عليه السلام صداقت، د الله جبار عبادت کوونکی، امانت علم، زهد او تقوا ټول د محمد صلی الله علیه و آله زده کړي دي.

د علي عليه السلام ايمان راوړل

علي عليه السلام د کوچنیتوب په وخت کې یوه ورځ محمد صلی الله علیه و آله ولیده چې د بې بې خدیجې رضی الله عنها سره یې یوځای لمونځ کاوه، د لمانځه ارکان رکوع او سجده یې کوله او هغه ځینې قراني ایتونه چې تر دې وخت پورې نازل شوي وو پکې لوستل، علي عليه السلام وروسته څیر شو چې دوی څه کوي، کله چې له لمانځه څخه فارغ شول، علي عليه السلام پوښتنه وکړه چې تاسو څه کول او چاته مو سجده کوله؟ محمد صلی الله علیه و آله ځواب ورکړ زموږ سجده د یوه الله جبار لپاره ده، چې زه یې پیغمبر راېږلی یم او امر یې راته کړی دی، چې خلک د حقې لارې ته راوبولم، دلته یې علي هم د یوه الله جبار عبادت ته راوباله او څو قراني ایتونه یې ورته ولوستل د الله جبار قول پرې ډېره اغېزه وکړه، وروسته له دې فکر کولو یې محمد صلی الله علیه و آله ته وویل: ډېره ښه ده ماته لږ مهلت راکړه، ترڅو په دې باره کې له خپل پلار سره مشوره وکړم، خو په هغه شپه علي بیده نه شو، سهار د محمد صلی الله علیه و آله حضور ته راغی او اسلام

يې راوړ او ويې ويل. زه الله جل و علا پرته د ابوطالب له سلا پيدا كړې يم اوس نو د الله جل و علا په منلو او عبادت كولو كې د دې سلا څه ضرورت نه لرم، په دې وخت كې د علي رضي الله عنه عمر تر يوولسو كالو زيات نه و.

كله چې مسلمانانو يثرب ته هجرت كاوه او قريشو د محمد صلى الله عليه و آله وړلو ته ملا وې ترلې وي، علي رضي الله عنه خپله ډېره غوره سربښندنه دا ډول وښوده په هغې شپه چې دښمنانو غوښتل چې خپل مقصد د محمد صلى الله عليه و آله وړل و سرته ورسوي، علي رضي الله عنه له خپل سرڅخه تېر او د محمد صلى الله عليه و آله په بستره كې پريوت او دښمن يې د هغه له تعقيب څخه منعه كړ او خپله سربښندنه يې په ډېره زړه وړتيا وښودله او دښمن بريالي نه شو، په همدې ډول علي رضي الله عنه په غزاگانو كې له پيغمبر صلى الله عليه و آله سره خپله ميرانه ښكاره كړه او غټه برخه يې اخيستي ده په تېره بيا د احد په جگړه كې ده او حمزه رضي الله عنه د مشرکينو لښكر ډېر زيات ولړزاوه او بيا د خېبر په جگړه كې خپله ميرانه او زړه وړتيا په دې ډول ښودلې ده، چې ساري نه لري د محمد صلى الله عليه و آله د مبارك لاس څخه يې بېرغ واخيسته او د ناعم په كلکه كلا يې يرغل وكړ او هغه يې ونيوله، علي رضي الله عنه په زهد او تقوى مشهور و، په علم او فضل كې د لوړې مرتبې خاوند و، لكه چې پخپله پيغمبر صلى الله عليه و آله فرمايلي دي زه د علم مدينه (ښار) يم او علي رضي الله عنه يې دروازه ده.

د علي خصوصي اوصاف:

علي رضي الله عنه د ماشومتوب په مرحله كې سليم البنيه او سريع النمو ماشوم و په هر اندازه چې عمر تېريده په هماغه اندازه يې د جسم اعضاء قوي كېدل حتى له ځوانۍ څخه تر پيرې (بوداتوب) پورې ثابت او د قوت خاوند و، قوت فايقه تر شپيتو كلونو پورې د دې په جسم كې محفوظ وه، د علي رضي الله عنه په تعريف كې ويل شوي دي، د ميانه قد لرونكى او كوتاهۍ ته ماييل و غنم رنگه او مقبول شخص و، همېشه د تبسم په حالت كې و، د

سرد مخکې برخې وېښتان يې رږېدلي وو، د جنگ په وخت کې به يې په لږزه راوستل د علي عليه السلام پورتنې اوصاف جسماني و، خواخلاقي، شخصي او نفسي اوصاف يې په لاندې ډول دي.

علي عليه السلام د مکارم اخلاق او اسلامي اداوو يوه بهترينه منبع او سرچينه وه، سربېره پر دې نیکي، شهامت او مروت يې زيات دوست درلوده، دغو اخلاقو علي عليه السلام ته زيب وربښلی و، علي عليه السلام د ديني علومو له حيثه عالم، وسيع المعرفت، زيرک، فهميده او پرهېزگار شخص و، هم فصيح، بليغ او د تبليغ په وخت کې جذباتي او ښه اواز خاوند و.

د نهج البلاغه کتاب د دې په فصاحت او بلاغت باندې يو لوی دليل او مدعي دی، علي عليه السلام د محمد صلى الله عليه وآله سره په ټولو غزواتو کې برخه اخيستي او په هرجنگ کې شجاعت او سربښندنه ښودلې وه، محمد صلى الله عليه وآله د علي عليه السلام په باره کې فرمايلي دي: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيَ مَوْلَاهُ»

ژباړه: زه چې د هر چا دوست يم علي عليه السلام هم د هغه دوست دی. او همدارنگه فرمايلي دي: اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ، اللَّهُمَّ عَادِ مَنْ عَادَاهُ» ژباړه: ای الله جل جلاله! هر څوک چې علي عليه السلام دوست لري ته هم هغه دوست لره او هر څوک چې د علي عليه السلام سره دښمني کوي ته هم له هغه سره دښمني وکړه.

علي عليه السلام د ژوند د اقتصاد په هکله د عمر بن خطاب رضي الله عنه سره مشابه دی، علي عليه السلام همېشه په خرما او اوبو ژوند تېراوه او د فاطمه رضي الله عنها لپاره يې د کومک لپاره، کوم خادم هم نه درلوده، يوه ورځ د معاويه بن ابو سفیان رضي الله عنه د علي عليه السلام له وفات څخه وروسته له ضرار څخه د اصحابو له جملې څخه و، د علي عليه السلام د اخلاقو پوښتنه وکړه او ورته يې وويل: چې ای ضرار! د علي عليه السلام صفات بيان کړه، ضرار وويل: چې ای امير

المومنين ا ما معاف کړه. امير معاويه وويل: چې حتمي تعريف يې و کړه، ضرار وويل: څرنگه چې تاسې پر ما باندې په جبري ډول بيانوي، نو د علي عليه السلام صفات په لاندې ډول دي.

علي عليه السلام د وړاندیش او د قوت خاوند و، خبرې په استقامت او فصاحت سره کولې، حکم يې په عدالت سره کاوه، علم د هغه په وجود کې د لري ځلېده، د دنيوي لذت څخه بېزاره و، ساده خوراک يې خوښاوه، د علماوو او اهل دين خلکو يې تعظيم کاوه، د غريبو او بېچاره خلکو سره يې مينه او محبت درلوده او همېشه يې په بوريا او پوزي استراحت کاوه، کله چې به تاريخي او شپه شوه خپله بېره به يې د خپګان په حالت کې قبضه کړه او ويل به يې:

ای دنیا! پرته له ما څخه بل چاته فريب ورکړه، زما په طرف تعرض مه کوه، زما سره شوق او علاقه مه ساته زه له تاڅخه بېزاره يم، تاته طلاق درکوم، ماته رجوع مه کوه، ستا عمر د پر کم مګر خطر د پريزيات دی. په دې حميده او جميله صفاتو په اورېدو سره امير معاويه په ژړا او فرياد شروع وکړه او ويلي ويل:

ای الله جل جلاله! په ابوالحسن رحم وکړه، قسم په الله جبار په همدې ډول خوي او اخلاق يې درلوده بيا يې وويل:

چې ای ضراره! ستا غم د علي عليه السلام په باره کې په کومه اندازه دی، ضرار وويل: چې زما غم په هغه اندازه دی لکه يو ماشوم بچي چې د پلار په غېږ کې سلګۍ وهي.

د علي عليه السلام ازدواج او اولاده

په کوم وخت کې چې علي عليه السلام ۲۳ کلنۍ ته ورسيد نو د ازدواج په فکر کې شو، څرنگه چې په دغه وخت کې اقتصادي حالت خراب او مال او جايداد يې هم نه درلوده او د رسول الله صلى الله عليه وسلم لور فاطمه

الزهرا خواته يې تمايل درلوده، کله چې نبي کریم ﷺ د دغه رغبت حس کړ، نو په فوري ډول يې فاطمة الزهرا عليا ته په نکاح ورکړه، سره دې چې نورو ډېرو اصحابو هم د رسول الله ﷺ طرف د وصيت کارۍ تمنا درلوده. دا د علي رضي الله عنه لومړنۍ ميرمن وه، تر څو پور چې دا د حيات خاونده وه، علي رضي الله عنه له بلې ښځې سره عقد نه دی کړی او له د څخه يې حسن، حسين، محسن، زينب او ام کلثوم متولد شول. له فاطمة الزهرا د وفات څخه وروسته حضرت علي رضي الله عنه له نورو پيبيانو سره ازدواج کړی دی.

۱. ام البنين بنت خزام چې د بني عامر بن کلاب له قبيلې څخه وه او له دې څخه عباس، جعفر، عبدالله او عثمان تولد شوي دي.

۲. ليلى بنت مسعود تميمي چې له دې څخه عبدالله، اصغر او ابوبکر تولد شوي دي.

۳. اسماء بنت عميس حشمي چې له دې څخه يحيى او محمد زېږېدلي دي.

۴. صهباء بنت ربيعه چې د بني حشم بن بکر او ابن ام ولد څخه و او له دې څخه عمر او رقيه زېږېدلي دي.

۵. امامة بنت ابو العاص بن ربيع چې د رسول اکرم ﷺ لمسی (د زينب لور وه) او بيا له ده څخه محمد اوسط وزېږېده.

۶. ام سعيد بنت امر القيس کلبی چې له دې څخه جاريه تولد شوه.

۷. خوله بنت جعفر حنفيه چې محمد يه ابن حنفيه سره مشهور دی تولد شوې دی.

۸. حيانت بنت عوده بن مسعود چې له دې څخه ام الحسين او رمله اکبری تولد شوي دي.

علي رضي الله عنه د فاطمه الزهرا له ازدواج مخکې غوښتل چې د ابوجهل له لور

سره نکاح وکړي، مگر کله چې محمد ﷺ ته له دغې موضوع څخه اطلاع ورسیده د دغه کار مانع شو او نه یې غوښتل چې دغه ازدواج صورت ونیسي.

له علي رضي الله عنه د خلافت لپاره د مسلمانانو بیعت

کله چې انقلاب کوونکو عثمان رضي الله عنه په شهادت ورساوه، د علي حضور ته راغلل چې د خلافت په منصب یې تعین کړي، کله چې علي رضي الله عنه دا حال ولید د انقلاب کوونکو غوښتنه یې رد کړه، د بصرې شورشیان د طلحه بن عبیدالله حضور ته حاضر شول او له هغه څخه یې د خلافت د قبلېدو غوښتنه وکړه.

طلحه رضي الله عنه هم د دوی تقاضا ته منفي ځواب ورکړ، کله چې د شورشیانو تقاضا د دوی له خوا مردوده شوه، نو بیا یې د خلافت د شوری نورو اعضاوو ته رجوع وکړه او د سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه طرف ته متوجه شول چې له ده سره بیعت وکړي مگر سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه هم د دوی نظریه رد کړه، بیا د عبدالله ابن عمر رضي الله عنه حضور ته حاضر شول عبدالله ابن عمر رضي الله عنه هم د دوی نظریه قبوله نه کړه.

بیا مجبور شول چې د علي رضي الله عنه خواته رجوع وکړي، ځکه دوی ویرېده چې د ښارونو حاکمان پرې حمله ونه کړي او له منځه یې یونه سې، وروسته اشتر بن مالک نخعي د علي رضي الله عنه مخې ته راغی او د علي رضي الله عنه په لاس یې بیعت وکړ ترڅو چې علي رضي الله عنه وس درلوده دا خبره یې نه منله په پای کې د مسلمانانو د گټې لپاره د دې کار د منلو لپاره حاضر او له هر لوري عام بیعت شروع شو او که چا به بیعت نه و له هغې جملې څخه چې بیعت ونه کړ سعد بن ابی وقاص رضي الله عنه، عبدالله بن عمر رضي الله عنه او معاویه رضي الله عنه و، طلحه بن عبیدالله رضي الله عنه او زبیر رضي الله عنه په لومړۍ مرحله کې د بیعت څخه انکار وکړ مگر وروسته یې له علي رضي الله عنه سره بیعت وکړ. له انصارو څخه

حسان بن ثابت، مسلمه بن خالد، ابو سعيد خدری، محمد بن مسلمه د علي عليه السلام سره بيعت ونه کړ، يو شمېر خلکو په دې غرض بيعت ونه کړ، ځکه وېرېدل چې د عمر عليه السلام په شان به د مادياتو او عياشي حلقه راتنگه کړي، همدارنگه د بني اميه خاندان هم د بني هاشمو د دې منصب مخالف وو، خو په اصل کې حقيقت دارنگه و، چې د علي عليه السلام څخه به غير په دې مرحله کې بل څوک د خلافت حقدار نه و، کله چې طلحه عليه السلام او زبير عليه السلام د علي عليه السلام سره بيعت وکړ نو په فوري ډول د حج د مناسکو د اداء کولو په منظور د مکې په طرف ولاړل او هلته د بې بې عايشه عليه السلام سره يو ځای شول او د شام خلکو ته هم د علي عليه السلام سره بيعت ونه کړ دوی گمان کاوه چې مهاجرينو او انصارو په جبري ډول د علي عليه السلام سره بيعت کړی دی، په کوم وخت چې علي عليه السلام د خلافت په مقام تعين شو نو يو تعداد د خلکو د شام په لور چې هلته معاويه عليه السلام له پخوا څخه د يانې د عمر عليه السلام او عثمان عليه السلام د خلافت په وخت کې د شام داسې مقتدر والي و، چې ډېر لښکري يې ځانته راټول کړي او له ډېرو کلونو راهيسې دا ډول روزلې وو، چې څه به يې ورته ويل دوی به منل، د شام والي و. فرار وکړ او هلته يې د عثمان عليه السلام شهادت پلمه کړ او د درېيم خليفه په وینو سره کالي او د هغه د ميرمنې (بې بې نائلي) پرې کړې گوتې ورسره وي، وروښودې او د مخالفت بېرغونه يې پورته کړه، چې نتيجه د عالم اسلام په نقص تمامه شوه.

د علي عليه السلام ټوله دوره د مخالفت په کورنيو جگړو کې تېره شوه او مخالفينو پرې نښوده چې د اسلام د پرمختگ لپاره خپل استعداد په کار واچوي، نو هماغه و چې په مسلسل ډول درې واقعي رامنځ ته شوې.

۱- د جمل واقع.

۲- د صفين واقع.

۳- د نهروان مقابله له خوارج سره کله چې علي عليه السلام د ټولو مسلمانانو لخوا په ډله ايز ډول د خلافت د مقام لپاره وټاکل شو، نو په فوري ډول يې مسلمانانو ته د مدينې په مسجد کې داسې خطابه قرائت کړه.

۱- لومړۍ خطبه: وروسته د حمد او ثنا څخه يې وويل: بېشکه الله جل جلاله د هدايت کتاب (قرآن کریم) نازل کړی دی او په دې کتاب کې د خير او شر ټول مسايل په مفصل ډول بيان کړي دي، پس تاسې خير قبول کړئ او شر ترک کړئ او فرائض اداء کړئ الله جل جلاله به تاسې اهل د جنت وگرځوي، بېشکه الله جل جلاله محرمات په واضح ډول بيان کړي د مسلمانانو جرمت په ټولو شيانو اوچت شمېرل شوی دی او د الله جل جلاله په توحيد او د مسلمانانو په يووالي يې تاکيد کړی دی.

مسلمانان هغه څوک دي چې د هغه له ژبې او لاس څخه بل مسلمان په امن کې پاتې شي او د ده د لاس څوک ضرر او تکليف ونه گوري مگر په حق سره.

مسلمانانو ته ضرر رسول په هېڅ وجه حلال نه دي مگر په هغه چې واجب دي.

ای خلکو! له الله جل جلاله څخه ووېرېږئ د الله جل جلاله په ځمکه تاسې د حيواناتو او نورو ژوندي موجوداتو په هکله په هغه څه چې الله جل جلاله د اطاعت امر کوي تاسې مسؤل یاستئ او نافرمانی یې مه کوئ.

د علي عليه السلام د حکومت طرز او سياست

د علي عليه السلام طبعي او ذاتي سياست د حکامو په هکله داسې و چې حکام بايد خپله وظيفه د اسلام د اصولو مطابق انجام کړي او په خپلو کارونو باندې چې واقعي ډول عمل وکړي په دې باره کې د چا له ملامتيا څخه ونه وېرېده، د لمانځه له اداء کولو څخه وروسته يې دوه قراردادونه په لاندې ډول صادر کړل.

۱- هغه حاکمان چې د عثمان رضي الله عنه د خلافت په دوره کې مقرر شوي دي، بايد له خپل مقام څخه معزول او منفک شي، ځکه چې د دوی د ظلم او بد عمل څخه ټول مسلمانان شکایت لري.

۲- بايد د دوی رابطه له بيت المال څخه قطع شي او همدارنگه هغه ځمکې او د دولت ملکیت چې د خلافت په دوره کې خپلو اقاړيو ته عطاء کړي دي، بايد بېرته د حکومت او بيت المال خواته مسترد شي، د علي رضي الله عنه اقاړيو او مشاورينو نه غوښتل چې په پورتيڼو فيصلو باندې په فوري ډول اقدام وشي، د هغوی نظريه دا وه چې يو ځل دې د ټولو ښارونو څخه بيعت واخيستل شي او د خلافت مقام په ټولو امورو او کارونو باندې کامل حاکمیت حاصل کړي بيا دې پرې عمل وشي، علي رضي الله عنه د خپلو مشاورينو دا نظريه رد کړه او اسرار يې کاوه، چې څرنگه هغه واليان او حاکمان چې په خپل حال پاتې شي په داسې حال کې چې د دوی له لاسه ټول خلک شکایت کوي او زه هم په دوی باندې شک لرم.

څرنگه چې ما د دوی د معزولیت فیصله مخکې عثمان رضي الله عنه ته پېشنهاد کړې وه اوس يې څرنگه زه په خپل حال باقي پرېږدم چې له بيت المال څخه ناحقه استفاده وکړي، په همدې اساس يې هغه واليان او حاکمان چې د ده په نظر د اعتماد وړ او هم خلکو ته د منلو وړ وو د سابقه واليانو او حاکمانو په عوض معرفي کړل، ترڅو چې د عثمان رضي الله عنه د واليانو په ځای مستقر شي.

علي رضي الله عنه د بصري په طرف عثمان بن حنيف او ورور يې سهيل بن حنيف د شام په لور او عبیدالله ابن عباس د يمن خواته او قيس بن عباد د مصر په طرف عماره بن شهاب د کوفې په طرف استخدام کړل، مگر د کوفې خلکو نوی حاکم قبول نکړو ځکه دوی نه غوښتل چې سابقه حاکم ابو

موسی اشعري رضي الله عنه له خپل مقام څخه برطرف شي او قيس بن ابي عبادہ پرته د کومي واهمې څخه مصر ته داخل شو او د علي رضي الله عنه لپاره يې د مصر له خلکو څخه بيعت واخيست او همدارنگه عثمان بن حنيف بصري ته ورسيد او هېڅوک يې مخالف نشو او سهيل بن حنيف د شام په طرف ولاړ د تبوک محل ته لانه وو رسيدلي چې مقابلي ته يې د امير معاويه اس سواران راوړسېدل، سهيل پرته د مدينې په لور راغی، دا يو قسم اخطار و د معاويه لخوا د علي په مقابل کې يعنې معاويه رضي الله عنه نه غوښتل چې له علي رضي الله عنه سره بيعت وکړي، بلکې د جنگ او منازعې لپاره يې تياري ونيو. په همدې ترتيب ترمنځ يې جنگ عوامل رامنځ ته شول او په نتيجه کې خلک په دوو دسترو وويشل شول.

کله چې معاويه رضي الله عنه د عمر فاروق رضي الله عنه او د عثمان رضي الله عنه د خلافت په دور کې د شام والي و، نو هلته يې يو فوځ داسې روزلی و، چې هرڅه به يې ورته ويل نو د امير معاويه رضي الله عنه په دې خاطر چې د سلطنت مقام ته ورسېږي، نو کله به يې د عثمان رضي الله عنه شهادت پلمه کړ او کله به يې پخپله علي رضي الله عنه د درېيم خليفه قاتل باله او کله به يې ويل چې د عثمان رضي الله عنه قاتلانو ته يې پناه ورکړې ده او نه يې قصاصوي.

نو د عثمان رضي الله عنه په وينو لږلي کالي او د بې بې نائلي پرېکړې شوې گوتې به يې خلکو ته وربښودې چې ترڅو خلکو جذباتي حس ښه راوپارېږي، علي رضي الله عنه په دې منظور چې د يو طرفه د قاتلانو تعداد زيات و او له بله پلوه شرايط مساعد نه و نشو کولای چې په دې حساسه مرحله کې دومره زيات کسان قصاص کړي، نو په همدې نسبت يو لړ شورشونه او بغاوتونه رامنځ ته شول چې ډېر مسلمانان پکې تباہ او نتيجه يې د مسلمانانو د تجزيه کېدو او زياتو فرقو ايجاد وگرځېد.

د علي عليه السلام د خلافت حق او مخالفين

د علي عليه السلام په همدې وخت او زمان کې ترټولو څخه زيات د خلافت حقدار و او هېڅوک له دې څخه انکار نشي کولای، ځکه چې دا د خپل وخت باتدبيره او د محمد ﷺ کامل او همکار و او همدارنگه يې اخلاقي او ديني امتيازات درلودل او د رسول اکرم ﷺ د اعتماد وړ شخصيت او د محمد ﷺ لور (بې بې فاطمه) يې هم په نکاح اخيسته وه او هم د رسول الله ﷺ له نږدې اقاربو او بلکې د ميراث څښتن هم همدا و، په دې دليل چې الله تعالى جل و علاه فرمايي:

وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ

د اولی الارحام څخه مراد د رسول اکرم ﷺ اقارب دي.

ځينې اصحابو چې د علي عليه السلام سره يې مخالفت کاوه چې عباد، طلحه يا زبير او عقیل د علي عليه السلام ورور چې د معاويه عليه السلام سره په صف کې ودرېدل يا عبدالله ابن عباس (د علي عليه السلام د کاکا زوی) او داسې نور لکه عمرو ابن العاص او مغیره ابن شعبه او ام المؤمنین شایده د بې بې عایشې رضی الله عنها د دوی مخالفت د شرعي معاملو د محاسبې له مخې وي، يا د بې حایه مطالبو په وجه يې علي عليه السلام محروم ګانه له بل طرفه په دې وخت کې معاويه عليه السلام د مال او دولت په وجه هم يو تعداد خلک ځانته جذب کړي وه چې د هغې له جملې څخه د عقیل واقعې چې د علي ورور دی ولې د علي عليه السلام سره مخالف شو په لاندې ډول ده.

يوه ورځ عقیل د علي عليه السلام څخه وغوښتل چې ماته يو څه قدر مال له بيت المال څخه راکړه، علي عليه السلام د عقیل دا غوښتنه رد کړه او عقیل په غوسه شو او په قهر سره يې وويل: چې زه به هغه چاته ورشم چې هغه ماله تا څخه دوست ګڼي يعنې مطلب يې معاويه و.

امير معاويه ته حاضر شو معاويه د عقيل ډېر زيات احترام او عزت وکړ او بيا چې څه عقيل وغوښتل هغه يې ورکړل په دې علت باندې عقيل له معاويه سره پيوست شو وايي چې يوه ورځ معاويه له عقيل څخه پوښتنه وکړه چې زه به تر یم که ستا ورور علي عليه السلام ؟

عقيل وويل: چې ته زما لپاره د دنيوي امورو په هکله بهتر يي او علي رضي الله عنه د ديني احکامو په هکله بهتر دی، همدارنگه هغو کسانو چې د معاويه رضي الله عنه په طرف ځای نيولی وو يا يې له قوم څخه وو او يا يې د عيش او عشرت په هکله چې د درېيم خليفه د خلافت په دوره کې ډېر مال او متاع جمع کړې وه او يا هغه کسان وو چې د علي رضي الله عنه لخوا معزول شوې وو او يا هغه کسان چې د رسول اکرم صلى الله عليه وسلم د حيات په وخت کې د دوی اقارب د غزاگانو په لړ کې وژلي وو، د دوی د حسد او کينې له مخې له علي عليه السلام بيعت نه کاوه او په مخالفت لاس پورې کړ او امير معاويه رضي الله عنه يې د خلافت مستحق گانه.

د علي عليه السلام او امير معاويه ترمنځ گريټوب او د ليکونو تبادله

کوم وخت چې علي عليه السلام د خلافت په مقام وټاکل شو نو ورځ پر ورځ د علي عليه السلام او امير معاويه ترمنځ د نزاع او اختلاف عوامل زياتېدل. بعضو منځگرو له امير معاويه څخه د صلحي او سازش په ارتباط وغوښتل هغه څه چې ته علي عليه السلام څخه غواړي هغه غوښتنه ته د کاغذ پر مخ وليکه او ورو يې لېږه که چېرته علي عليه السلام ځواب ورکړ نو مسلمانان به له شر څخه معبون پاتې شي او که چېرته علي عليه السلام ځواب ور نه کړي د خلافت حق ستا دی.

معاويه رضي الله عنه علي عليه السلام ته يو مفصل مکتوب وليکه په هغه

مکتوب کې يې ذکر کړي و.

پېشکه الله ﷻ د رسول اکرم ﷺ د اعانت لپاره يو تعداد اشخاص غوره کړي وه، لکه ابوبکر صدیق ﷺ، عمر ﷺ او عثمان ﷺ چې ظلماً ووژل شو، پس له حکم څخه تا بغاوت وکړ او عثمان ﷺ په مدينه کې ووژل شو، او هر هغه څه واقعات چې د عثمان ﷺ په مخ کې راتلل تا ليدل او اورېدل او تا د عثمان ﷺ قولاً او عملاً دفاع نه کوله، زه اطلاع لرم چې ته د عثمان ﷺ مرگ نادیده او بې تفاوت بولې او خپل ځان ته نجات ورکوي.

که چېرته تاسې په حقه اوسئ، د عثمان ﷺ قاتلين ماته تسليم کړئ، ترڅو زه هغه قتل کړم او که چېرته تاسې دا عمل انجام نه کړئ نو زما او ستا فيصله به توره کوي.

علي ﷺ د امير معاويه د مکتوب په ځواب کې داسې وليکل: ای معاويه! تا په خپل ليک کې ذکر کړي دي، چې عثمان بن عفان د فضليت په لحاظ درېيم شخص دی، که چېرته هغه يو نیکو کار شخص وي، د رب العزت په مخ کې به ملاقي شي او الله ﷻ به د هغه د نیکو اعمالو اجر څو چنده ورکړي او که چېرته يې بد اعمال انجام کړي وي بيا به هم د رب العزت په مقابل کې ملاقي شي او الله ﷻ ته د گناهانو بخشش او بخښل کوم دروند او سنگين کار نه دی او سربېره پر دې تا په خپل مکتوب کې اضافه کړي دي چې ته د خلفاوو مخالف او هغوی سره حسد کوي، معاذ الله، زه نه ظاهر او نه پټ مخالفت کوم.

حال دا چې ستا پلار ابوسفیان د رسول الله ﷺ له وفات څخه وروسته او د ابوبکر صدیق ﷺ له بيعت څخه مخکې زما مخې ته راغی او راته يې وويل: ای علي! ته له ټولو خلکو څخه د خلافت په باره کې مستحق تر او برتري لري. لاس دې راکړه چې زه له تاسره بيعت وکړم، ما د اختلاف د

وېرې انکار وکړ.

ای معاویه! ته زیات پوهېږي یا ستا پلار زیات پوهېده، درېیم دا چې زه د عثمان رضی الله عنه د قتل په هکله د خلکو محرک شمېرلی یم او حال دا چې خلکو کوم پاڅون او انقلاب رامنځته کړی وو هغه د هغوی خپل مسؤلیت وو.

زه په کلي ډول په دغه جریان کې دخپل نه وم او هغه څه چې د عثمان رضی الله عنه په سر راغلي دي هغه ټول تا لیدلې دي او بیا دې په لیک کې ماته را لېږلي دي.

څلورم تا د عثمان رضی الله عنه د قاتلینو د تحویل په هکله یادونه کړې ده، زه هېڅ یو مشخص قاتل (قاتلین) نه پېژنم دغه منځګړیتوب چې نزاع او اختلاف خاموش کړي هېڅ کومه نتیجه ورنه کړه د جنگ او مرکې اسباب زیات شول علي رضی الله عنه تر قدرته پورې د جنگ کولو څخه پرهېز کاوه، همېشه یې صبر او تحمل کاوه او غوښتل یې چې په هر ډول وي معاویه باید قانع شي او کله به د علي رضی الله عنه معاویه ته ویل چې زما سره متحد شه چې یو ځای د عثمان رضی الله عنه قاتلین له منځه یوسو.

علي رضی الله عنه همېشه له جنگ او نزاع څخه کناره ګیري کوله او کوښښ کاوه چې د حق خواته رجوع وکړي، ولې معاویه انکار وکړ او موضوع یې په تعوق کې واچوله د شام د لویانو د لښکر د قومندانانو سره یې مشوره وکړه، عمرو بن العاص اشاره وکړه چې باید مجدداً د عثمان رضی الله عنه د خون پوښتنه له علي رضی الله عنه څخه وشي او عمرو بن العاص په دې موضوع زیات اسرار کاوه، معاویه د عثمان رضی الله عنه په وینو لږلي کالي او د بې بې نائلي پریکړې ګوتې د خلکو د ښه تحریکولو په خاطر په هر ځای کې خلکو ته ورښودې ترڅو خلک د علي رضی الله عنه مقابله لپاره تیار او آماده شي.

امیر معاویه د شام له خلکو څخه یو لوی لښکر چې په هره ډول تجهیزاتو

مجهز و سره متحد او منظم کړ او د علي لښکر د کوفي، بصري، مدینې او نورو تابعینو او علي عليه السلام له متشعینو څخه تشکیل شو، د خبرو او تفاهم په عوض یوازې جنگ او مقابله ته ځای پاتې و او بس.

د جمل د جنگ خبر

هغه اتفاقي جنگ چې د علي عليه السلام او عائشې رضی الله عنها او نورو ترمنځ په بصره کې پېښ شو هغه جنگ ته جنگ جمل یعنې د اوبښې جنگ وايي. یوه ورځ محمد صلی الله علیه و آله په کور کې د ازواج مطهراتو سره ناست و چې ویې ویل: له تاسې څخه به په یو چا پسې د (حواب)^۱ سپي وغاږي هر کله چې عایشه رضی الله عنها د اصحابو جمل سره روانه شوه او د حواب ډنډ ته ورسېده او سپو ورپسې په غیلو پیل وکړ نو دلته د محمد صلی الله علیه و آله دا پېشگويي ور په یاده^۲ شوه.

د جمل واقعه

دا واقعه د جمادي الاخر په میاستې د هجرت په ۳۶ کال کې واقع شوې ده، د دې جنگ په هکله زیاتو تاریخونو مختلفې نظریې او قسما قسم رنګونه ورکړي دي او ځینو تاریخونو له حد څخه هم تجاوز کړی دی، صحیح واقعه سیف مسؤل صاحب د قرطبه تاریخ په حواله په مفصل ډول بیان کړې ده چې شرحه یې په لاندې ډول ده.

کله چې طلحه او زبیر رضی الله عنهما د علي عليه السلام په لاس بیعت وکړ طلحه او زبیر رضی الله عنهما د حج د مناسکو د اداء کولو په منظور مکې مکرمې ته تشریف وړ او د ام المؤمنین بې بې عایشه هم پخوا له دوی څخه د حج د مناسکو د اداء

۱- حواب په عراق کې د یو ډنډ نوم دی، چې دا روایت د درېیم توک د سیره النبی صلی الله علیه و آله څخه چې په ۵۲۳ مخ کې ذکر شوی دی راخیستل شوی دی.

۲- د مسند ابن حنبل د ۶ جلد ۵۲۲ نه تر ۹۷ په حواله را نقل شوی دی.

کولو په غرض مکې معظمې ته تللي وه او تر دغه وخته پورې په مکه کې سکونت کاوه، طلحه رضي الله عنه او زبير رضي الله عنه د بې بې عايشې رضي الله عنها حضور ته حاضر شول او د علي رضي الله عنه سره د بيعت کولو ټول سرگذشت بيان کړ او د عثمان رضي الله عنه د شهادت په هکله يې هم حال او احوال ورته شرحه کړ او د باغيانو د شورش په هکله او د مدينې منورې د سياسي حالت او د امنيت د خرابېدو په وضعه سعي او کوشش وکړي چې علي رضي الله عنه ته مصلحت ورکړي چې د عثمان رضي الله عنه د قاتلينو د قصاص په هکله سکوت اختيار نه کړي ځکه چې د سکوت حالات وضعه نوره هم خرابوي عائشه رضي الله عنها د دې مشورې له شرکت څخه ډډه وکړه مگر بيا وروسته يې د طلحه رضي الله عنه او زبير رضي الله عنه د قران پاک يو ايت تلاوت کړ چې په هغه کې د مسلمانانو د اصلاح دستور ورکړ شوی وه، بالاخره عائشه رضي الله عنها په دې خبره يې اتفاق وکړ او دغه مشوره يې قبوله کړه او داسې تجويز ونيول شو، چې مدينه کې بايد د باغيانو قوت کمزوری شي او علي رضي الله عنه د مفسدانو او د باغيانو له نظري څخه صرف نظر او له تاسې سره اتفاق وکړي ترڅو د عثمان رضي الله عنه قاتلين قصاص شي او مفسدانو ته بايد جزا ورکړ شي، د دې تجويز له مخې عايشه رضي الله عنها د بصري خواته اعزام کړی شوه، مفسدانو دا واقعه علي رضي الله عنه ته په معکوس ډول او بيا يې په يو بل عجيب رنگ بيان کړه او زياته يې کړه چې عائشه رضي الله عنها تصميم لري چې تا له خلافت څخه معزول کړي کومه اراده چې ام المؤمنين د اصلاح په خاطر درلوده مفسدانو غوښتل چې علي رضي الله عنه له دې تصميم څخه مطلع نه شي.

همدارنگه علي رضي الله عنه هم بصري خواته تشریف و يوړ عبدالله بن جعفر رضي الله عنه او عبدالله بن عباس رضي الله عنه د دې فوځ کشی سره مخالف وو خو د دوی رایه قبول نه شوه کله چې د علي رضي الله عنه فوځ د بصري خواته نږدې ورسيد

قعقاع عليه السلام د پيغمبر صلى الله عليه وسلم صحابي د قاصد په ډول د طلحه عليه السلام او د زبير عليه السلام حضور ته ولېږل شو.

قعقاع عليه السلام اول د ام المؤمنين سره ملاقات وکړ، ام المؤمنين صراحتاً ځواب ورکړ چې زما منظور يوازې اصلاح ده چې په يوه طريقه دا فساد او فتنه ختمه شي او امنيت قايم شي.

قعقاع عليه السلام بيا وروسته د طلحه عليه السلام او د زبير عليه السلام سره ملاقات وکړ او له هغوی څخه يې سوال وکړ چې تاسې څه تجويز د اصلاح لپاره نيولی دی دوی وويل:

چې بدون د عثمان عليه السلام د قاتلينو د قصاص څخه په هېڅ ډول امن نه شي قائميدای، قعقاع عليه السلام وويل چې دا مطلب ته د رسيدو لاره د مسلمانانو د اتفاق او اتحاد لاره ده او مسلمانانو د اتفاق نه بغير بل په هېڅ صورت دا کار ممکن نه دی ترڅو تاسې د علي عليه السلام سره يوځای او متحد شي او بيا د دغه کار لپاره تدبير ونيول شي دا رايه د طلحه عليه السلام او زبير عليه السلام لپاره ډېره غوره او معقوله ښکاره شوه.

قعقاع عليه السلام د دې صلحې بشارت علي عليه السلام ته په يو عام محضر کې بيان کړ او علي عليه السلام زيات خوشحاله شو. تر دريو ورځو پورې دغه ارتباطات او ليکونه واستول په درېيمه ورځ ماينام طلحه عليه السلام او زبير عليه السلام يو مکتوب ولېږه، چې سبا ته سهار طلحه عليه السلام او علي عليه السلام سره ملاقات کوي. دا امر د مفسدانو لپاره ډېر سخت تمام شو ځکه مفسدان پوهېده که چېرته علي عليه السلام په تنهائي کې د طلحه عليه السلام او زبير عليه السلام سره وگوري نو کېدای شي چې د دوی په باره کې کوم تصميم ونيسي نو دوی نه غوښتل چې د دوی دا قضيه په سوله تمامه شي او ملاقات صورت نيسي، عبدالله بن سباء منافق چې په ظاهري صورت د اهل تشيع د مذهب پېرو و او هم يې د مفسدانو په راس کې قرار درلوده خپلو ملگرو ته يې

دستور ورکړ چې تاسې نن شپه جنگ اغاز کړئ او بيا به علي عليه السلام ته اطلاع وکړو چې مخالف فريق تعرض وکړ، همدارنگه واقعه پېښه شوه، باغيانو او مفسدانو د شپې په اخر نيمايي کې په خودسري جنگ شروع کړو علي عليه السلام ته يې خبر ورکړ چې طلحه عليه السلام او زبير عليه السلام عهد شکني وکړه او په مخالف کې داسې هنگامه پېښ شوه چې علي عليه السلام وعده خلافې وکړه، خلاصه دا چې د دواړو ترمنځ يو لوی فساد رامنځ ته شو، طلحه عليه السلام د جنگ په ميدان کې شهيد شو اما زبير عليه السلام له جنگ څخه کناره کېږي، خو په لاره کې د ابن جرموز په واسطه په شهادت ورسيد ابن جرموز په دې غرض چې علي عليه السلام ته زېري ورکړي او هم د زبير عليه السلام د قتل په مقابل کې يو څه انعام ورڅخه واخلي، نو د علي عليه السلام حضور ته حاضر شو او ورته يې وويل: چې اې امير المؤمنين! په تا دې زېري وي چې ستا دښمن زبير مې قتل کړو.

علي عليه السلام وفرمايل: چې زه تا ته د جهنم زېري درکوم، ابن جرموز وويل: عجيبه انعام دې ماته رابخشش کړ علي عليه السلام وفرمايل: چې زه څه وکړم، محمد عليه السلام ماته ويلې وو: يا علي بشر قاتل ابن صفيه بالنار.

کله چې علي عليه السلام د طلحه عليه السلام له شهادت څخه خبر شو نو ويې ويل: (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ)

اې علي هر چا که زما دا د ترور (عمه) زوی قتل کړ ته هغه ته د دوزخ

۱- په کوم وخت کې چې پيغمبر عليه السلام د احد په غزا کې د کفارو د تورو په منځ کې گير شو نو په دې ځای کې غير له طلحه څخه بل هېڅوک موجود نه و طلحه عليه السلام اول د سپر په ذريعه د رسول اکرم عليه السلام څخه دفاع کوله او کله چې يې سپر دلاسه پرېوت نو د دې لپاره چې پيغمبر عليه السلام ته د کفارو گذار راونه رسېږي، نو په خپلو لاسونو يې د کفارو د تورو گذارونه دغه کول چې بيا يې په دې جگړه کې لاسونه قطع شو او يو لاس کاملاً فلج او بې کاره شو، نو حضرت علي عليه السلام به همېشه د طلحه عليه السلام لاسونه د دفاع په خاطر فلج شول.

زېږې وركړه، زېږ د محمد ﷺ د ترور زوی وه، ابن جرموز د دغه خبر په اورېدو سره خودكشي وكړه، علي ﷺ وگورئ هغه څه چې رسول الله ﷺ فرمايلي و. څرنگه ژر يې واقعيت ومونده د جنگ له ختمېدو څخه وروسته علي ﷺ امام حسن عبدالله ابن عباس ﷺ د جنگ ميدان ته د زخميانو د ليدلو په غرض ورغلل كله چې يو مقام ته ورسېدل امام حسن ﷺ اواز وكړ چې اې پلاره زما دې پر الله ﷻ قسم وي چې په دې ځاى كې يو نوجوان د قريشو له خاندان څخه پروت دى، علي ﷺ استعفار ووايه او ويې وويل: چې څوك دى هغه ځواب وركړ چې محمد بن طلحه ﷺ دى، علي ﷺ وفرمايل: و الله كان شاباً صالحاً^(۱) په الله قسم دى چې دا نوجوان يو نيكو كار شخص دى، علي ﷺ، طلحه ﷺ په جسد ورپېښ شو هغه يې وليد او ورته كېناست او ورته يې وويل: چې اې ابو محمده! زه چې تا په دې حال گورم كاشكې زه شل (۲۰) كاله مخكې مړ شوى واى او بيا يې لاسونه راپورته او درې دفعې مچې يانې ښكل كړ او بيا يې وفرمايل: چې دا هماغه لاسونه دي چې د رسول اكرم ﷺ مصائب يې دفع كول.

تر دغه وخته لا طلحه ﷺ نه و وفات شوى چې يو سړى په خوا كې تېرېده او تپوس يې ورڅخه وكړ چې ته د چا له لښكر څخه يې؟ هغه شخص وويل: زه د امير المؤمنين له لښكر څخه يم. طلحه ﷺ وويل: ډېر ښه لاس دې را اوږد كړه چې زه له تاسره د علي لپاره بيعت وكړم، بيا يې د دارالفناء څخه دارالبقاء ته روح وسپاره. بيا دا شخص دا واقعه علي ﷺ ته بيان كړه، علي ﷺ تكبير ووايه او بيا يې وفرمايل

بڼه شو چې زما له بيعت سره جنت^(۱) ته داخل شو.
له علي عليه السلام څخه چا سوال وکړ چې ايا د جمل په واقعه کې شريک کسان
مشرکان وو، ده وفرمايل: نه دوی له شرک څخه نفرت درلوده بيا يې
سوال وکړ چې ايا منافق و، ويې فرمايل: نه منافق الله جل جلاله ډېر کم يادوي
بيا يې پوښتنه وکړه چې دوی په معيار قرار درلوده.

علي عليه السلام وفرمايل: **رَاخُوَانُنَا بَغَوًا عَلَيْنَا**)

دوی زما وروڼه وو، مگر له ماڅخه يې بغاوت کړی و. د جمل په دې
واقعه کې د ام المؤمنين بې عايشې سره شپږ سوه (۶۰۰) سواره او
شپږ سوه (۶۰۰) اوبښان وو او ام المؤمنين هم په اوبښ باندې سپره وه ځکه
دا جگړه د جمل د جگړې په نوم يادوي. ام المؤمنين عايشه عليه السلام د
پيغمبر صلی الله علیه و آله نورو ازواجو مطهراتو له دغه سفر څخه ډېره منع کړه او دليل
يې ورته د قران دا ايت **وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ** ولوستل ام المؤمنين بيا هم
خپل قصد عملي کړ په دا مشوره کې مروان بن حکم او سعيد ابن عاص
او وليد بن عقبه ملگري وو، وروسته د جنگ له ختمېدو څخه علي عليه السلام د
بې بې عايشې عليه السلام ليدو ته ورغی او ډېره ډاډگېرڼه يې ورکړه او بيا يې
په ډېر احترام په داسې حال کې چې تر يو ځايه پلې ورسره و، د مدينې
منورې په لور رخصت کړه.

د صفين د جنگ خبر

يوه ورځ محمد صلی الله علیه و آله وفرمايل: چې تر هغې به قيامت رانه شي ترڅو دوه
داسې ډلې پخپلو منځو کې سره په جنگ گوتې پورې نه کړي چې له هغو
څخه به د هرې ډلې دعوا بېخې يوه وي. علما^(۲) وايي چې دا پېشگويي د
علي عليه السلام او امير معاويه په جنگونو صدق کوي.

۱- ازالة الخفاء فی التاريخ الخلفاء په حواله

۲- صحيح المسلم

د صفين جگړه

د جمل له واقعي څخه وروسته د معاويه لښکر د دمشق په طرف د فرات د ښار په شاوخوا کې ځای پر ځای شو او د علي لښکر د کوفي په شاوخوا کې مستقر او د معاويه د لښکر څارنه يې کوله چې تقريباً تر دوو مياشتو پورې دا حالت دوام وکړ.

خليفه د دې لپاره چې په پای کې له ملامتيا څخه خلاص وي، لومړی يې جرير بن عبدالله معاويه ته چې په شام کې و ورولبړه چې د جگړې د ناوړو عواقبو څخه يې خبر او بيعت ته يې رضا کړي خو دغې مذاکري کومه گټه ونه رسوله.

معاويه رضي الله عنه له خپلو لښکرو سره له شامه د جگړې لپاره د علي رضي الله عنه په طرف راوخوځېده دواړه لښکرې په هغه ځای کې صفين نومېږي سره مخامخ شوي د هجرت په ۳۷ کال د صفر په اول دېره کلکه جگړه شروع شوه په اوله مرحله کې د معاويه لښکر نږدې و چې کامياب شي خو په کوم وخت کې چې د عراق له خوا تازه لښکر د علي رضي الله عنه کومک ته راوړسيد او متفرقه لښکرې بېرته سره راڅمعه کړي او د لښکرو قومندان مالک بن اشتر نخعي په مخالف لښکر باندې په ناڅاپي ډول حمله وکړه بيا د علي رضي الله عنه د لښکرو کاميابي په قطعي ډول ثابته شوه.

کله چې معاويه رضي الله عنه د اوضاعو څر پرتيا وليده، دې ته مجبور شو چې بېرته ولاړ شي خو دلته عمرو بن العاص رضي الله عنه داسې سلا او مشوره ورکړه چې تېښتېدلو سپاهيانو ته داسې لارښونه وکړي چې د قران کریم پاڼې د نېزو په څوکو کې جگې کړي او په لوړ اواز سره ووايي چې د څه لپاره خوشې وينې سره توپوي؟

راځئ چې دا قران زموږ او ستاسې حکم وگرځو، دا خبره ژر تر ژره ومنل شوه.

د شام د سپاهيانو له خوا قران كريم د نېزو په څوكو جگ كړاى شو او غېږونه وشول د څه لپاره يو له بل سره وژنو راځي كتاب الله ترمنځه محاكمه سره وكړو. كله چې علي عليه السلام ته ښكاره شوه، چې دې هيلې د دې پر سپاهيانو اغېزه وكړه هرڅه چې يې وكول چې خپل لښكريان د دښمن په دې غولوونكې هيله پوه كړي گته يې ونكړه لښكريانو د دې خبره ونه ومنله دې ته ټينگ شول چې له جگړې څخه ژر لاس واخلي علي عليه السلام وويل چې دا كلمه حقه ده اما دا اراده باطله ده، كله چې د علي عليه السلام وينا ته مجبور شو چې د خپل لښكر سپاه سالار مالك ابن اشتر ته چې دښمن پسې اخيستی و امر وكړ چې له جگړو څخه لاس واخلي او بېرته خپل لښكر ته راوگرځي مالك هم د دې امر ته غاړه كېښوده په همدې نسبت د دواړو لښكرو په پرېښودلو رضا او متبقي سپاهيانو په همدې هيله له ورکۍ او تباھۍ څخه ځان وژغوره.

حکمت

كله چې پېښه په دې ډول وه او بيا يې هم د جگړې احتمال درلوده نو ددې پېښې د حل لپاره له دواړو خواوو څخه يو يو منځگړى وټاكل شو ترڅو چې دا موضوع د الله جل جلاله كتاب سره سمه فيصله كړي د معاويه له خوا عمرو بن العاص رضي الله عنه او د علي عليه السلام لخوا ابو موسى ^(۱) اشعري په ښه توگه وټاكل شو سره له دې چې علي عليه السلام په دې كار راضي نه و ځكه دى پوهېده چې ابو موسى اشعري په ښه توگه د دې كار د سرته رسولو له عهد څخه نشي وتلاى كله چې د حكمت دا تړون وشو او د صفين جگړه سرته ورسیده نو علي عليه السلام سره د خپلو لښكرو كوفي ته او معاويه رضي الله عنه د شام لورته وخوځېدل، د هجرت په ۳۷ كال دروژې په مياشت كې

۱- د ابو موسى اشعري اصلي نوم عبدالله بن قيس دى.

منځگړو په دومه الجندل کې غونډه وکړه، وروسته له دې خبرو اترو يې دغه خبره سره غوټه کړه چې علي عليه السلام او معاويه عليه السلام دواړه د خلافت وړ نه دي، مسلمانان دې دوی دواړه له خلافت څخه معزول او پرځای دي بل څوک وټاکي.

عمرو بن العاص عليه السلام ظاهراً د احترام په توګه موسی اشعري ته موکه ورکړه او هيله يې ترې وکړه ترڅو د فيصلې موضوع چې د عالم اسلام د يووالي لپاره حاصله شوې ده خلکو ته ورسوي ابو موسی اشعري سهو شو فوراً منبر ته وخوت او داسې يې وويل: موږ دواړو د خلافت په باره کې دېر ژور فکر وکړ، وروستنی فيصله مو داده چې د علي عليه السلام او معاويه عليه السلام دواړه د مسلمانانو د نفاق سبب گرځېدلې او د خلافت وړ نه بلل کېږي، موږ دواړه له خلافت څخه موقوف کړل ترڅو مسلمانان په خپله د دې کار د اجراء لپاره بل څوک وټاکي.

وروسته له هغه عمرو بن العاص عليه السلام راولاړ شو او ويې ويل: د ابو موسی فيصله مو واورېده زه هم د هغه خبره تائيده وم علي عليه السلام مې له خلافت څخه موقوف او معاويه عليه السلام د هغه پرځای خليفه وټاکه، دا حکميت مسلمانان نور هم بې اتفاقه کړل او د دواړو خواوو قضیې د حل لپاره يو ځل بيا جګړې حتمي وبلله د سپاهيانو په سنبالولو يې پيل سره وکړ، خو دلته علي عليه السلام د دې خبرو مشکلاتو سره مخامخ شو ځکه د دې سپاهيانو کې نفاق پېښ شو هغو خلکو چې ده ته د حکمت رايه ورکړې وه اوس د دې پر ضد ولاړ او د دې په کړو وړو يې اعتراضونه کول او ويل يې ستاسې د الله جل جلاله په کار څه؟

هغه وخت چې بری زموږ وو حکميت دې ومانه د علي سپاهيان په خپلو منځونو کې دوي ډلې شوې چې يوه د بلې مخالفه وه، هغه مخالفه ډله چې اوس د خوارجو په نوم يادېږي د علي عليه السلام سره کوفې ته رانغلل او په

حرورا نومې ځای کې مېشت شول. د دوی تعدا تقريباً دولس زره (۱۲۰۰۰) تنه وو، ټولو د علي عليه السلام مخالفت ته ملاوي تړلې وې، چې بيا د دوی ترمنځ خونړۍ جگړې پېښې شوې، علي عليه السلام د دې وخت ونه مينده چې د شام خواته توجه وکړي، معاويه عليه السلام له وخت څخه استفاده وکړه او د خلافت اعلان يې وکړ او ورځ په ورځ داسې قوي کېده ترڅو يې ځينې اسلامي ممالک لکه مصر او يمن هم ونيول خو علي عليه السلام په هېڅ ډول سره په دې وخت کې بريالي نشو چې له کوفي څخه يو قدم بل طرف ته ولاړ شي ځکه په کوفه او بصره کې خوارجو جدا خليفه (نهروان) انتخاب کړ او د علي عليه السلام په مقابل کې يې سنگر جوړ کړ مگر بيا د علي عليه السلام له خوا د شکست سره مخامخ شول، د صفين په جگړه کې نه علي عليه السلام او نه معاويه عليه السلام ته کوم مسؤليت (راجع دی) دا چې کوم خلک دوی په دې موضوع کې مسؤل شمېرې البته دا کاملاً افتراء ده.

په دې جنگ چې کوم مسائل رامنځ ته شوي دي دا کومه د عناد، حسد او د زړونو د عداوت مسئله نه ده البته په نېتونو کې فساد وجود نه درلوده، چې د هغوی د جنگ د جريان په حالت کې د يو سپاهي واقعه په لاندې ډول ده.

د جنگ په جريان کې ابوهريرة^۱ د علي عليه السلام د ملگرو او همکارانو څخه و مگر هره ورځ به يې د معاويه عليه السلام په دسترخوان دودۍ خوړله، يوه ورځ يو چا ورته وويل: ای ابي هريره! ته عجيبه خوی او عادت لري، لمونځ د علي عليه السلام په امامت ادا کوي او په جنګي امورو کې هم د هغه سره همکاري کوي، مگر غذا دلته مصرفوي؟

ابوهريرة رضي الله عنه وفرمايل: د لمانځه اداء کول د هغه په امامت ښه

۱- د ابوهريرة خپل نوم عبدالرحمن بن صخر و ۲۰: طبري تاريخ

دي ځکه چې برحقه خليفه دی او د هغه د قومندې لاندې پرما جهاد کول لازم دي.

چون دلته تاسې بهتره غذا مصرفوئ نو زه هم دلته راحم او له تاسې دودۍ خورم.

معاويه رضي الله عنه د دې خبرو ته ښه په دقت متوجه و او کله چې يې خبرې واورېدې وې خنډل. د صفين جگړې په جريان کې خبر راوړسيد چې مسيحي روميان ^(۱) په مدينه منوره کې د حملې کولو قصد لري، ځکه چې روميانو وليدل چې مسلمانان دوه فرقې شول، نو وخت يې غنيمت وگانه او د جنگ سامان يې برابر کړ، کله چې معاويه رضي الله عنه خبر شو فوراً يې ليک ورواستاوه او په ليک کې يې ورته وليکل: ای د روم سپيو خلکو تاسې زموږ د خانه جنگۍ څخه استفاده نشي کولای زما په الله جبار قسم چې د علي رضي الله عنه له لښکريانو څخه اولنې سپاهي چې ستاسې د سرکوبۍ لپاره حاضر دي د هغه نوم معاويه بن ابوسفیان دی، د دې ليک په لېږلو سره د مسيحيانو جرئت ختم او نا اميده شو.

د جنگ ^(۲) له ختمېدو څخه وروسته د علي رضي الله عنه او معاويه رضي الله عنه دواړو يو د بل په مقابل کې ډېر معقول کليمات استعمالول، علي رضي الله عنه وويل: ای خلکو! د معاويه حکومت ته بد مه وايئ، په الله جبار قسم دی که هر وخت معاويه رضي الله عنه نه وي نو امنيت به قايم نشي او بد امنيتي به انتشار پيدا کړي.

علي رضي الله عنه په يوه اعلاميه کې نشر کړل چې ای د شام خلکو! موږ واحد يو. پيغمبر زموږ يو دی، په الله جبار او رسول صلی الله علیه و آله ايمان لرو، هغوی پر موږ

۱ - په دې وخت کې د روميانو کوچنی رياست په روم کې باقي پاتې و.

۲ - ازالة الخفاء.

کوم فوقیت نه لري او موږ پر هغوی کوم فوقیت نه لرو، یواځې اختلاف د عثمان رضی الله عنه په هکله دی، الله جبار پوهیږي چې زه په دې هکله بری الزمه یم.

معاویه رضی الله عنه (۱) په یو لیک کې علي رضی الله عنه ته ولیکل:

(اما شرفك في الاسلام وقرابتك من النبي صلى الله عليه وسلم فلست ارفعه).
ژباړه: ته چې کوم شرف په اسلام کې لرې او کومه رسته دارې او خپلولي چې د الله جبار د رسول سره لرې زه له هغه څخه منکر نه یم.
مؤرخینو د معاویه د اخلاقو اوصافو په باره کې ډېر څه لیکلي دي.
خو اصلي واقعیت داسې دی چې معاویه رضی الله عنه یو جلیل القدر صحابي او د وحی کاتب هم و، دا چې معاویه ابن ابوسفیان او د علي رضی الله عنه په منع کې بعضي منازعات او بعضي مسائل پېښ یا واقع شوي دي او د علي رضی الله عنه د خلافت یې انکار کاوه.

په اصل کې موضوع د عثمان رضی الله عنه د شهادت او دویم د مفسدینو او منافقینو زیات فعالیت و چې په خپل وخت کې د مسلمانانو په لباس کې سرته رساوه، معاویه رضی الله عنه د خپل ځان په هکله وویل: که چېرته زما او د خلکو ترمنځ دور پېښو تارونه وتړل شي، نو دا به قطع نشي ځکه چې که خلک دا تار کش کړي نو زه به هغه ورخوشي کړم او که چېرته هغوی راخوشي کړي زه به یې نه کش کوم.

د علي رضی الله عنه شهادت

د علي رضی الله عنه د شهادت اطلاع پخوا د رسول اکرم صلی الله علیه و آله په واسطه پېښې شوې وه، یوه ورځ محمد صلی الله علیه و آله علي رضی الله عنه ته وفرمایل: چې یا علي! په پخوانیو خلکو کې بد بخت ترین شخص هغه څوک و چې د صالح علیه

السلام د ناچه پښې يې پرېکړې وې او په باقي خلکو کې بدبخت ترين شخص هغه څوک دی چې ستا مبارکه ږېره په وينو رنگ کړي.

د علي عليه السلام د شهادت جريان د صفين له واقعي څخه وروسته شروع کېږي، کله چې علي عليه السلام د صفين د جگړې څخه د کوفي په طرف ولاړ او هلته د خوارجو مشر د نهروان سره لاس په گرېوان شو او هغوی ته يې شکست ورکړ، نو بيا د نهروان په دستور درې تنه عبدالرحمن بن ملجم، برک بن عبدالله، عمرو بن بکر تميمي په مکه معظمه کې د علي عليه السلام او امير معاويه او عمرو بن العاص د قتل لپاره انتخاب شول چې دوی به درې واړه په يوه او په يوه وخت کې په شهادت رسوي.

عبدالرحمن بن ملجم د علي عليه السلام د قتل کولو ذمه واري په غاړه واخېسته او برلا بن عبدالله معاويه عليه السلام د قتل لپاره او عمرو بن بکر د عمرو بن العاص عليه السلام له قتل لپاره مؤظف شول کله چې عبدالرحمن بن ملجم کوفي ته ورسيد. د علي عليه السلام د قتلولو لپاره آماده کي ونيوله، مگر موفق نشو بله ورځ علي عليه السلام د سهار د لمانځه لپاره په چالاکی سره د کوفي مسجد ته روان و چې ابن ملجم ورته په لاره کې پټ شوی و او ناگهانه يې په ده د توري گذار وکړ او مخامخ يې په سر وواهه او علي عليه السلام په وينو کې لت پټ شو او ږېره يې په وينو رنگ شوه.

امام حسن عليه السلام فرمايې: کله چې دا واقعه پېښه شوه زه د امير المؤمنين پسې روان وم، کله چې امير المؤمنين په ځمکه پرېوت نو يې وويل: **فَزْتُ رَبَّ الْكَعْبَةِ** زما دی د الله جَلَّ جَلَالُهُ په کعبه قسم وي چې همدا زما ارزو او اميد و چې زه ورته ورسيدم.

وروسته له دې واقعي څخه خلکو د ابن ملجم څلور خواوې محاصره کړې او ابن ملجم يې ونيو، علي عليه السلام وفرمايل چې ای خلکو ابن ملجم مه قتلوی تاسې يې له ځان سره اسير کړئ که چېرته ما صحت ومينده زما

اختيار دی چې زه يې بخشش کوم او که جزاء ورته ورکوم او که چېرته زه روغ نه شوم نو تاسې يې بيا په سمغه توره يو گذار په سر ووهئ ځکه چې زه يې يو گذار په سر وهلې يم، دا واقعه د جمعې پر ورځ واقع او يکشنبې په شپه وفات شو.

علي عليه السلام د هجرت په څلوېښتم کال د روژي په اولسمه نېټه د د رېشپيتو (۶۳) کلونو په عمر له دې فاني نړۍ څخه سترگې پټې کړې او د الله جل جلاله رحمت ته يې ځان وسپاره.

د علي عليه السلام د مقبرې په هکله اختلافات دي مشهور قول دا دي چې د نوموړې مبارک مقبره په نجف کې ده. عمرو بن عاص رضي الله عنه په دې ورځ ناروغه و او په عوض يې د مصر (قاضي خارجه بن حذفه) چې د لمانځه لپاره نائب تعين شوی و سهواً د عمرو بن العاص رضي الله عنه په ځای ووژل شو او د برک بن عبدالله له خوا امير معاويه ټپي شو خو دومره مهلک نه و، د علي عليه السلام له وفات څخه وروسته د راشده خليفه گانو دوره پای ته ورسیده کله چې امام حسن رضي الله عنه خلکو لخوا خليفه مقرر شو، مگر امام حسن رضي الله عنه له مسلمانانو د جنگ په خاطر د معاويه رضي الله عنه په گټه استعفی ورکړه يعنې نه يې غوښتل چې نور د مسلمانانو په منع کې وينې توې شي.

امام حسن رضي الله عنه د استعفی له ورکولو څخه تقريباً لس (۱۰) کاله وروسته د هجرت په يو پنځوسم (۵۱) کال د بعضو روايتونو له مخې په زهرو ووژل شو او د فاني نړۍ څخه يې سترگې پټې کړې.

د علي عليه السلام اوصاف او نصايح

څلورم خليفه علي عليه السلام د غوره اوصافو څښتن او صادق انسان و، د ايمان نور د ده په زړه کې له ورايه ځلېده په خپل نفس کې يې حميده اخلاقو ته ځای ورکړی و، د علي عليه السلام يو عابد شخص و او عبادت يې زيات دوست درلوده. د علي عليه السلام له زياتو صفاتو سره سره شجاعت،

زهد، علم بې ساری و او شجاع يې ضرب المثل و.

له مرگ څخه يې هېڅ وخت ترس نه درلوده، الله تعالی ﷻ د ته جسماني قوت او جنگي مهارت ورکړی و، د عريو له هر پهلوان سره چې مخامخ کېده هغه به يې ځملاوه له د څخه به دا الفاظ زيات اورېدل کېده، چې ای دنیا له ما څخه به غیر بل چاته دوکه او فريب ورکړه، ټول عمر يې په فقر مشکلاتو کې تېراوه او ويل به يې:

چې ای دنیا زه تاته بائن طلاق (دري طلاقه) درکوم ستا عمر ډېر کم دی او غم دې ډېر زيات دی.

۱. علي ﷺ به همېشه خلکو ته ويل چې ای خلکو بې د الله ﷻ څخه بل د هېچا څخه ډار او ويره مه کوئ مگر له خپلو گناهونو څخه زيات وويرېږئ.

۲. هر چا چې ځان وپېژانده الله ﷻ وپېژانده.

۳. هر انسان د خپلې ژبې لاندې پټ دی.

۴. اوس ټول خلک ویده دي خو چې کله مړه شي بيا به بيدار شي.

۵. ادنی علم د زيات مال څخه بهتر دی، ځکه علم تا ساتي او ته به مال ساتي.

۶. څوک چې خوږه ژبه لري د هغه ورونه زيات وي.

۷. د ايمان ښکاره نښه او علامه په هغه ځای کې معلومېږي چې هلته د رښتيا د ويلو په واسطه نقصان او زيان زيات وي او بيا په هغه ځای کې رښتيا ووايي.

۸. يوه ورځ علي ﷺ په هديره کې ناست و، يو چا ورته وويل: ای ابوالحسنه! ولې دلته ناست يې؟ ده وويل: په دې ځای کې ډېر ښه همسايگان دي اگر چې د چا په ياد نه دي خو خلک د اخرت خواته متوجه کوي.

۹. هر کله چې تقدير راشي تدبير بېکاره کېږي.

۱۰. په اخري وصيت کې فرمايلي دي، چې اې خلکو! په توحيد قايم اوسئ، هېڅوک له الله ﷻ سره شريک نه کړئ که چېرته تاسو دا دوه کارونه وکړل ټول بد کارونه له تاسو فرار کوي، توحيد او سنت د دين دوه داسې محکمې ستني دي چې تاسې به همېشه به هدايت کې اوسئ.

د راشده خليفه گانو دورې ته يوه لنډه کتنه

د پيغمبر ﷺ له رحلت څخه وروسته په شپږ سوه دېرش (۶۳۰) ميلادي کال يعنې په (۱۱) هجري کال ابوبکر صديق ﷺ د مسلمانانو خليفه شو، وروسته له هغه څخه عمر ﷺ، عثمان ﷺ او علي ﷺ يو په بل پسې د خلافت مقام ته ورسيد.

دا دوره نږدې دېرش (۳۰) کاله وه، چې د پيغمبر ﷺ له رحلت څخه شروع او تر ۴۱ کاله پورې دوام وکړ، په اسلامي تاريخ کې د راشده خليفه گانو په نامه يادېږي او دا دوره د هغو نورو اسلامي دورو څخه چې وروسته له دوی راغلي زېږته ډېر توپير لري، ځکه دغو څلورو خليفه گانو تل کوښښ کاوه، چې په خپلو کارونونو کې يو وېښته هم د الله ﷻ د لارې او د پيغمبر ﷺ له سنتو څخه تېری ونه کړي بل په دې دوره کې ژوند هماغسې ساده او بې الايشه ليدل کېده لکه چې د پيغمبر ﷺ په زمانه کې وه په دې دوره کې عدل، يووالی، ورورگلوې، انصاف او نور ښېگڼې په حقيقي او رښتيا صورت سره ليدل کېده.

خليفه به د مسلمانانو په خوښه ټاکل کېده او له نورو اسلامي اشخاصو څخه به يې کوم امتياز او لوړوالی نه درلوده، د ميراثي پاچا يې موضوع هېڅ وجود نه درلوده خليفه گانو به د اسلامي عوايدو څخه د نورو مسلمانانو په څېر گټه اخېسته او يو ډېر ساده ژوند به يې کاوه، پهره دار موجود نه و، هر چا په هر وخت کې يعنې هم په شپه او هم په ورځ کې

کولای شو چې خلیفه ته ورشي او خپل مطلب په ډېر ډاډ عرض او له قراني احکامو او نبوي شریعت سره سم خپله فیصله وغواړي، راشده خلفاء رضوان الله علیهم برم، شان او شوکت، کبر او غروریو مخ نه درلوده، د نورو عمومي وگړو په څېر یې ساده ژوند کاوه، کار کول یې پیغور نه باله.

د خمتا کالي به یې اغوستل، پر پوزې به کېناستل ښکلې او لوړې، لوړې مانې یې نه درلودې، ډېر وخت به یې په نیم نس وږي شپي تېرولې په کوڅو او بازار کې به شپه او ورځ گرځېدل او د بې وزلو او مظلومو مسلمانانو په حال به یې ځانونه خبرول او بازخواست به یې کاوه، خلافت دوی ته ډېر ستر او له مسؤلیته ډک بار ښکارېده، ځانونه به یې ملت او الله جبار ته مسؤل بلل او ویل به یې چې هرو مرو زموږ څخه د خلکو د حقوقو پوښتنې کېږي هېڅکله د الله جبار ډار او د آخرت د ورځې پوښتنې له زړونو څخه نه وتلې.

لکه چې عمر رضی الله عنه به تل داسې ویل که د آخرت په ورځ د خلافت د بار مسؤلیت څخه به له ثواب او عذابه خلاص شم دابه زما سعادت وي. راشده خلیفه گانو خپلې ټولې میرانې او همتونه د ملت د خدمت په لاره کې خرڅول، کوبښن یې کاوه چې پرچا ظلم او تېری ونشي، لکه چې وایې: د شرقي روم امپراطور یانې د هرقل نماینده یوه ورځ د عمر رضی الله عنه ته راغی ویي غوښتل چې ورسره وگوري خلکو ورته وویل: خلیفه له مدینې څخه بهر وتلی دی.

د یو لار ښوونکي سره سفیر د عمر رضی الله عنه حضور بېرته ورغی گوري چې یو سړې په خاورو پروت او خوله یې پر مخ بهېږي، لارښوونکي ورته وویل: زموږ خلیفه دا دی سفیر د هغه لیدو ته حیران پاتې شو تکان یې وخور او په لرزه راغی نه یې منله چې یو دا ډول مشهور زما مدار دی په داسې

ساده ډول ژوند ولري په همدې حالت کې وويل: حکومت دې وکړ، عدل دې وکړ، ټول دې په قرار کړل او هوسا بېده شوي، بل دا چې عمر رضي الله عنه يوريشلم ته ورتلو يوازې يو مړيې ورسره و او دواړه وار په وار په اوښ سپرېده نو څرنګه چې هغه ځای ته (د دوی استقبال کېده) ورسېدل د سپرلۍ وار د غلام و چې غلام سپور او بادار يې تر جلب لاندې پلي روان و، مسيحيان د دې منظمې له ليدو څخه هک پک پاتې شول په تاريخ کې تر دې بل د ښه مساوات برابري مثال نه ليدل کېده.

وايي يوه ورځ د خپل غلام سره بازار ته ولاړ دوه جوړه جامې واخيستلې او غلام ته يې کېښودلې چې هر يو د ستا خوښه وي ته اختيار لري هماغه جوړه واخله، هغه بله جوړه ماته پرېږده.

د محمد صلى الله عليه وسلم په زمانه کې د حکومت طرز چې په خپله به ده مبارک صلى الله عليه وسلم د حکومت امارت او قضاوت کارونه اجراء کول او په نورو لويو لويو کارونو کې به يې اصحابو سره سلا او مشوره کوله.

کله چې د راشده خليفه گانو وار راغی دوی هم همدغه د پيغمبر صلى الله عليه وسلم سنت مراعات او په ټولو کارونو کې به يې له اصحابو سره مشوره کوله.

د خليفه ډېره غټه دنده د الهي احکامو او نبوي سنتو اجراء د مسلمانانو د امورو اداره ولجو (غنايمو) ویشل، زکوٰۃ او جزیه اخيستل او بيا مستحقينو ته ور ویشل و، ديني اموري يې د قران او د حضرت پيغمبر صلى الله عليه وسلم له وينا او کړو وړو سره سم په ځای کول که به کومه قضيه پېښه شوه چې تر الهي حکم لاندې به نه راتله نو له اصحابو سره به يې مشوره کوله او د رايو په ډېروالي به يې حکم کاوه، په دغو دورو کې قانون عبارت له قران کریم او د پيغمبر صلى الله عليه وسلم له وينا او کړو وړو څخه و چې ورو ورو د خلفاوو کړه وړه هم د اسلامي قانون له اجراوو څخه وګرځېدل.

په پخوانيو زمانو کې اسلامي عسکر عبارت له انصارو او مهاجرينو

څخه و چې په خپله خوښه به جهاد ته حاضرېدل او د مجاهدينو په صف کې به درېدل او د جهاد لپاره به چمتو او آماده کېدل، د غنايمو له مالو څخه به يې برخه اخيسته، دغه عسکر له سپرو او پيادو څخه مرکب و. سلې يې عبارت له تورې، نېزې، سپر او زغرې څخه دي، کله چې د فتوحاتو لمن پراخه شوه له منجنيق او خود څخه يې هم کار اخيسته د ابوبکر صدیق رضي الله عنه تر دورې پورې دغو مجاهدينو ثابت او معلوم معاش او هم يې نومونه په کوم خاص دفتر کې ثبت يا درج نه وو، يوازې له ولجو څخه به يې برخه اخيسته.

د عمر رضي الله عنه په دوره کې منظم فوځ او دايمي عسکر منع ته راغلل، نومونه به يې په دفتر کې ثبت کېدل او هر چاته که منصبدار و او که سپاهي له بيت المال څخه ورته معلوم معاش مقرر شو او د رخصتياو لپاره هم قانون وضعه شو.

د پيغمبر صلي الله عليه وسلم په زمانه کې عايدات يوازې صدقات و چې مسلمانانو ته به يې ورکول، کله چې غزاگانې شروع شوي د ولجو پنځمه برخه هم په دغو عايداتو ورزياته شوه، خو کومه خاصه پانگه ترمنځ موجوده نه وه څه چې به راتلل ژر تر ژره به مستحقينو ته ورويشل کېده که څه هم د ابوبکر صدیق رضي الله عنه په زمانه کې بيت المال جوړ شوی و خو پانگه او ذخيره يې نه درلوده د عمر رضي الله عنه د خلافت په دوره کې د ځمکو د ماليو او جزيو او نور له هر پلوه مخ په زياتېدو شول شو، عربانو د جاهليت په دوره کې له ليک او لوست سره ډېره لږه علاقه درلوده، نظري علمونه په همدې يوه توگه له پلاره زوی ته پاتې کېدل، کتاب ترمنځ موجود نه و، د ليکوالانو شمېر هم ډېر لږ و چې ليک يې د سفر په وختونو کې له گاونډيو هېوادونو څخه زده کړی و، خود راشده خلفاوو په وخت کې د ليکوالو شمېر په تېره بيا چې ايران، شام، فلسطين، مصر او داسې نور

فتح شول خورا ډېر او د خلکو د ليک او لوست په طرف پام شو او يو شمېر ليکونکي له مفتوحه ممالکو څخه راغلل او په مدينه کې به يې د مدينې له خلکو سره به يې په ليک او لوست کې مرسته کوله.

د اسلامي فتوحاتو علتونه

يو له هغوی په زړه پورې موضوعات چې د تاريخ پوهانو «مسلمان وي او که غير مسلمان» توجه يې وړ اړولې ده د اسلامي فتوحاتو علتونه دي ځکه د ډېرې حيرانتيا ځای دی، چې څرنگه يوه ډله بې نظمه خلک چې نه يې شتمني درلوده او نه نور شيان په څه ډول د نيول شو هېوادونو له خلکو سره سم او مقایسه شول او داسې برياليتيا وي لاس ته راوستي چې د بشر په تاريخ کې ساری نه ليدل کېږي.

د لوديځو تاريخ پوهانو د مسلمانانو د دې برياليتيا علت يوازې د دغو دوو هېوادونو «ايران او ختيځ روم» د اوضاعو څرپر تيا بللې ده، وايي کله چې مسلمانانو په فتوحاتو لاس پورې کړ د دغو دواړو هېوادونو قوه خپلو ځانگړيو اړو درونو له منځه وړې وه، خو بيا هم تر دې اندازې نه ضعيف شوي چې د يوې ډلې ډېر ضعيفو کمزورو خلکو له لاسه ژوبل او له مينځه ووځي، لکه چې په هغو جگړو کې چې د دغو دوو هېوادونو «ايران او روم» او عربو ترمنځ پېښې شوې علاوه پر دې چې بشپړ تجهيزات يې لرل دا يې هم وکولای شوای چې د عربو په مقابل کې يوپه شمېر او يوپه اوه لښکر هم د جگړې ډگر ته ولېږدوي.

ځينې وختونه به يې له ډېرو کلکو کلاگانو او سنگرونو څخه جگړه کوله عربو دا ډول الات هم نه لرل چې کلاگانې سورئ کړي خپلې تورې به يې ځينې وخت د خرما په پوتکو کې ساتلې، ډېرو اسونه يې زينونه هم نه درلودل، د نېزو او غشو څوکې يې بالعموم له هډوکو څخه جوړې شوې وي، د قادسيې په جگړه کې کله چې ايرانيانو د دوی نېزې او غشي

وليدل حيران پاتې شول، چې څرنګه دا بې وزله عربان دغومره زړه وړ شول، چې له ايران سره سيالي کوي، د ايران او روم تاريخ پوهان د دوی «د عربو» د وړانديوالي او چټک پرمختګ بل علت داسې ليکي: چې دوی خورا بې وزلي او خواران وو او ولجو ته به يې ډېره هڅه کوله، په همدغه سبب به يې په ډېر زړه وړتيا جګړه کوله اوسوبه يې لاس ته راوستله، پخوا تر اسلام د خپل ژوندانه د ساتنې لپاره يې د تاراکونو او لوتولو سره عادت نيولې و، خو اسلام دا ټول ناوړه دودونه له مينځه وويړل، دی ته اړ وو چې د خپل ژوندانه وسایل له بل پلوه بشپړ کړي نو له دې کبله اسلامي اومرو له کفارو سره جهاد (غزا) واجب کړه او مسلمانان د دوی لپاره چې هم خپل اسلامي او ديني فرايض پرځای کړي او هم د خپل ژوندانه لارې چارې برابرې او چمتو کړي په فتوحاتو لاس پورې کړ خو بيا هم دا خبره منع نه راضي چې بايد د دوی فقر او بې وزليتوب د دوی د فتوحاتو مانع ګرځېدلی وای ځکه جګړه به له شتمنۍ او سرمايي څخه هېڅ امکان نه لري.

درېيم علت: يې تاريخ پوهان داسې ليکي چې د قران کریم ښکاره وعدو او د پيغمبر ويناګانو چې د کسری او د قيصرانو د خزانو په باره کې يې دوی ته ورکړي وي او دوی هم پوره ډاډ درلوده چې دا وعدې دروغ نه دي او هرومرو عملي کېږي نو په همدې نسبت به په جګړو کې زړه وړ او وړاندې تلل دا ښکاره او منلې خبره ده، چې په هره اندازه چې د يو سپاهي روحیه قوي وي په هغې اندازه د سوبې او بري په لار کې وړاندې ځي او په همدې نسبت به يې د دښمن ډېروالي او عسکري تجهيزات ترنظره هېڅ بلکې په هره اندازه به چې عسکري تجهيزات زيات وو دوی به خوشحالېدل، ځکه دا به يې ويل چې: ډېره ولجه به لاس ته راشي. څلورم علت: د مسلمانانو د پرمختګ د شهادت مسئله وه، ځکه مسلمانانو کلکه عقیده درلوده، که د کفارو په مقابل کې شهيدان شود

تل لپاره به مو جنت ځای وي که ژوندي پاتې شو، نو غازيان او فاتح به راته ويل کېږي، د ولجو د مال برخه به هم راکړل شي د بدر په جگړه کې حضرت پيغمبر ﷺ مسلمانان د جگړې لپاره داسې تشويقول: هر څوک چې په جگړه کې ټينگار وکړي ځای يې جنت دی، نو په جگړه کې مجاهدينو دوه شيان په نظر کې نيولي وو شهادت يا فتحه ځکه اسلامي اوامرو له جگړې تېښته غندي او الله تعالی ﷻ هم هغه کسان چې د کفارو له جگړې څخه وتښتي کرکه کوله او تېښته يې پېغور بلله، بل دا چې له دوی سره به په جگړه کې ښځې او ماشومان هم وو، ښه پوهېدل که ماتې وکړو ښځې او کوچنيان به مو د کفارو په لاس کې کښيوځي او که ټينگار وکړو نو فتحه يا شهادت په همدې نسبت يې د شهادت د لوړې مرتبې په نسبت هڅه کوله د ښمنان به د دوی دا قرياني ته ګوته په غاښ نيولي حيرانه پاتې او په ډېر تعجب به يې داسې پوښتنه ترې کوله: ای مسلمانانو به په ځواب کې ورته ويل: غواړو د تل لپاره ژوندي^۱ او جنت مو ځای وي.

پنځم علت: د مسلمانانو د پرمختګ د مړينې او تقدير مسئله وه، ځکه دوی ټينګه عقیده درلوده چې د مړينې نېټه مو ټاکلې ده او په خپل وخت پېښېږي چې يوه ګړۍ وروسته يا مخکې نشي کېدای او که مرګ مو په تقدير کې نه وي ټاکلی نو د دښمن په توره هم نه وژل کېږو.

شپږم علت: د مسلمانانو د فتحي داو چې پاک قران د ټولو منع د ورورۍ مو فرمايل او د ولجو له مالونو څخه او په بيت المال کې هم يوه برابره برخه ورته ټاکلې وه، په همدې نسبت چې حقوق يې نه ضايع کېدل په ډېره زړه وړتيا يې جگړه کوله، بالعکس د دښمن سپاهيانو د څو تنو

۱- ولا تقولوا لمن يقتل في سبيل الله اموات بل احياء ولكن لا تشعرون سورة البقرة ايت

ظالمانو او خود غرضو حاکمانو د خوښۍ لپاره ځانونه وژل. اوم علت: چې مسلمانانو يې په ټولو جگړو کې بريالي کول، د دوی سخت سرې، زېرکې او د مشکلاتو زغم و، ځکه دوی دغه ژوند چې په صحراگانو او دښتو کې تېراوه دوی ډېر کلک کړي او د هر ډول مشکل گاللو لپاره يې چمتو کړي وو.

اتم علت: د عربو د لاس په لاس د جگړو علت چې پر دښمن يې همېشه غلبه او بری مينده د دوی غرنې اوسېدل چې دوی يې هر ډول تکليف زغملو ته چمتو کړي وو او هم هغه جگړه چې د جاهليت په دوره به يې په خپلو مينځو کې درلودې، دوی دې ته چمتو کړي وو، چې دښمن سره دې لاس په لاس جگړه کې بريالي شي ډېرې جگړې چې د مسلمانانو او کفارو ترمنځ پېښې شوي او مسلمانانو خپل مقابل ډېر ژر له پښو وغورځاوه او د دوی يوه ناڅاپه حمله ده چې پر دښمن به يې کوله او د دوی مشر به ژر وواژه چې د دښمن په روح او معنوياتو به يې اغېزه وکړه او دښمن به له ماتې سره مخامخ کړ.

نهم علت: د مسلمانانو زياتو فتوحاتو او پرمختگونو بله وجه دا وه چې دوی به له مغلوبو سره داسې ښه کول چې هغوی به يې له ځانه خوښ او ممنون کړل او هر کله به چې د دفاع او جگړې څخه دښمن عاجز شو، هغه باج او جزیه يې چې له هغوی څخه اخيستي وه بېرته به يې ورکوله له همدې کبله دغه قامونه سره له دې چې دين او مذهب يې هم يونه و د اسلامي حکومت په ورکېدو خوښ نه وو، د شام په جگړو کې به کله چې د مسلمانانو د دښمن د فشار په نسبت ځنې سرحدي ځايونه پرېښودل، نصاراو به په لوړو اوازونو ويل:

الله جل جلاله دې تاسو بېرته په خير سره راولي بل دا چې مخالفت نه کاوه تر دې حده که به دوی يو تن يوازې کوم تړون وکړ او يا به يې په ژبه وعده وکړه ټولو مسلمانانو به هغه وعده او تړون ته په ښه سترگه کتل.

لسم علت: د مسلمانانو د پرمختګ علت دا و چې دوی بل تل سپکه وسله گرځوله چې په همدې توګه به يې د جګړې لګښت هم ډېر لږ و، د مسلمانانو يو تن د جګړې ټول وسايل په خپله برابرول بالعکس دښمن به درنده وسله گرځوله او د غذايي موادو له حيثه يې هم ډېر مشکلات درلودل دې ته اړ و چې په ښو شنو ودانو ځمکو کې جګړه ونښلوي ترڅو د خوړلو لخوا مشکلاتو ونه ويني ځکه دوی عياش او د نفس او نس تابع وو خو غريو دې شيانو ته اړه نه درلوده بلکې تر داسې ځايونو په تېرېدل چې هلته به يې نه اوبه او نه شينکي و خو د ضرورت په وخت کې هلته د دښمن له تعقيب څخه ژغورلي وي.

يوولسم علت: د مسلمانانو د ډېرو او زياتو فتوحاتو او ښه پرمختګ علت د دوی د هدف يووالی چې هغه عبارت د اسلام له خدمت څخه يعنې د دوی ټولې قربانۍ د يو پاک مطلب (چې د اسلام خدمت دی) لپاره وي، د اسلام سردارانو او نورو سپاهيانو ظاهري جاه او جلال نه غوښت او دخپل شخصي برم په لور نه وو او د اسلام د خدمت په لاره کې له هېڅ ډول سربښندنې څخه غاړه نه غړوله چې يوه له هغوی څخه دا ده چې خالد بن وليد رضي الله عنه د مغول کېدو فرمان د دويم خليفه له خوا ورسيد په ډېره خوشحالی يې د اعلى قومندانۍ مبارکي ابو عبیده ته ورکړه او په خپله د يوه فرد پرځای د هغه لاس لاندې خدمت ته ملا وتړله همدا د فکر يووالی او سربښندنه او يو تریله جارېدل چې يوه هم شخصي ګټه په نظر کې نه درلوده ددې باعث شو چې مسلمانان سره له دې چې ډېر لږ وو وسلې يې هم نه درلودې د لوړو لوړو سوبو او فتوحاتو خاوندان او تاريخي برياليتياوي په برخه شوي.